



**ГОДИШЊИ ПЛАН И ПРОГРАМ
ОБРАЗОВАЊА ОДРАСЛИХ
2024/25.**

У Ваљево, август 2024. године

**ГОДИШЊИ ПЛАН И ПРОГРАМ РАДА ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА
ОДРАСЛИХ ЗА ШКОЛСКУ 2024/2025. ГОДИНУ
Основне школе " Десанка Максимовић " Ваљево**

I Увод

Основно образовање одраслих, оних који то нису стекли у школском узрасту од 7 до 15 година, је по карактеру опште образовање. При одабирању планова и садржаја рада води се рачуна да то буде складна комбинација која одговара потребама одраслих који већ поседују нека знања и животна искуства, а и своју струку.

Образовање одраслих јесте део јединственог система образовања Републике Србије, који обезбеђује одраслима током целог живота стицање компетенција и квалификација потребних за лични и професионални развој, рад и запошљавање, као и друштвено одговорно понашање.

Циљ образовања одраслих је стицање опште културе и оног фонда знања из области општег образовања које ће му користити у свакодневном животу и раду. Настоји се надокнадити пропуштени ниво знања из школског периода и добити диплома којом ће се обезбедити даље напредовање у делатности којом се кандидати већ баве.

Образовањем одраслих обезбеђује се:

- 1.) побољшање образовне и квалификационе структуре и утврђивање могућности запошљавања становништва;
- 2.) стварање основе за одрживи друштвено - економски развој Републике Србије;
- 3.) повећање професионалне мобилности и флексибилности радно активног становништва;
- 4.) смањење сиромаштва, остваривање једнакости, социјалне укључености и међугенерациске солидарности;
- 5.) унапређивање квалитета живота - личног, породичног, природног и социјалног окружења;
- 6.) развој демократије, интеркултуралности и толеранције;
- 7.) интеграција у европски друштвени и економски простор уважавањем европских оквира образовања.

II Полазне основе за израду програма

Основно образовање одраслих је конципирано и остварује се по моделу функционалног основног образовања одраслих.

ФООО је организациона и програмска целина у систему формалног образовања у којој одрасли стичу основно образовање примерено њиховим потребама, могућностима учења и потребама тржишта рада. Уз основно

образовање, одраслима је омогућено да стекну и одговарајућу оспособљеност путем обуке.

Полазне основе за израду овог програма су:

1. Законом о образовању одраслих(Сл.гласник РС, бр.55/13),
2. Правилник о наставном плану и програму основног образовања одраслих (Сл. гласник РС – Просветни гласник, бр. 13/13),
3. Правилник о условима у погледу простора, опреме, наставних средстава и степена и врсте образовања наставника и андрагошких асистената за остваривање наставног плана и програма основног образовања одраслих (Сл. гласник РС – Просветни гласник, бр. 13/13).

III Материјално-технички и просторни услови рада

Основна школа “Десанка Максимовић” има седиште у Ваљеву, Владимира Назора бр.2.

Преглед школског простора:

Назив просторије	Број просторија
1. Учионице за продужени боравак	2
2. Учионице за разредну наставу	8
3. Кабинет за српски језик	2
4. Кабинет за математику	2
5. Кабинет за страни језик	2
6. Кабинет за историју и географију	1
7. Кабинет за физику	1
8. Кабинет за веронауку	1
9. Кабинет за хемију и биологију	1
10. Кабинет за ликовну и музичку културу	1
11. Кабинет за ТО прип.пр.	1
12. Библиотека са читаоницом	1
13. Фискултурна сала са пратећим просторијама	1
14. Кабинет за информатику и рачунарство	1
15. Зубна амбуланта	2
16. Ђачка кухиња са трпезаријом	1
17. Наставничка канцеларија	1
18. Канцеларија директор	1
19. Канцеларија секретар	1
20. Канцеларија рачуноводство	1
21. Канцеларија стручни сарадници	1
22. Простор за помоћне раднике	1
22. Санитарни чвор	6
23. Хол	1

У склопу школе "Десанка Максимовић" су пространа игралишта, површине 2000m², где су обележени терени за мали рукомет, кошарку, одбојку, што уз реновирану физкултурну салу нуди оптималне услове рада и бављења спорским активностима. Двориште школе украшава парк богат растињем и украсним биљем.

Опремљеност школе различитим наставним средствима не задовољава у потпуности потребе савремене концепције наставе. На основу процене опремљености наставним средствима у односу на норматив, констатовано је да је школа у целини опремљена са око 85% неопходних наставних средстава. Расположена наставна средства се користе у циљу постизања квалитета наставе према договореном распореду и потребама наставног предмета.

Школа располаже следећим наставним средствима и опремом:

Назив наставног средства	Број
1. Касетофон	6
2. Графоскоп	2
3. ТВ апарат	3
4. Двд	1
5. Пројектор	12
6. Микроскоп	1
7. Рачунар	28
8. Грамофон	1
9. Дигитална камера	1
10. Штампач	6
11. Лаптоп (рачунар)	12
12. Интерактивна табла	1

IV Организација рада

Са полазницима ће радити школски тим, оспособљен за рад са одраслима, кога чине наставници, стручни сарадник, директор.

Основно образовање одраслих, по моделу ФООО, траје три године и остварује се у три циклуса у трајању од по годину дана. Први циклус похађаће лица која немају завршена прва четири разреда основне школе, други циклус лица која немају завршен пети и шести разред, а трећи циклус лица која немају завршен седми и осми разред основне школе. Упис у одговарајући циклус врши се увидом у документацију о претходно стеченом степену образовања, а ако не постоји документација, школски тим процењује у који циклус треба уписати полазника.

Након завршеног трећег циклуса, полазницима ће бити омогућено похађање стручних обука. Образовање одраслих остварује се на српском језику.

Организациони облик рада у остваривању Наставног плана и програма основног образовања одраслих је редовна настава која је прилагођена потребама и могућностима одраслих (настава у блоку, за време викенда, вечерња настава, сезонско и дневно прилагођавање њиховима потребама). Планирано је да се настава, као и до сада, изводи у поподневним часовима у трајању часа од 30 минута. Распоред ће се усклађивати месечно, у договору са полазницима и њиховим обавезама и потребама.

Уважавање специфичности потреба различитих циљних група остварује се: приликом уписивања у школу, организовањем одељења одраслих, тако да је 15 оптималан број за похађање редовне наставе, индивидуализацијом у начину остваривања процеса учења и наставе. У зависности од својства (запослен, незапослен), категорије(млађи, старији узраст, пол, друштвено осетљива група и сл.) и индивидуалних потреба, одрасли има могућност да изабере обуку у оквиру ФООО или да након ФООО настави са стицањем других облика стручног образовања, односно средњег образовања.

V Кадровски услови - Школски тим

Школски тим чине запослени који су прошли обуку 27. 28. фебруара и 1. марта 2023:
ОБУКА ЗА НАСТАВНИКЕ У ФУНКЦИОНАЛНОМ ОСНОВНОМ ОБРАЗОВАЊУ ОДРАСЛИХ (ФООО)

„Интегрални програм обуке за остваривање функционалног основног образовања одраслих“

Модул 1. ОСНОВНЕ АНДРАГОШКЕ ВЕШТИНЕ

Водитељи обуке: Марија Црнојевић и Зорица Милошевић

Обуку су прошли:

- Вујић Ана – наставник информатике
- Данијела Обрадовић – психолог
- Маја Младеновић – наставник биологије
- Јована Вукојевић – наставник математике
- Биљана Марковић – наставник српског језика
- Блаженка Вилотић – наставник енглеског језика
- Снежана Јовановић – наставник информатике
- Раде Којић – наставник историје
- Лекић Надежда – учитељ
- Ивана Ђурђевић – учитељ
- Биљана Милутиновић - учитељ

А потом су исту обуку 6.7.и 8.децембра 2023. године прошли и следећи запослени и придружили се тиму:

- Предраг Бранковић – директор школе
- Драгица Ђуричковић - учитељ
- Снежана Радосављевић - учитељ
- Сандра Радуловић - учитељ
- Зорица Митрић - учитељ
- Драгица Гајић - учитељ
- Маријана Павловић - учитељ
- Јасмина Гошњић - учитељ
- Душица Крунић – учитељ
- Драгана Асановић – наставник српског језика
- Марина Милосављевић – наставник српског језика
- Тамара Диволић – наставник математике
- Мирјана Ђурђевић – наставник биологије
- Маја Младеновић – наставник биологије
- Биљана Арсенић – наставник техничког образовања
- Зоран Вићентијевић – наставник техничког образовања

- Милица Живковић- Савић – наставник енглеског језика
- Драган Јанковић – наставник физике
- Биљана Ристановић – наставник географије

VI Наставни план и програм основног образовања одраслих

Наставни план и програм основног образовања одраслих по моделу ФООО, усмерен је ка остваривању утврђених општих исхода, односно кључних компетенција. Општи исходи јесу знања, вештине и вредносни ставови неопходни за квалитетан и одговоран живот и рад у савременом друштву и постижу се остваривањем предметних исхода.

Оствареност општих исхода, односно кључних компетенција као и предметних исхода програма ФООО проверава се на основу Општих стандарда постигнућа за основно образовање одраслих.

Наставни план и програм основног образовања одраслих по моделу ФООО је целовит и интегрисан путем: међусобно повезаних циклуса, међусобно повезаног општег образовања и обука, дефинисаних општих исхода који се остварују у свим предметима и модулима, узајамно повезаних и функционално рационализованих садржаја различитих предмета, функционално повезаних теоријских и практичних садржаја, хоризонтално и вертикално повезаних предмета и модула.

Наставни план и програм основног образовања одраслих намењен је свим одраслима који су прекинули своје основно образовање или га, из било којих разлога, нису никад ни започели, а старији су од 15 година живота.

Општи циљ ФООО јесте: стицање и унапређивање знања, вештина, вредности и ставова неопходних за проактивно и конструктивно решавање проблема и суочавање са изазовима у свакодневном животу, унапређивање породичних и личних услова живота, обављање једноставних послова и адекватно поступање у радним ситуацијама и радном окружењу, даље образовање и активно учешће у друштвеној заједници.

Очекивани општи исходи, односно кључне компетенције које се стичу остваривањем наставног плана и програма основног образовања одраслих, као интегрисане целине, јесу:

1. Језичка писменост: Способност да се изразе идеје, осећања, чињенице и мишљење у усменом и писменом облику на матерњем језику у различитим друштвеним, културним и комуникацијским контекстима(рад, породица, друштвено окружење и слободно време). Ова способност обухвата и комуникацију на страном језику у областима слушања, говора, читања и писања.
2. Математичка писменост: Коришћење математичког размишљања и основних математичких операција у решавању проблема у ситуацијама у свакодневном животу.
3. Основе научне писмености: Коришћење стечених знања, вештина и умења у уочавању, разумевању и објашњавању природних појава.
4. Дигитална писменост: Ефикасно, функционално и одговорно коришћење различитих информационо - комуникационих технологија у раду, у слободно време и комуникацији.
5. Управљање сопственим учењем: Способност организовања сопственог учења, самостално или у групи и спремност за целоживотно учење у различитим ситуацијама. Укључује и умешност у отклањању и савладавању препрека у успешном учењу.
6. Решавање проблема: Препознавање, објашњавање и решавање проблема уз коришћење знања и вештина из различитих области.
7. Социјалне интеракције и сарадња са другима: Свако понашање које је у служби ефикасне и конструктивне комуникације у друштвеном животу појединца и у циљу ненасилног решавања конфликта.
8. Грађанска одговорност за демократију: Активно и одговорно учешће у грађанском животу засновано на знању о друштвеним и политичким вредностима, концептима и структурама.
9. Здравствене компетенције: Преузимање одговорности за сопствено здравље и здравље породице, чување здравља и препознавање утицаја различитих начина живота и животних навика на одржавање и унапређивање здравља.
10. Еколошке компетенције: Активан однос према очувању и унапређењу околине.
11. Иницијативност и предузетништво: Спремност да се идеја преточи у активност, да се покрене промена, да се прилагоди иновацијама, да се преузме ризик, да се планира и управља активностима ради остваривања постављених циљева.

12. Културна свест, мултикултуралност и креативност: Осетљивост, прихватање постојања и позитивно вредновање различитости у социјалном, културном, етничком, религијском и стваралачком домену, уз разумевање значаја и уважавањекреативног изражавања идеја, искустава и емоција кроз различите медије(музика, покрет, литература и визуелне уметности).

Циљ наставе у првом циклусу је основно описмењавање, као и стицање основних елемената функционалне писмености, која се односи на: разумевање и интерпретацију различитих облика текстова једноставног садржаја, ефикасну и целисходну комуникацију у свакодневном животу и у ситуацијама учења, примену умења исвих облика стечене писмености(читалачке, нумеричке и информатичке у реалном животу, укључујући и проблемске ситуације, коришћење савремених средстава комуникације и одговорност у понашању, планирању и контроли личног, породичног и социјалног живота. Наставни план и програм првог циклуса има два дела:

1. основно описмењавање: почетна настав српског језика и математике - по 200 часова,
2. основе функционалне писмености: српски језик, математика, енглески језик, дигитална писменост и модул - основне животна вештине.

Циљ наставе у другом циклусу јесте стицање основа општег образовања и успостављање и развој базичних интелектуалних и социјалних вештина које су неопходне за унапређивање квалитета личног, породичног и социјалног живота одраслих, наставак учења, социјалну интеграцију и постепену транзицију ка тржишту рада.

У састав другог циклуса улазе предмети: српски језик, математика, физика, хемија, биологија, историја, географија, одговорно живљење у грађанском друштву, дигитална писменост, енглески језик и предузетништво.

Циљ наставе у трећем циклусу јесте завршавање основног образовања и стицање обуке за једноставно занимање.

Наставни план и програм трећег циклуса чине два дела:

1. У састав првог дела улазе предмети: српски језик, математика, физика, хемија, биологија, историја, географија, одговорно живљење у грађанском друштву, дигитална писменост, енглески језик и предузетништво.
2. У састав друге половине трећег циклуса улазе предмети: српски језик, математика, одговорно живљење у грађанском друштву, дигитална писменост, енглески језик и предузетништво; модул: примењене науке и модули обука.

Након завршеног циклуса одрасли стичу образовање еквивалентно:

- након првог циклуса - завршеном четвртном разреду основног образовања и васпитања,
- након завршеног другог циклуса - завршеном петом и шестом разреду основног образовања и васпитања,
- након трећег циклуса - завршеном седмом и осмом разреду основног образовања и васпитања.

На крају завршеног седмог разреда одрасли имају право да бирају један од програма обуке. Програме обука остварује средња стручна школа. Програм може да траје 90 до 270 часова. Обука може да почне у трећем циклусу у току похађања наставе осмог

разреда, а не може да буде завршена пре завршетка разреда. Кандидати полажу испит на крају завршене обуке и добијају уверење о положеном испиту.

Годишњи планови за све предмете и модуле одговарајућих циклуса чиниће анекс Годишњег програма рада образовања одраслих.

Наставни план основног образовања одраслих

Предмети и модули	I циклус		Укупно I - IV	II циклус		III циклус		Укупно V-VIII	Укупно I-VIII
	Основно описмењавање	Основе функционалне писмености		Основе општег образовања		Основно опште образовање и обуке за занимање			
				V	VI	VII	VIII		
Српски језик	100	100	200	85	68	50	50	253	453
Енглески језик		50	50	17	34	34	34	119	169
Дигитална писменост		50	50	17	17	17	10	61	111
Математика	100	100	200	85	68	51	51	255	455
Основне животне вештине		50+5	55						55
Физика					34	34		68	68
Хемија					34	34		68	68
Биологија				34	17	17		68	68
Примењене науке							50	50	50
Историја				17	17	34		68	68
Географија				17	17	34		68	68
Предузетништво					17	17	17	51	51
Одговорно живљење у грађанском друштву				25+5	25+5	25+5	25+5	120	120
УКУПНО	200	355	555	302	353	352	242	1249	1804

VII НАСТАВНИ ПРОГРАМ ФУНКЦИОНАЛНОГ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА ОДРАСЛИХ

Општи циљ ФООО јесте стицање и унапређивање знања, вештина, вредности и ставова неопходних за проактивно и конструктивно решавање проблема и суочавање са изазовима у свакодневном животу, унапређивање породичних и личних услова живота, обављање једноставних послова и адекватно поступање у радним ситуацијама и радном окружењу, даље образовање и активно учешће у друштвеној заједници.

Очекивани општи исходи/међупредметне компетенције наставног програма функционалног основног образовања одраслих као интегрисане целине су:

- језичка писменост;
- математичка писменост;
- основе научне писмености;
- дигитална писменост;
- управљање сопственим учењем;
- решавање проблема;
- социјалне интеракције и сарадња са другима;
- грађанска одговорност у/за демократију;

- здравствене компетенције;
- еколошке компетенције;
- иницијативност и предузетништво;
- културна свест, мултикултуралност и креативност.

Први циклус функционалног основног образовања одраслих

Циљ наставе у првом циклусу је основно описмењавање, као и стицање основних елемената функционалне писмености, која се односи на: разумевање и интерпретацију различитих облика текстова једноставног садржаја, ефикасну и целисходну комуникацију у свакодневном животу и у ситуацијама учења, примену умења свих облика стечене писмености (читалачке, нумеричке и информатичке) у реалном животу, укључујући и проблемске ситуације, коришћење савремених средстава комуникације и одговорност у понашању, планирању и контроли личног, породичног и социјалног живота.

Наставни план и програм првог циклуса има два дела:

- први део је намењен основном описмењавању;
- други део је намењен стицању основа функционалне писмености.

Основно описмењавање се остварује кроз почетну наставу српског језика и математике у укупном трајању од 200 сати (по сто сати за сваки од ових предмета).

Успостављање основа функционалне писмености се остварује у настави другог дела програма за први циклус која обухвата:

- предмете: српски језик (матерњи језик), математика, дигитална писменост и енглески језик;
- модул основних животних вештина који садржи теме везане за одговорно живљење, грађанску партиципацију и активизам, као и предузетништво.

Наставни план и програм првог циклуса еквивалентан је првој и другој години учења по важећем програму за основно образовање одраслих (1991. година) или прва четири разреда основног образовања за децу.

СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљ наставе српског језика у првом циклусу је стицање основне језичке писмености као претпоставке за активну партиципацију одраслих у свакодневном приватном, радном и друштвеном животу.

Исходи за крај првог циклуса

По завршетку првог циклуса полазник/ца ће умети да:

Читање и разумевање прочитаног

- чита латиничко и ћирилично писмо са разумевањем;
- служи се речником и адресаром користећи азбучни и абecedни редослед;
- одређује основну тему текста, главни догађај и ликове, време и место дешавања у једноставном тексту;
- схвата поруку у једноставном тексту;
- разликује књижевноуметнички од информативног текста;
- познаје и користи основне делове текста и књиге (наслов, пасус, име аутора и садржај);
- одговара на једноставна питања у вези са текстом;
- проналази информације експлицитно исказане у различитим изворима информисања (ко, шта, где, када, колико и сл. из новинског чланка, рекламе, распореда вожње, огласа, упозорења, упутства на производима, обавештења, рачуна и сл.).

Писање

- пише штампаним и писаним словима ћирилице и латинице;
- правилно употребљава тачку и упитник на крају реченице;
- употребљава велико слово на почетку реченице, у писању личних имена, надимака, једносложних географских појмова, улица;
- пише кратку поруку (о томе куда иде, зашто касни, и сл.), СМС, честитку (за Нову годину, рођендан), позивницу (за рођенданску прославу, забаву, свадбу), разгледницу са пута (летовања, зимовања);
- пише кратким и потпуним реченицама једноставне структуре;
- правилно попуњава обрасце, формуларе, уплатнице;
- саставља кратак наративни текст на задату тему;
- користи скраћенице за мере (метар, литар, килограм).

Говор

- језички израз прилагођава комуникативној ситуацији (формалној /неформалној – опхођење, телефонирање и сл.);
- препричава текст уз помоћ задатих питања;
- препричава кратак једноставан текст (до 400 речи);
- користи скроман фонд речи правилно их употребљавајући;
- прича о доживљајима и догађајима из живота;
- извештава о себи, о раду, о догађајима, манифестацијама и сл;
- препричава садржине играних филмова, телевизијских серија и садржине других радио-телевизијских емисија;
- издваја главне чињенице из говорног извора.

Граматика, лексика, књижевност

- уочава значење реченица – обавештајне, упитне, узвичне и облика –потврдне и одричне;
- разликује песму, причу, басну, бајку и кратке народне умотворине;
- препознаје граматичке категорије променљивих речи (род и број заједничких именица) и глаголско време (презент, перфекат и футур).

Српски језик као нематерњи језик

Када се настава остварује на језику националне мањине, наставни програм српског као нематерњег језика остварује се у оквиру предвиђеног фонда часова, прилагођавајући садржај полазницима. Наставник процењује, према нивоу владања српским језиком као нематерњим, коју ће методику применити.

Обавезни садржаји – основно описмењавање

Учење читања и писања – прво и друго писмо штампаним словима (уз претходна испитивања нивоа познавања слова латинице и ћирилице и технике читања).

Усмено изражавање и разумевање прочитаног

- слободно причање о актуелним догађајима са радног места, из културног живота, породице...(возила, са улице и сл.);
- препричавање садржаја ТВ емисија, филмова и прочитаних текстова помоћу задатих питања (из усмене књижевности – бајке, легенде, песме, из научно-популарне литературе с тематиком из историје, географије, познавања природе и других области актуелних за свакидашњи живот и рад);
- главни ликови, њихови поступци и особине;
- посматрање и описивање предмета, појава и бића;
- просторни и временски односи (где, када...);
- основна емоционална стања;
- наслов и имена аутора;
- садржај и илустрације у књизи.

Граматика и правопис

- реченица, речи и гласови (као посебне јединице) и њихов међусобни однос;
- велико слово на почетку реченице, у писању личних имена и презимена;
- употреба тачке на крају реченице;
- функција упитника и узвичника у реченици;
- писање наслова и датума;
- правилно потписивање (име па презиме).

Књижевност

- упознавање са песмама, причама, баснама, бајкама и кратким народним умотворинама.

Обавезни садржаји – стицање основа функционалне писмености

Учење читања и писања – писана слова латинице и ћирилице

Усмено изражавање и разумевање прочитаног

- препричавање садржине краћих текстова, филмова, радио-телевизијских емисија;
- причање о доживљајима и догађајима из живота с изражавањем властитих мисли и осећања;

- извештавање о себи, друштвеним догађајима, о културним и другим манифестацијама;
- богаћење речника;
- целине у тексту (одељак) и разумевање прочитаног текста у целини и по мањим целинама;
- хронолошки ред догађаја, карактеристични детаљи и њихова међусобна повезаност;
- процењивање понашања појединих личности и заузимање властитих ставова према њиховим поступцима;
- схватање порука садржаних у тексту.

Граматика и правопис

- реченица: изјавна, упитна и узвична; потврдни и одрични облик ових реченица (уочавање значења);
- упитник, узвичник;
- разликовање рода и броја речи (у реченици);
- употреба великог слова у писању личних имена и презимена, надимака, једночланих географских имена и назива улица;
- скраћенице за мере (m, kg, l...);
- писање основних и редних бројева;
- глаголи – препознавање садашњег, прошлог и будућег времена;
- редослед речи и слагање речи у реченици.

Писано изражавање

- телеграм, писмо, молба, дописница, имејл, честитка, СМС, попуњавање поштанских образаца;
- описивање на задате теме, извештавање, препричавање.

Књижевност

- разликовање песама, прича, басни, бајки и кратких народних умотворина.

Напредни садржаји

Усмено изражавање и разумевање прочитаног

- причање о доживљајима и догађајима из живота с изражавањем властитих мисли и осећања;
- уочавање различитих значења речи у тексту и њихове употребе у говору;
- запажање и образлагање ситуација и поступака (узрока и последица);
- откривање и тумачење намере, мисли и схватања појединих ликова и личности и давање аргумената у тумачењу њихових поступака;
- уочавање кључних идеја и појмова у тексту.

Граматика и правопис

- речи које именују предмете, бића и радње;
- велико слово у писању народа, држава, установа, вишечланих географских појмова;
- употреба запете у набрајању;
- подела речи на слоге и преношење дела речи у нови ред;
- речи које означавају време, место и начин (без именовања).

Писано изражавање

– утврђивање дневног реда састанака, седница и сл, формулисање закључака и одлука, вођење записника са састанака, дискусија и расправа.

Начин остваривања програма

Основна језичка писменост је неопходно средство одраслом полазнику за активно учествовање у свакодневном животу и раду. Исходи су дефинисани за сваку од кључних области наставе у првом циклусу. Исходи су дефинисани и осмишљени тако да омогућавају полазницима изградњу капацитета за успешну непосредну комуникацију у свакодневном животу и стварање основних претпоставки за даље учење у циљу личног и професионалног напретка.

На првим часовима неопходно је утврдити технику читања полазника. Проверавање вештине читања и писања може се вршити на садржају приказаном у материјалу за учење. У настави основног описмењавања, у периоду првих 100 часова, полазници треба да овладају читањем и писањем ћирилице и латинице штампаним словима. Прво се учи ћирилично, а потом латиничко писмо, али је могуће и обрнуто, у зависности од карактеристика конкретне групе полазника, њиховог предзнања и средина из којих долазе. Истовремено, полазници треба да овладају употребом великог слова на почетку реченице, великог слова у писању личних имена, надимака, једносложних географских појмова, као и да употребљавају тачку на крају реченице. Могу се предложити следећи нивои читања у овом периоду – препознаје слова, сриче, шчитава, чита реч како целину, чита реченицу као целину. Неопходно је бирати реченице и текстове за рад који су прилагођени одраслом полазнику. Из области усменог изражавања, полазници треба да умеју да прилагођавају језички израз комуникативној ситуацији – формалној и неформалној у свакодневним животним ситуацијама. У зависности од могућности и предзнања полазника, наставник процењује и бира исходе који ће се такође остваривати.

Усавршавање технике читања наставља се стицањем основа функционалне писмености током других 100 часова, које је у највећој мери усмерено на разумевање текста и течно читање. У том периоду се уче писана слова ћирилице и латинице.

Наглашено је да садржаји које наставник уводи у наставу у првих 100 часова треба да служе стицању/унапређењу основне језичке писмености. У вези са тим, у овом периоду, неопходно је усмерити се на садржаје којима се могу остварити исходи предвиђени за првих 100 часова о којима је већ било речи. Не треба тражити од полазника да уче граматичке дефиниције и правила и да их илуструју примерима, већ да вежбају употребу у реалним животним ситуацијама. Када је у питању исход „прилагођавање језичког израза – формално и неформално опхођење”, пожељно је креирање наставних ситуација у којима ће полазници моћи да вежбају правилно поздрављање, обраћање, представљање, као и изражавање молбе и захвалности. До краја првог циклуса треба избегавати дефиниције и правила из области граматике, као и учење поделе и набрајања књижевних појмова из области књижевности.

Треба имати у виду да се један исход може остварити различитим, међусобно повезаним садржајима. Када је у питању, на пример, исход „одговара на једноставна питања у вези са текстом” неопходно је пажљиво бирање текстова из различитих извора информисања, који ће задовољити различита интересовања и узрасте полазника. Овај исход може се остваривати на различитим одломцима различитих књижевних текстова, једноставним новинским чланцима, часописима, и кратким тектовима из популарне литературе у којима су приказани признати појединци и догађаји из различитих средина из којих полазници долазе, као и етничких група којима полазници припадају. Истовремено ће се уочавати значење реченица, слагање речи у реченици и употреба великог слова, што су

исходи предвиђени за област граматика и правопис. Такође, различiti исходи се могу остварити на само једном садржају. На пример, у области усменог изражавања – препричавање садржине кратких текстова, филмова, радио-телевизијских емисија, могу се остварити исходи који се односе на препричавање, издвајање главних чињеница из говорног извора, одређивање теме, поруке, главних догађаја и ликова/личности, као и коришћење скромног фонда речи и правилне употребе. И овде је могуће постављати питања која се односе на правилно писање реченог/ученог, како би се вежбала основна правописна правила и остварили исходи и из области писања.

Савремене концепције наставе и учења померају акценат са садржаја и држања наставе на процес учења и активности полазника. У том смислу, потребно је одабирати методе учења/наставе српског језика које су прилагођене потребама и карактеристикама учења одраслог полазника, које подстичу различите активности у процесу учења/наставе, стварају услове за самосталну конструкцију знања и умења, подстичу самоактивност, комуникацију и сарадњу.

Одрасли полазници имају *широк спектар искуства*, што је неопходно имати у виду приликом планирања и организације наставе српског језика у функционалном образовању.

С обзиром на већ постојећа искуства полазника предлаже се групна обрада слова и упоредно овладавање техником читања и писања. Наставник процењује који број слова ће се обрађивати у току једног часа. Уколико је наставник у могућности, слова се могу обрадити и комплексним поступком. Истовремено, на садржајима предвиђеним за почетно читање и писање, уочавају се основна правописна правила – писање великог слова на почетку реченице, у именима људи, насеља и коришћење знака интерпункције на крају реченице.

Вежбе које служе за ослобађање полазника у усменом изражавању могу бити веома различите: слушање говора, слободан разговор о свакодневном животу и раду полазника, о различитим појавама из окружења, догађајима у породици, на улици, радном месту и сл. Такве се вежбе изводе не само у току почетног читања и писања већ и у целом првом циклусу у настави почетног описмењавања.

Бирају се краћи текстови, једноставни по садржају и структури реченица, тематски блиски одраслом човеку, његовим потребама, интересовањима, као и социјалном контексту из кога долазе. Полазећи од комуникативне функције језика, читање и обрада текста у првих 100 часова усмерени су на савладавање основних вештина као предуслова за самостално стицање знања и оспособљавање за исказивање мисли у слободном причању, описивању и препричавању. У других 100 часова полазници, уз даље савладавање технике читања, успостављају емоционални однос са прочитаним, формулишу га и образлажу.

Такође, неопходно је вежбање у усмереном читању различите врсте текстова (књижевних и информативних), као и садржаја датих линеарно и нелинеарно (илустрација, табела, дијаграм), уз претходно добијене задатке као што су проналажење информација, откривање и тумачење карактеристика ликова, радњи, догађаја и појава. Читање текста, по правилу, подразумева разумевање прочитаног у складу с програмским захтевима. Полазнике треба навикавати да доживе садржај текста и да доживљено изразе својим речима. У току читања и обраде текста полазнике треба оспособљавати да препричавају јасно и сажето, да одговарају на постављена питања и правилно формулишу питања, да богате речнички фонд.

Разговор, дискусија, рад на тексту, кооперативно учење у мањим групама полазника и рад у паровима, као и практично смисаоно и искуствено учење су само неке од метода/облика погодних за реализацију наставе српског језика у раду са одраслим полазницима, у циљу њиховог оснаживања, развоја самопоштовања и преузимања иницијативе у свакодневном животу.

Неопходна је индивидуализација процеса наставе и учења.

Групе чине полазници из различитих средина, узраста, животних искустава, знања и сл, па се јавља потреба за применом индивидуализације у настави српског језика. Неопходно је користити различите методе наставе и учења, осмишљавати различите ситуације учења и различите врсте интеракција. Поред обавезних садржаја, предложени су и напредни, намењени полазницима који успешно савладавају захтеве и овладавају предвиђеним основним исходима. У раду са полазницима који имају изразитије сметње у напредовању, наставници имају слободу да модификују исходе и прилагоде их њиховим могућностима. У зависности од степена познавања писма од стране полазника које се утврђује иницијалним тестирањем, наставник одређује које ће се писмо прво учити – ћирилица или латиница. После почетне провере технике писања и читања свих полазника, у првих 100 часова укључиће се само они полазници који не знају да читају и пишу штампаним словима ћирилице и латинице. Остали полазници се прикључују групи у следећем блоку од 100 часова, када ће се обрађивати писана слова и остали исходи предвиђени за других 100 часова. Реализација и других садржаја организује се у складу са индивидуалним потребама сваког полазника.

Заједнички/општи исходи програма функционалног основног образовања одраслих остварују се кроз различите садржаје и активности у настави српског језика. Настава српског језика у првом циклусу посебно је погодна за остваривање многих исхода, а нарочито оних који се односе на све врсте писмености, на решавање проблема, развој културне свести, мултикултуралности и креативности. У области усменог изражавања и разумевања прочитаног – слободног причања или препричавања прочитаног које је дато на различите начине (кроз линеарне и нелинеарне текстове – мапе, табеле и сл.), казивања о гледаним емисијама, причањем о властитим искуствима, препричавањем догађаја са радног места, из породице и средине у којима полазници живе, треба подстицати полазнике на јасно изражавање ставова, судова и осећања, изношење сопственог гледишта и образлагање, подстицање аргумендовања, чиме се остварују многи заједнички исходи. Радом у малим групама и паровима, организовањем различитих сценских/драмских игара о ситуацијама из свакодневног живота, омогућава се полазницима да стекну вештине сарадње и тимског рада, да заједнички поставе проблем, кораке у његовом решавању, као и да анализирају урађено, што представља део структуре заједничких општих исхода. Конкретне активности и предложени садржаји којима се остварују заједнички исходи, као и исходи за српски језик, дати су у наредном поглављу.

Побројане су само неке од активности које се могу реализовати у настави српског језика у првом циклусу у раду са одраслим полазницима. Потребно их је прилагодити могућностима групе полазника, као и појединцима. Звездицом су означене оне активности за које се претпоставља да одговарају напреднијим полазницима, а у складу су са напредним садржајима. Поређане су случајним редоследом.

Коришћење и организовање информација – формира и води адресар, прави и користи речник, израђује подсетнике и шопинг листе, израђује графиконе, мапе и скице на основу задатог текста*, прави дневни ред састанака и формулише закључке*, пише молбе*, поруке, честитке, огласе, разгледнице, обавештења и сл., чита упутства на производима, чита обавештења, рачуне, упозорења, распореде вожње, попуњава обрасце, упитнике и сл.

Осмишљавање самосталних и заједничких прича и песама на задату или слободну тему

Сценске игре – осмишљава и приказује сцене из свакодневног живота уз формално и неформално опхођење, наручује производе телефоном, учествује у разговору за посао*, води емисије, репортаже и састанке* и сл.

Графичко обликовање текста – прави колаже, новине, рекламе, постере и сл.
Израђивање помоћног материјала за учење/наставу – израђује у групи или у пару текстове,

резимее, укрштенице, асоцијације, осмосмерке, задатке типа „избаци уљеза”, „повежи”, „упиши”, тестове знања, питалице и сл.

Кроз брижљиво одабране текстове, са садржајима из различитих предметних области неопходних одраслом човеку за успешно сналажење у свакодневном животу, као и прецизно осмишљене задатке и различите методе омогућава се повезаност са наставом других предмета. Истовремено, на часовима српског језика полазници усвајају, проширују и продубљују употребљива знања, примењују вештине и умења из различитих области других наставних предмета. Пожељно је бирати научно-популарне и информативне текстове из различитих средстава информисања, који ће обогатити знања полазника о значајним личностима и догађајима, биљном и животињском свету и заштити животне средине, остваривању основних грађанских права и одговорности и права на социјалну и здравствену заштиту, образовање и запошљавање. Такође, користити текстове, различите радио и ТВ емисије, као и представе, из којих полазници могу да проналазе различите информације корисне за успешније решавање свакодневних проблема о функционисању локалних самоуправа, као и надлежности појединих установа, о васпитању у породици, планирању породице, техникама ненасилног решавања сукоба, превентивним здравственим активностима и сл. Информације треба да су дате на различите начине, како би се омогућило што боље сналажење у различитим животним ситуацијама – коришћење мапа, плана града, упутстава на производима, обавештењима, тумачење података који су представљене табелама, графиконима, као што је успех полазника на неком тесту, месечна продаја неког производа, годишња производња неке фабрике, резултати неке анкете, и сл.

Дефинисани исходи за српски језик у првом циклусу представљају кључни ослонац наставницима у *оцењивању и праћењу напредовања полазника*, као и планирања наредних активности. При томе је неопходно уважавати особености индивидуалног тока развоја и напретка појединог полазника. Потребно је да наставник даје повратне информације непосредно после активности, у континуитету, на јасан, прихватљив и подстицајан начин и тако указује на квалитет постигнућа и степен остварености предвиђених исхода. Овим се истовремено омогућава да се полазници оспособљавају за самостално праћење напредовања и самооцењивање, као и преузимање одговорности за сопствени рад и напредак. Потребно је имати у виду да се оствареност сваког предвиђеног исхода може, и треба проверавати различитим задацима, отвореног и затвореног типа. У првих сто часова, треба оцењивати само исходе који се односе на почетно учење читања и писања – читање и писање једним писмом, штампаним словима; употреба великог слова на почетку реченице, великог слова у писању личних имена, надимака, једносложних географских појмова, као и употреба тачке на крају реченице; прилагођавање језичког израза комуникативној функцији – формалној и неформалној ситуацији у свакодневном животу. Могу се предложити следећи нивои читања у овом периоду – препознаје слова, сриче, шчитава, чита реч како целину, чита реченицу као целину. Пожељно је дати минимум две бројчане оцене, на диктату штампаним словима и провери технике читања. За писање предложени су следећи нивои – преписује слова/речи/реченице (уз помоћ наставника или самостално), пише краће речи/реченице (уз помоћ наставника или самостално), саставља краће саставе (уз помоћ наставника или самостално), пише по диктату речи/реченице (уз помоћ наставника или самостално). Тек у периоду од других 100 часова прећи на оцењивање у односу на исходе из области усменог изражавања, разумевања прочитаног и предвиђеног исхода из књижевности.

МАТЕМАТИКА

Циљ наставе математике у првом циклусу је стицање елементарне математичке писмености употребљиве у свакодневним животним ситуацијама.

Исходи за крај првог циклуса

По завршетку првог циклуса полазник/ца ће умети да:

- прочита и запише дати број и упореди бројеве по величини, прикаже број збиром у декадном бројном систему;
- користи симболе за основне рачунске операције и изврши основне рачунске операције у скупу природних бројева;
- користи бројеве и бројевне изразе у једноставним реалним ситуацијама;
- реши једноставне једначине са једном непознатом величином;
- користи калкулатор;
- прочита и формално запише разломак $\frac{1}{n}$ и препозна његов графички приказ;
- израчуна половину, четвртину и десетину неке целине;
- прочита и формално запише проценат као разломак $\frac{n}{100}$ ($n \leq 100$);
- именује и препознаје геометријске објекте у равни (квадрат, круг, троугао, правоугаоник, тачка, дуж, права, полуправа и угао) и уочава међусобне односе два геометријска објекта у равни (паралелност, нормалност, припадност);
- именује јединице за мерење дужине и уме да их претвара;
- именује јединице за мерење површине и њихове односе;
- израчуна обим троугла, квадрата и правоугаоника;
- израчуна површину квадрата и правоугаоника;
- препозна коцку и квадар и идентификује њихове основне елементе;
- изрази одређену суму новца преко различитих апоена и рачуна са новцем;
- именује јединице за време (минут, сат, дан, месец, година, век) и уме да претвара веће јединице у мање и пореди временске интервале у једноставним ситуацијама;
- изабере одговарајућу јединицу мере за мерење задате запремине течности (l, dl, cl, ml) и претвара јединице за мерење запремине течности из већих у мање;
- изабере одговарајућу јединицу мере за мерење задате масе (g, kg, t) и претвара јединице за мерење масе из већих у мање;
- примени мере у једноставним реалним ситуацијама;
- чита једноставније графиконе, табеле и дијаграме;
- користи податке приказане графички или табеларно у решавању једноставних задатака и уме графички да представи дате податке.

Обавезни садржаји:

Природни бројеви и рачунске операције са њима

- читање, записивање и упоређивање природних бројева;
- основне рачунске операције са природним бројевима.

Разломци и проценат

- читање, записивање и графичко приказивање разломака облика $\frac{a}{b}$ ($a \leq b$);
- израчунавање дела неке целине;
- читање и формално записивање процената као разломака $\frac{n}{100}$ ($n \leq 100$).

Примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама

- примена бројева и бројевних израза у једноставним реалним ситуацијама.

Облици и простор

- геометријски облици у равни (квадрат, круг, троугао, правоугаоник, тачка, дуж, права, полуправа и угао) и у простору (коцка и квадар, лопта, ваљак, купа и пирамида);
- обим троугла, квадрата и правоугаоника;
- површина квадрата и правоугаоника;
- површина коцке и квадрата.

Мерење и мере

- мерење и мере (дужина, маса, запремина, површина, време и новац).

Примена мера у једноставним ситуацијама

- примена мера у једноставним реалним ситуацијама.

Обрада података

- читање и тумачење различитих графикона, табела и дијаграма;
- представљање једноставних података табелама и графиконима.

Напредни садржаји

Природни бројеви и рачунске операције са њима

- читање и тумачење информација које су дате бројевима и симболима у нумеричкој и текстуалној форми;
- бројевни изрази и њихово коришћење у реалним ситуацијама.

Разломци и проценат

- израчунавање дела неке целине (разломак и проценат).

Примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама

- примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама.

Облици и простор

- израчунавање обима и површине сложених фигура у равни када су подаци дати у истим мерним јединицама.

Мерење и мере

- мерење и мере у реалним ситуацијама.

Имена мера у једноставним ситуацијама

- примени мере у реалним ситуацијама.

Обрада података

- прикупљање, обрада податка и представљање података једноставним дијаграмима и табелама.

Начин остваривања програма

Програм предмета Математика за основно образовање одраслих у првом циклусу садржи следеће области:

- природни бројеви и операције са њима;
- разломци и проценат;
- примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама;
- облици и простор;
- мерење и мере;
- примена мера у једноставним ситуацијама;
- обрада података.

Програмом је предвиђено да се области: *природни бројеви и операције са њима; разломци и проценат; примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама*, реализују у првих 100 часова (што представља основно математичко описмењавање), при чему већи број часова (половину од планираних) треба одвојити за реализацију садржаја из области *примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама*.

У наредних 100 часова (основе функционалне математичке писмености) треба реализовати наставне садржаје из области: *облици и простор; мерење и мере; примена мера у једноставним ситуацијама* (препоручује се 40 часова) и *обрада података*.

При реализацији овог програма највећи број часова је предвиђен за области из којих су знања примењива у једноставним животним ситуацијама, што је и један од основних циљева учења математике у овом циклусу. Препоручена расподела наставног времена треба да повећа ефикасност наставе и да омогући полазницима да на часу усвоје знања, али и да их утврде и ситематизују.

Применом различитих наставних метода и облика рада, након првих 100 часова учења математике очекује се да полазници умеју да читају, пишу и упоређују природне бројеве; да владају техником основних израчунавања (сабирање, одузимање, множење и дељење природних бројева), односно да умеју да читају и разумеју информације које су дате бројевима и симболима у нумеричкој и писаној форми. Пожељно је да полазници буду оспособљени да употребе математику (знања о бројевима и рачунским операцијама) у различитим контекстима, укључујући и коришћење математике у новим ситуацијама или измењеним контекстима. Након наредних 100 часова, очекује се да полазници умеју да именују и препознају геометријске објекте у равни и простору и да знају њихова основна својстава; да умеју да израчунају површину квадрата и правоугаоника; да знају основне мере и јединице мере и да их примењују у реалним ситуацијама; да умеју да читају једноставне графиконе, табеле и дијаграме, као и да тумаче

података који су представљени различитим графичким формама.

Након улазних тестирања, полазници који владају техникама основних математичких операција (које се уче и савлађују у првих 100 часова), могу се одмах укључити у други/следећи наставни блок од 100 часова.

Током реализације програма потребно је стално подстицање полазника да размишљају на математички начин, који подразумева уочавање, решавање, проверавање, закључивање, апстраховање, генерализовање, што доприноси развијању логичког и апстрактног мишљења.

Програмом су предвиђени и напредни садржаји који су намењени полазницима који брже напредују, тј. оним полазницима који покажу да су заинтересовани за наставу, односно за наставак школовања. Напредни садржаји треба да омогуће полазницама да створе и добру основу за даљу обуку. Наставник полазнике може да упути да појединачно или тимски раде самостално, односно да им повремено пружа помоћ ако је то неопходно, а све у циљу остављања планираних исхода

На крају првог циклуса очекује се да полазници владају основним елементима математичке писмености, коју чини способност разумевања бројева и мера; способност да се користе основне рачунске операције, проценти, разломци; као и разумевање елементарних облика математичких представљања графиком, формулом и статистиком, како би се решио низ задатака у свакодневним ситуацијама. При томе, нагласак је више на процесу него на резултату, више на активностима него на акумулирању знања.

Природни бројеви и операције са њима

Програм математике за први циклус основног образовања одраслих предвиђа да полазници упознају бројеве природног низа и број нулу, односно да упознају и разумеју систем природних бројева и његова својства.

Један од основних појмова у математици је број, који је настао из потребе за пребројавањем елемената неког мноштва. Први бројеви са којима се сусрећемо су природни бројеви. Низ природних бројева је уређен, јер је сваки број низа већи од претходног, а мањи од следећег броја. Бројеве записујемо у декадном систему помоћу цифара. Декадни систем је позициони, што значи да свака цифра тог система има своју бројну и месну (позициону) вредност. Помоћу бројева прецизно изражавамо количине.

Појам броја се најчешће уводи преко појма скупа. Оваква поступност не мора бити заступљена при реализацији овог програма, јер полазници већ имају извесна знања о бројевима које су стекли на основу личног искуства. Ако затражимо од полазника да наведу где све користимо бројеве, шта записујемо бројевима, биће мноштво примера који ће указивати на присуство бројева тј. математике у свакодневном животу (бележење датума, цене, рачуни, бројеви телефона, количине...). Уочавање основних својстава природних бројева, као и тачно читање и правилно записивање природних бројева, затим представљање бројева у облику збира у декадном систему, допринеће систематизацији знања полазника, што може знатно олакшати решавање разних проблемских ситуација.

Програм предвиђа и да полазници упознају својства основних рачунских операција, као и начине рачунања, како би стечена знања применили у реалним животним ситуацијама.

Упознавање основних својстава рачунских операција и техника основних израчунавања треба реализовати на што конкретнијим примерима, који ће полазницима бити јасни и сврсисходни. Ако је потребно, израчунавања најпре треба вршити са мањим бројевима (једноцифреним и двоцифреним), а касније и са вишецифреним бројевима. Својства рачунских операција треба објаснити на једноставним примерима, који су блиски искуству полазника (својство замене места сабирака или здруживања сабирака на

примерима куповине више различити артикала).

Разломци и проценат

Појам разломка је најједноставније увести дељењем неке целине на два једнака дела (дељење јабуке, чоколаде, листа папира... на пола) уз објашњење да се дељење целог на два једнака дела може представити у облику разломка $\frac{1}{2}$ (који се чита: једна половина). Потом се на сличан начин уводе и остали разломци облика $\frac{a}{b}$ ($a \leq b$), а затим и проценат као разломак $\frac{n}{100}$ ($n \leq 100$).

Након записивања и читања разломака потребно је увежбати и графичко представљања разломака (именовање означеног дела неке целине или графичко означавање дела целине). Разломци се графички могу представити дељењем дужи, круга или квадрата, чиме би се извршило повезивање са садржајима из области облици и простор.

Одређивање дела неке целине је затим потребно увежбавати на разноврсним примерима. Примери треба да буду тако изабрани да полазници могу да читају и разумеју информације које су записане разломком, да правилно одреде део целине или да одреде проценат од неке величине. Приликом ових израчунавања полазници резултате могу да проверавају употребом калкулатора, јер је овде акценат више на поступку израчунавања, него на самом израчунавању.

Примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама

Програмом је предвиђена област која се односи на примену бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама. Ова област је за полазнике веома важна, јер им јасно указује на повезаност садржаја које уче са практичном применом истих. Такође, у оквиру ове области могуће је остварити повезивање садржаја са садржајима других наставних предмета, односно задатке актуелизовати темама које се реализују у оквиру предмета Одговорно живљење и Предузетништво. Бројевни изрази се могу односити на све актуелне теме и интересовања полазника, што их додатно може мотивисати и заинтересовати за рад. Ево неколико примера:

- попуњавање формулара где је потребно унети нумеричке информације (чекови, депозити, анкете итд.) и образаца у којима се бројеви записују и у текстуалној форми;
- коришћење бројеве и бројевних израза у реалним ситуацијама (куповина, плаћање рачуна, планирање кућног буџета);
- читање и разумевање информација које су записане разломком (половина броја становника, четвртина запослених, трећина укупних прихода...);
- одређивање задатог процента од неке величине (попуст од 10 %, 20 %, 50 %... при куповини).

Облици и простор

Почетна настава геометрије може се организовати тако да полазници геометријске облике у равни и простору и нека њихова својства упознају практичним радом, преко разноврсних модела фигура у току посматрања, цртања, резања, пресавијања, мерења, процењивања, упоређивања, поклапања итд. При томе полазници уочавају

најбитнија и најопштија својства одређених геометријских објеката у равни и простору (квадрат, круг, троугао, правоугаоник, тачка, дуж, права, полуправа и угао; коцка и квадар), а такође уочавају и геометријске фигуре и тела у окружењу (предмети различитих облика: прозорска окна, врата, слике, кутије, куће...), као и међусобне односе два геометријска објекта у равни (паралелност, нормалност, припадност).

Израчунавање обима троугла, квадрата и правоугаоника, као и израчунавање површине правоугаоника и квадрата треба реализовати на једноставним примерима из свакодневног живота (постављање жичане оgrade или украсних лајсни, прављење рамова или постављање подних плочица, шивење прекривача и завеса, површине под засадом...).

Уочавање основних својстава геометријских објеката у простору може се остварити прављењем мреже коцке и квадра од папира, односно израдом модела коцке и квадра од жице или картона. Модели и мреже треба да олакшају схватање просторних односа и омогуће лакше израчунавање површине коцке и квадра и каснију примену на једноставне реалне ситуације (кречење просторија облика квадра, прављење кутија од картона...)

Систематски рад на развијању елементарних просторних представа код полазника у овом циклусу треба да створи добру основу за шире и дубље изучавање геометријских фигура и њихових својстава у наредним разредима.

Мерење и мере

За усвајање основних знања о мерама и јединицама мере потребно је користити очигледна средства и давати полазницима да процењују и мере различите предмете из окружења. Тада треба истаћи да приликом мерења користимо стандардизоване јединице. Тако користимо:

- за мерење дужине следеће јединице: km, m, dm, cm, mm;
 - за мерење масе: t, kg, g;
 - за мерење запремине течности: hl, l dl, cl, ml;
 - за мерење површине: km², m², dm², cm², mm²;
 - за време: час, минут, секунд, дан, седмица – недеља, месец, година и век.
- Користимо и новац (динар).

Важно је истаћи да полазници треба да усвоје знања која се односе на јединице мере и њихове односе, како би та знања могли да примењују приликом различитих израчунавања. Претварање јединица уз веће у мању јединицу треба показивати и увежбавати на једноставним примерима, док претварање мањих јединица у веће треба вежбати само на примерима када се мања јединица у већој садржи цео број пута, јер се у првом циклусу не користе делцимални бројеви.

Свакодневно користимо различите мере кад хоћемо да одредимо дужину, висину, масу и време. Могуће је навести велики број ситуација у којима примењујемо различита мерења: мерење висине и телесне масе, мерење различитих животних намирница, мерење просторија, објеката, мерење времена... Приликом примене мера важно је изабрати одговарајућу јединицу мере.

Обрада података

Обрада података се односи на читање једноставних графикона, табела и дијаграма, као и на тумачење података који су представљени различитим графичким формама: табела, графикон (нпр. успех полазника на неком тесту, месечна продаја неког производа, годишња производња неке фабрике, резултати неке анкете...). Полазницима треба сугерисати да се подаци који су приказани графички или табеларно могу користити у

решавању једноставних задатака, као и да се решење неких задатака могу графички представити на основу датих податка (на основу дати података, полазник бира графичку форму како би приказао те податке).

У оквиру ове области пожељно је повезивање са садржајима предмета Дигитална писменост (представљање података различитим графичким формама: табеле, бардијаграм, круг са сегментима „пителице”)

Саставни део процеса усвајања математичких знања у свим фазама наставе је и *праћење и оцењивање напредовања полазника*.

Праћење напредовања полазника обавља се на начин који обезбеђује што објективније сагледавање развоја и напредовања полазника. (Оцена треба да буде објективна и поуздана мера напредовања полазника). Оцењивање и полазнику и наставнику пружа информације о степену остварености исхода, као и о напредовању полазника у односу на ниво знања који је поседовао на почетку школске године. Оцењивање пре свега треба да буде корисно, односно да буде у функцији унапређивања наставе и учења.

Критеријуми за оцењивање успеха полазника из наставног предмета су: врста, обим и ниво знања и вештина и ангажовање полазника у наставном процесу. Ангажовање полазника у наставном процесу процењује се на основу:

- 1) активног учествовања у настави (спремност за самосталан и групни рад, учествовање у разговору и дискусији, spremnost да постави питање ако нешто не разуме);
- 2) сарадња са другима (способност да ради у групи и вештина комуникације);
- 3) уважавање других (спремност да подржи друге и да им помогне).

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Циљ наставе енглеског језика у првом циклусу је оспособљавање за елементарну комуникацију у различитим свакодневним ситуацијама користећи енглески језик.

Исходи за крај првог циклуса

По завршетку првог циклуса полазник/ца ће бити у стању да:

Рецептивне вештине (слушање и читање)

- разуме свакодневне изразе и једноставне реченице ако се говори разговетно и полако и ако се важне ствари понављају;
- разуме појединачне речи и веома једноставне реченице у кратким, врло једноставним текстовима;
- препозна називе, бројеве, цене и временске термине.

Продуктивне вештине (писање и говор)

- напише појединачне речи и веома једноставне реченице;
- комуницира на једноставан начин, уколико саговорник говори полако и јасно и спреман је да пружи помоћ.

Обавезни садржаји

- поздрављање и упознавање;

- лични подаци;
- просте команде (језик учионице);
- људи и ствари;
- допадање – недопадање;
- осећања и потребе;
- бројеви (време, датуми, цене);
- места.

Greeting Introducing

*I'm...My name is... This is, She is... What is your/her name?
Hello,.../ Hi,.../ Good morning/ Good afternoon/ Good evening
How are you? I'm fine, thanks. And you?
Goodbye/ Bye,.../ See you soon / Good night*

Basic personal information (Jobs , family, countries)

*Where are you from? Where do you live? I live/She lives...
Where is (Belgrade)? It's in (Serbia).
Can you spell that, please?
Is he/she/it...? Are you (a student)?
What is your job? I am a (cleaner)... Are you married? Yes, I am. No, I'm not.
Do you have a brother/ a sister? I have two children/big family. Where does your sister live? Do you live with your parents?
How old are you? I am 30. What is your phone number?
When is your birthday? 14th May, what about you? Can you give me your address, please? What qualifications do you/does he have?
What nationality are you? I am (English)...*

Simple commands (Classroom language)

*Look! Speak! Write! Read! Answer! Listen and repeat! Match! Circle!
Don't be late!
What does listen mean? How do you say pomoć in English? What's this in English?
Help me, please. I don't understand. Thank you.*

People and things

*Who's this/ that? This is/That is (name, my brother...)
What's this/that? It's a/an...What are these/ those?
What's in a bag? What colour is it? Is he/she/it...?
What's /What are....like? What does he/she look like?
He's / She's/ It's (interesting, lazy; tall, blond, big, small, beautiful, ugly...)
Does she have long hair/blue eyes?
What do you look like? What does your room look like? Is there a table in your room? Are there any books? There aren't any windows.*

Likes/dislikes

*I like/ don't like/hate English/ pizza/ my job.
What's your favourite (book, colour, T-shirt, town, number, day,month, English word...)?
My favourite... is/are...*

*It's very nice. This exercise is very boring.
Do you enjoy learning English?*

Feelings and needs

*I am hungry. Would you like to eat something? I would like a cup of coffee.
Can I have ... (the sugar) please?
Are you happy/ cold/ sick/tired/nervous?
Do you understand? Can you repeat, please? I didn't understand. Of course!
Sorry?*

Numbers (time, dates, prices)

*What time is it? It's eight o'clock. What time does the bank/post office/ hotel/
restaurant open? Is it open on Sundays? It is closed.
When does he work? He works from 7 to 3.
What time do you have dinner/finish work? In the morning/afternoon. I
usually/sometimes finish at 5.
What's the date today? When is your birthday? On 20th May
How much is this? It is 110 dinars/euros.*

Places

*Where is the museum/ toilet/ kitchen/ telephone/CD?
(Turn) left, right, up, down. In front of the building.
Under the table. Sorry, I don't know.
Can you help me? Where is... (Nemanjina street/the bus station). It's the
second street on the right.*

Граматички садржаји

- једнина и множина;
- описни и присвојни придеви;
- императив;
- Present simple tense најфреквентнијих глагола (be, come, go, do, have, sleep, work...);
- појам одређеног и неодређеног члана;
- прости и редни бројеви;
- најфреквентнији предлози (in, at, on, from...to...);
- личне и показне заменице;
- упитне и релативне заменице (who, what, why, how, where...);
- прилози и прилошки изрази (usually, sometimes, never, up, down, to the right, to the left ...).

Напредни садржаји

- учтиви изрази;
- куповина;
- дневне активности;
- храна и пиће;
- време;
- путовање.

Polite address

*Excuse me, can ...I(leave)? Thank you very much.
Sorry. Can you say it again, please*

Shopping

What's this? It is a skirt/a suit/a top/ a dress. What colour is it? What do you like to wear?

How much is the sweatshirt? It's 20 euros. What colour? What size? Here you are.

Daily routines

What do you like doing (in the morning/evening)?

I like watching films/reading newspaper/sleeping.

When do you have lunch/ study English? What do you drink in the morning?

Food and drink

Can I have a cheese/ham/egg sandwich and a cup of coffee, please?

Certainly, here you are. Anything else?

An apple juice/a mineral water/milk/a cup of tea/an ice-cream/a chocolate cake...

Weather

What's the weather like today? It's hot/cold/raining.

What's the weather like in Belgrade/England/London? It's cold and cloudy.

Travelling

I need a map/money/a passport/a ticket/a visa/luggage.

What time is the train to Athens? Is the castle near here? Yes, it is. Do you have a map?

I do not speak English very well. Can you show me?

Начин остваривања програма

План и програм предмета Енглески језик је подељен у три циклуса. У циљу функционалног, смисленог учења, полазницима ће бити омогућена провера њиховог претходног знања из енглеског језика, без обзира да ли је стечено формалним или неформалним путем. Стога, они полазници који се изјасне да имају предзнање из енглеског језика, биће подвргнути тестирању и према резултатима распоређени на одговарајући степен.

Међутим, како је омогућено више улаза у овај програм, они полазници који се укључују у програм основног функционалног образовања одраслих на неком од виших нивоа, односно каснијих циклуса, енглески језик ће такође похађати у складу са њиховим предзнањем. Примера ради, ако полазник креће у последњи циклус, а нема никаквог предзнања из енглеског језика, он ће моћи да похађа наставу на свом нивоу, односно наставу првог циклуса. Оваквим полазницима ће бити омогућено да заврше основно образовање, иако су прошли кроз само један циклус енглеског језика.

Програм за енглески језик је направљен тако да се у првом циклусу стичу основе језика, док други и трећи циклус подразумевају утврђивање и проширивање знања, као и подизање свести о томе колико је енглески важан и свуда присутан.

Као и програми осталих предмета, и програм енглеског језика заснива се на исходима. То је разлог зашто програм и почиње исходима, где је за сва три циклуса одређено шта је полазник у стању да разуме, препозна, прочита, напише или

комуницира по завршетку сваког циклуса. Исходи наставнику служе као водич који му показује на шта да се фокусира и куда да води полазнике. Самим тим, они су циљ и њихово остваривање треба бити стално на уму наставнику током припреме часова, као и реализације. Саджаји, који следе после исхода, служе као средство за остваривање исхода. Они су ту да помогну наставнику како и којом тематиком да оствари исходе. Ти садржаји свакако не морају обавезно да се хронолошки прате, јер ће наставници један исход остваривати кроз разне теме. Да би се наставницима пружио пример увезивања садржаја са исходом, следе примери за сваки циклус.

Исход за говорну вештину у првом циклусу гласи:

– *по завршетку првог циклуса полазник/ца ће бити у стању да комуницира на једноставан начин, уколико саговорник говори полако и јасно и спреман је да пружи помоћ.*

Овај исход је наравно општи и вероватно најважнији и за наставнике и за полазнике, јер би требало да се највише фокусирају на развој говорне вештине. Стога ће се овај исход остваривати током целог првог циклуса и кроз готово све садржаје (поздрављање и упознавање, лични подаци, људи и ствари, допадање – недопадање, осећања и потребе бројеви (време, датуми, цене), места).

Овај исход ће се остварити ако се полазници науче да:

- успоставе контакт, представе себе и друге и одговоре на фразе поздрављања;
- да саопште (о себи и другима) где живе, чиме се баве, ствари које поседују и слично;
- јасно кажу шта не разумеју и да затраже помоћ;
- именују и врло једноставно опишу ствари и људе;
- изкажу допадање/недопадање;
- изразе осећање или конкретну потребу;
- питају и дају информацију о времену, датуму и ценама;
- именују и укратко објасне места и дају једноставна упутства до тог места.

Теме су углавном уопштене јер је циљ овог програма да сваки наставник има слободу приликом реализације и неопходну флексибилност, уз поштовање минималних исхода. Јер, на крају крајева, најважније је бити у потпуности посвећен групи одраслих полазника око себе, помно их слушати и усклађивати наставу према њиховим потребама и могућностима.

Испод сваке теме у садржају налазе се и примери реализације комуникативних функција, да би наставник имао идеју који вокабулар би било пожељно покрити под датом темом. Ти примери су ту и да покажу, иако је можда тема широка, подразумева се да се она обради на најосновнијем нивоу. Такође, из примера се може видети под којом темом је пожељно покрити коју граматичку област.

После обавезног садржаја сваког циклуса, налази се напредни садржај. Он је ту да би омогућио додатна знања и вежбе напреднијим полазницима. У том смислу, јако је важно истаћи да сваки наставник обрати пажњу на индивидуализацију наставе. Када наставник примети да је одређени полазник савладао оно што остали нису, ту су теме напредног садржаја. Те теме се ослањају на теме обавезног садржаја, и углавном представљају проширивање вокабулара, тако да наставницима неће бити тешко да све то постигну на истом часу. Таквим приступом, напреднији полазници ће се више мотивисати, а и бити у доброј позицији да наставе школовање.

С друге стране, сигурно ће бити и оних полазника којима ће се наставници морати индивидуално посветити, јер имају потешкоћа приликом усвајања обавезног садржаја. У тој ситуацији, наставник ће проценити могућности и потребе

полазника, и мотивисати их на наставак школовања пажљивим приступом. То значи да наставник треба да се задовољи врло постепеним напретком полазника и одабиром минималног садржаја да би исход био остварен.

Поред индивидуализације, наставници треба да имају на уму и бројне методе успешног рада у учионици. Приликом планирања часа, било би добро да наставник што више повезује садржај са искуствима, потребама и могућностима одраслих полазника. Такође, требало би да имају на уму заједничке исходе целокупног програма који доприноси грађењу самосталнијих, одговорнијих и самопоузданијих индивидуа у друштву. Па би тако предмет енглески језик на општем нивоу могао да допринесе развијању комуникацијске вештине (језичке писмености), стицању увида у различите аспекте употребе језика (комуникација, информисање, рад), развијању мотивације за унапређење, буђењу радозналости према новом и непознатом и жеље за доживотним учењем и аутономијом у учењу, те формирању ставова који ће полазницима развијати поштовање и уважавање различитости.

Да би се све то боље реализовало, било би пожељно да се настава у извесној мери повеже и са наставом других предмета. Ту се првенствено мисли на предмет српски језик, у мањој мери математику, географију, историју и можда у највећој мери дигиталну писменост. Пример таквог повезивања је трећи циклус где се у садржају тема „компјутер и енглески”, „енглески у твом животу”, „око света” из примера реченица наведених испод теме, могу видети идеје како направити везу између предмета.

Како је језик пре свега средство комуникације, треба га као таквог посматрати и у учионици. Требало би стално имати на уму да је време часа, можда једина прилика да полазници комуницирају на циљном језику. Да би се то време што боље искористило, рад у учионици се базира на групном и раду у пару на решавању проблема, потрази за информацијама, решавању мање или више комплексних задатака у којима су увек јасно одређени контекст, процедура и циљ, и у којима се не инсистира на учењу и проверавању граматичких знања ван контекста. Комуникативна настава језика усмерена је на значење и на размену информација, мишљења, ставова (односно на интеракцију), а не на анализу језичких структура. Тако, страни језик треба да се појави као средство комуникације у учионици од првог дана и од првог сусрета са полазницима. Пожељно је од почетка користити циљни језик за инструкције у учионици како би се повећала изложеност језику, нарочито његовој стварној употреби. Дакле, језик у учионици не треба да буде некакав изоловани феномен, него средство комуникације које служи за преношење информација које су од значаја за проширење система знања и умења полазника.

Ова кратка листа питања може да вам помогне за процену испуњености принципа комуникативне наставе језика, рефлексију и евалуацију о сопственом раду и полазну тачку за будуће унапређење вашег рада у учионици:

- Да ли је прилагођено нивоу полазника?
- Да ли је мој говор прилагођен животном добу и претходним знањима полазника?
- Да ли је у складу са интересовањима и потребама полазника?
- Да ли се на часу углавном користи енглески језик?
- Да ли полазници користе језик на часу више од мене?
- Да ли је акценат на разумевању, а не на тачности?
- Да ли се језик вежба кроз примере из свакодневног живота полазника?
- Да ли је атмосфера пријатна и опуштена?

Препоручене активности

Слушање и читање су рецептивне вештине, па се углавном препоручене активности могу односити на обе ове вештине.

Слушање

- повезивање илустрација/слика/речи и аудио материјала;
- попуњавање табеле (руком и на рачунару);
- допуњавање одговора/информације;
- заокруживање понуђених одговора или тачно/нетачно;
- разврставање аудио/аудиовизуелног материјала по врстама /рубрикама;
- слушање и исправљање нетачних података;
- слушање и разумевање на шта се одређена имена, бројеви итд. односе;
- слушање и одговарање на питања;
- активности преношења информација, нпр. обележавање пута на мапи, физичко реаговање на инструкције...

Читање

- предвиђање садржаја текста (из наслова, поднаслова, слика, читање дела текста и предвиђање шта следи...);
- мотивационе активности пре читања нпр. визуелни подстицај, олуја идеја, дискусија;
- схватање значења нових речи из контекста (студентима у групама/паровима дати дефиниције речи/фраза које они налазе у тексту и спајају);
- попуњавање табеле потребним информацијама (руком и на рачунару);
- допуњавање одговора/информације (руком и на рачунару);
- заокруживање понуђених одговора или тачно/нетачно;
- повезивање текста са одговарајућом преформулацијом (руком и на рачунару);
- полазници читају исечене делове текста и слажу их по реду;
- читање и убацивање реченица које су уклоњене из текста.

Писање

- попуњавање формулара (руком и на рачунару);
- писање и одговарање на честитке и позиве (руком и на рачунару);
- писање разгледнице;
- бележење поруке на основу упутстава датих усмено (руком и на рачунару).

Говор

- игре по улогама;
- интервју;
- изражавање на основу звучног или визуелног подстицаја;
- изабрати слику и припремити дијалог;
- квиз;
- направити питања и разговарати са свима у учионици;
- анкета;

- пронађите некога ко...;
- кратка презентација (о себи или партнеру).

Да бисте лакше реализовали дати садржај у жељеном контексту, можда ће бити од помоћи неки од ових савета:

- дајте кратке и јасне инструкције;
- упростите ваш енглески језик до максимума;
- користите се језиком тела односно невербалном комуникацијом како би олакшали разумевање;
- увек демонстрирајте односно урадите пример пре што него полазници почну са вежбом;
- проверите да ли су добро разумели шта ће радити (и то што је ређе могуће питањима чији би одговор могао бити само *Да* или *Не*);
- надгледајте да би се уверили да су на правом путу;
- дајте временско ограничење;
- охрабрујте полазнике на интеракцију;
- кад је год то могуће, стављајте полазнике у парове или групе;
- дозволите им да упореде одговоре пре заједничке провере;
- омогућите много простора за вежбање новог језика.

За усвајање садржаја предвиђених програмом потребно је да полазници поседују оспособљеност за базичну употребу матерњег језика у усменој и писаној форми (мисли се на познавање латиничког писма). Уколико то није случај, у реализацији наставе потребно је посебну пажњу посветити основним знањима (кратки дијалози, кратке поруке, основна лексика, основе писмености). То значи да је у настави потребно пре свега утврдити ниво знања полазника и омогућити им да стекну основе комуникативне компетенције у језику који уче.

Праћење рада и оцењивање полазника саставни је део процеса усвајања језика у свим фазама наставе. Оно полазнику и наставнику пружа информацију о степену остварености циљева и задатака наставе и учења. Резултати оцењивања најпоузданији су уколико се базирају на резултатима полазника прикупљеним током дужих временских периода у којима раде под надзором наставника.

У процесу оцењивања посебно су важни:

- праћење развоја и оцењивање комуникативне компетенције;
- систематска провера развоја свих вештина у свим фазама образовног процеса;
- усклађеност метода наставе и поступака оцењивања.

И у оцењивању параметар су исходи, па се увек оцењује у односу на исходе.

Праћење рада и оцењивање полазника, као и настава, требало би да буде индивидуализовано. Приликом оцењивања, наставник увек мора узети у обзир колико је полазник мотивисан, какве су му амбиције, какво предзнање је имао итд.

ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ

Циљ наставе предмета дигитална писменост је оспособљавање за самосталну употребу рачунара на нивоу основне претраге и елементарне електронске комуникације примењиве у свакодневном животу.

Исходи за крај првог циклуса

- По завршетку првог циклуса полазник/ца ће умети да:
- пронађе и организује документа у рачунару;
 - пренесе документа са спољне меморије у рачунар и обратно;
 - пронађе и безбедно преузме податак са Интернета;
 - пошаље и безбедно прими једноставну поруку електронском поштом.

Обавезни садржаји

Компоненте рачунара

- врсте електронских података, врсте рачунара;
- софтвер и хардвер;
- улазни уређаји (тастатура, миш, скенер, монитор осетљив на додир, читач картица, камера);
- излазни уређаји (монитор, штампач, звучници, пројектор);
- уређаји за комуникацију (модем, мрежна карта);
- уређаји за складиштење података (хард диск, изменљиви /спољни хард диск, CD-ROM, DVD, USB меморијски штапић, меморијска картица);
- централна јединица (матична плоча, процесор, унутрашње меморије, графичка карта, звучна карта, интерфејс).

Основне технике рада

- покретање рачунара и пријава на систем;
- радна површина, трака задатака, старт мени;
- покретање и затварање програма, прелазак између програма;
- врсте прозора и рад са прозорима;
- употреба функције помоћи;
- употреба управљача задацима;
- прилагођавања и подешавања (подешавање миша и тастатуре, времена и датума, језика, траке задатака и старт менија, изгледа радне површине).

Рад са документима и фасциклама

- организација података – документа, фасцикле, партиције и дискови;
- фасцикла Мој рачунар – намена и употреба;
- програм за организацију докумената – намена и употреба;
- формирање, обележавање, копирање и брисање докумената и фасцикли, корпа за отпатке, осигурање података;
- документа и фасцикле на радној површини (постављање, именовање,

- организација);
- формирање и баратање пречицама;
- унос документа са спољне меморије и обратно;
- штампање документа.

Основе Интернета и употреба прегледача

- шта је Интернет и како функционише;
- повезивање на Интернет;
- услуге/врсте података на Интернету;
- структура Интернета и адресирање на Интернету;
- Интернет Експлорер – намена, употреба, подешавање;
- складиштење и штампање Интернет странице, баратање омиљеним локацијама;
- безбедност на Интернету.

Претрага података на Интернету

- начин рада и врсте претраживача;
- синтакса упита за претраживање;
- напредно претраживање на најпопуларнијем претраживачу;
- напомене за безбедно претраживање.

Електронска пошта

- основе електронске поште;
- програм за електронску пошту – намена, употреба, подешавање;
- састављање порука, унос, брисање и означавање текста, кретање по тексту;
- проналажење, пребацивање, копирање и замена делова текста;
- чување и слање порука, додавање прилога;
- пријем и читање порука, отварање и складиштење прилога;
- одговарање на поруку, прослеђивање поруке и слање поруке на више адреса;
- претраживање и организација порука;
- безбедна употреба електронске поште.

Напредни садржаји

Употреба рачунара и организација електронских докумената

- подешавање траке задатака и старт менија (структура, организација, реорганизација);
- додавање и уклањање програма;
- атрибути датотека;
- програми за одржавање.

Претрага и размена електронских информација на Интернету

- рад са адресаром;
- дигитални потпис;
- чет, форуми, мејлинг листе, дискусионе групе.

Начин остваривања програма

Дигитални свет је до скоро био мали део наших живота, јасно одвојен од „стварног” света, у који су, по обавези или забаве ради, одлазили релативно малобројни и у њему боравили релативно кратко, колико је захтевала пословна обавеза одраслих, или забава младих. Данас тај дигитални свет у тој мери прожима наш свеукупни животни и радни простор да дигитална неписменост драматично хендикепира и маргинализује појединца. Доводи га у драстично неравноправан положај у односу на остале, јер му чини недоступним, не само велики део света рада и јавно доступних услуга, већ и велику количину информација значајних за његов свакодневни живот, укључујући и могућност учења.

Концепт програма „Дигитална писменост” је такав да у првом циклусу полазника оспособимо да елементарно функционише и комуницира у дигиталном свету, и да проналази информације које ће му омогућити да даље самостално учи. У другом циклусу полазника оспособљавамо да креира најчешће сретану форму дигиталног документа у свету рада – текстуални документ, док га у трећем оспособљавамо да креира табеларни документ и презентацију, као честе форме дигиталног документа у свету рада. Овако конципиран програм практично оспособљава полазника за самостални живот у дигиталном свету већ у првом кораку, док га други и трећи циклус оспособљавају да „дигитално” партиципира у свету рада.

Циљ нам је био да програм оријентишемо на исходе, колико је год то било могуће у датим околностима. Апсолутни је приоритет да се у избору активности, и генерално у свим аспектима наставе, фокусирамо на реализацију тих исхода. Општеприхваћени израз „савлађивање градива” треба заменити изразом „достизање исхода”. Исходе треба схватити и као оријентир, према коме непрекидно треба кориговати ток наставе, у смислу избора примера и активности, динамике рада и количине информација које износимо, а све у складу са специфичностима групе са којом радимо. С обзиром да је програм намењен одраслима избор активности морамо ослонити на претходна искуства и знања полазника, њихова интересовања и потребе. Све нас ово упућује превасходно на обавезу да активирамо полазнике и реализујемо интерактиван процес учења са интензивном партиципацијом полазника.

Овај програм не треба схватити као средство да полазник научи о употреби рачунара, да би касније могао да реализује уобичајене активности баратања дигиталном информацијом. Знатно више од тога, кроз реализацију уобичајених активности, полазника треба спровести кроз програм и тако припремити да барата дигиталном информацијом у новом или измењеном контексту, уз достизање адекватног критичког става према алаткама које користи и информацијама до којих путем њих долази.

С обзиром да је други циклус посвећен креирању текстуалних докумената, а трећи креирању табеларних документата и презентација, за похађање трећег циклуса није неопходно знање и вештине које представљају исходе другог циклуса. Знање градива из првог циклуса, је међутим неопходно за успешно укључивање у други и у трећи циклус. У ситуацијама када се у програм обуке полазник укључује у другом или трећем циклусу, саветујемо да му се индивидуализацијом наставе омогући да достигне неопходан ниво знања и вештина (предвиђених за први циклус) и нормало се укључи у наставу одговарајућег (другог или трећег) циклуса.

У Приручнику за реализацију програма су за сваку област дати примери препоручених активности, а овде се наглашавају начелне сугестије у вези са начином реализације. Изузетан интензитет програма намеће обавезу практичног рада полазника, чак и у случају најједноставнијих лекција. Без обзира на избор садржаја тај практични

рад је незаобилазни услов реализације овако интензивног програма. Такође, интеракција у групи значајно може унапредити ефикасност рада, препоручује се да се у избору активности приоритет даје онима који поспешују ту интеракцију – организовати електронску комуникацију између полазника, електронску верзију „глувих телефона”, доделити им задатак претраге на Интернету који морају заједно да реализују и сл. Унапређивање групне динамике и комуникације је тим важније када се има у виду да се у списку исхода међународних програма обуке за дигиталну писменост налазе и „способност за сарадњу и тимски рад”, као и „ефикасно комуницирање”.

Градиво је конципирано тако да не зависи од брзине напредовања полазника у два друга предмета који битно утичу на савлађивање овог програма – српски језик и математику. Ипак би било драгоцено за реализацију свеукупног програма да се обављају консултације са наставницима других предмета у контексту комплементарног уобличавања задатака и примера за вежбу. Напредни садржаји, који су наведени за сваки циклус, су изабрани тако да са обавезним материјалима формирају логичку и тематску целину. Углавном су таквог карактера да се могу презентовати напреднијим полазницима, паралелно са излагањем обавезних материјала свим полазницима.

Реализација програма претпоставља одређене техничке услове. С обзиром на интензивност програма, минимални услови су: умрежена рачунарска учионица, повезана на Интернет, са рачунаром за сваког полазника. На рачунар предавача повезан штампач, скенер, читач меморијских картица и видео пројектор. На нивоу хардвера појединачних рачунара претпостављају се рачунарске конфигурације са процесорима генерације Intel Pentium IV и 500 MB радне меморије, звучницима и CD/DVD писачем. На нивоу софтвера претпоставља се оперативни систем Windows XP и три основна програмска пакета MS Office 2003.

ОСНОВНЕ ЖИВОТНЕ ВЕШТИНЕ

Циљ модула је стицање елементарних знања, вештина и ставова неопходних за унапређење квалитета живота у подручјима здравља, породичног функционисања, животних ситуација, грађанске партиципације и предузимљивости.

Исходи за крај првог циклуса

По завршетку програма полазник/ца ће умети да:

- препознаје и примењује основне принципе здравог начина живота и заштите здравља (превенције, контроле, вакцинације, лична и колективна хигијена, правилна исхрана);
- препознаје и идентификује карактеристике здраве породице;
- познаје главне изворе релевантних информација и начине долажења до њих;
- разуме визуелно представљање различитих садржаја (шеме, графикони и сл.);
- чита мапу (план града) и сналази се на основу ње;
- користи различите услуге савремених средстава (банкомати, аутомати, апарати...);
- препознаје значај поседовања неопходних личних докумената и увођења у грађанске евиденције;
- познаје врсте личних докумената и поступке њиховог добијања;
- унапређује своје капацитете за остваривање животних улога;
- идентификује своје могућности, склоности и интересовања за бављење одређеним пословима;
- сачињава планове за своју личну и радну будућност;
- уочава проблем, трага за решењем и предузима акцију;
- критички процењује једноставан свакодневни проблем и сопствену улогу у његовом решавању.

Обавезни садржаји

Одговорно живљење

Здравље

- важност доброг здравља, превенције, редовних контрола здравља и вакцинације;
- значај и поступци колективне хигијене;
- заразне болести и епидемије;
- значај и основни принципи правилне исхране.

Породица:

- основни елементи функционалних и дисфункционалних породичних образаца.

Животне ситуације:

- извори релевантних информација;
- врсте и начин долазака до информација;
- разумевање и читање различитих симбола, графикана, дијаграма, шема;

- коришћење карата, мапа, шема саобраћаја, симбола на плану града;
- употреба апарата и аутомата за храну, пиће, паркирање, остављање пртљага, телефонских аутомата, банкомата.

Грађанско образовање

- начини и поступци за остваривање права и обавеза грађана и немогућност њиховог остваривања без личних докумената;
- лична документа – значај, врсте, поступци добијања и трајање.

Предузетништво

Управљање личним потенцијалима и могућностима:

- сагледавање личних карактеристика и могућности у остваривању животних улога;
- планирање могућих праваца деловања у остваривању различитих улога одраслих, конструктивним коришћењем знања, вештина и ставова;
- постављање циљева, планирање и доношење одлука о унапређивању породичног и друштвеног живота, школовања и рада.

Креативност, иницијативност и иновативност:

- уочавање проблема и потребе да се проблем реши;
- генерисање идеја о могућим решењима проблема;
- евалуација идеје, идентификовање захтева и ограничења;
- синтеза идеја, избор, сортирање и поређење;
- проналажење најпогоднијег решења;
- провера и тестирање идеја и избора;
- комуникација идеје са другима – презентација и изложба;
- предузимање акције за решавање проблема.

Критичко размишљање и решавање проблема у породици, суседству и локалној средини:

- сагледавање и дефинисање кључних елемената породичног, макро и микро социјалног окружења који одређују квалитет живота појединца;
- идентификација и процена елемената на које појединац може да утиче;
- идентификација и поређење стратегија и избор најделотворнијег приступа за деловање појединца;
- процена могућих ефеката и последица деловања појединца, вредновање и редефинисање стратегије.

Начин остваривања програма

Основно полазиште у одређивању садржаја (или модуларних области и јединица) модула **Основне животне вештине** јесте потпуна функционализација садржаја и могућност имплементације наученог у свакодневне животне ситуације, а све у циљу побољшања квалитета живота полазника.

Структуру модула чине три области:

- одговорно живљење;
- грађанско образовање;
- предузетништво.

Програм области Одговорно живљење је циљно оријентисан на стицање знања, вештина и ставова неопходних за унапређење квалитета живота у подручјима здравља, породичног функционисања и уобичајених животних ситуација. Стога његову садржинску структуру чине следеће теме: здравље, породица, вештине примењиве у уобичајеним животним ситуацијама.

Полазна основа за реализацију теме здравља јесте упознавање полазника са основним принципима здравог начина живота и заштите здравља. С обзиром на то да се у овом делу програма говори о важности превенције, вакцинације, редовним контролама здравља, правилној исхрани и заразним болестима, препоручује се да се оствари сарадња са неком здравственом установом, нпр. домом здравља и да се у обраду ових садржаја укључе одговарајући лекари.

Да би полазници били у стању да препознају основне елементе здравог породичног функционисања, као и последице дисфункционалних односа у породици, неопходно је полазнике усмеравати на трагање, анализу, дискусију и процену конкретних примера функционалних и дисфункционалних породичних образаца у њиховом непосредном окружењу.

У оквиру области Одговорно живљење посебан нагласак је стављен на сет животних вештина, који треба да омогући да се полазници снађу у свакодневним животним ситуацијама, одговоре изазовима технолошког друштва и успешно користе продукте које оно нуди, буду успешни у свом радном и животном окружењу и у очувању свог и породичног здравља. Препоручује се да обука у овом делу предмета буде реализована тако што ће реалне ситуације и предмети представљати дидактички оквир за реализацију садржаја.

Област Грађанско образовање је циљно оријентисана на упознавање полазника са врстама личних докумената и поступцима њиховог добијања. Коришћење примера из живота и праксе полазника, као и упућивање на реалне ситуације са којима се сусрећу, може бити добар оквир за остварење планираног циља. На пример, упознавање са грађанским регистрима, личном документацијом, уверењима и сл. треба да буде праћено управо конкретним примерима – од изгледа, структуре и елемената ових докумената, па до указивања на њихов значај и штете од непоседовања. Веома је важно и упућивање на конкретне службе и инстанце у нашем друштву и у локалном окружењу полазника које су везане за остварење његових права и обављање дужности. Препоручује се и посета некој од служби која издаје лична документа.

Трећа модулarna област је Предузетништво која укључује три теме: управљање личним потенцијалима и могућностима; креативност, иницијативност и иновативност; критичко размишљање и решавање проблема у породици, суседству и локалној средини.

Област предузетништва је усмерена ка развоју предузетничких ставова – особина личности и вештина које се сматрају предусловом за успешно деловање појединца у породичном, макро и микро социјалном окружењу. Крајњи циљ је да полазник стекне знања и вештине које су примењиве и које му омогућавају брзо укључивање и праћење друштвено-економске ситуације у заједници, кроз адекватно прихватање промена у многобројним сегментима живота и рада. Подразумева стицање компетенције како би полазници могли себи да обезбеде одговарајуће место у друштвеној заједници.

Област предузетништва је релевантна за разне животне улоге полазника, укључујући улоге у раду, друштвеном и приватном животу. Исходи предузетништва одређују ново понашање које полазници треба да покажу након процеса учења. Описују знање, вештине и ставове које ће полазници стећи. Област предузетништва у првом циклусу базира на следећим принципима:

- изградња и одржавање позитивне слике о себи;
- разумевање, правилно деловање и управљање процесом напредовања у животу;
- позитиван став према променама и напредовању током живота;
- доношење одлука које води побољшању;
- разумевање променљиве природе живота/рада.

При спровођењу наставе, наставник треба да прати и надзире сваки део активности, како би био сигуран да иста води развијању знања, вештина и ставова специфичних за дати исход учења. Са друге стране, мора полазницима оставити слободу да сами доносе одлуке и преузму ризике.

Теме у оквиру области предузетништва су структуриране на начин да полазника воде кроз три фазе – фазу током које ће полазник да постане свестан чињенице да свако поседује квалитете који могу бити валоризовани, фазу чији резултат треба да буде конкретан план акције, односно осмишљен начин како да најбоље искористи сопствене потенцијале и валоризује квалитете и коначно, фазу током које ће полазник спознати да проактиван став може директно да допринесе побољшању квалитета живота. При реализацији области предузетништва са одраслим полазницима треба имати у виду да њихова претходна негативна животна искуства, било приватна или професионална, могу бити додатни изазов за уочавање поседовања поменутих особина. Наставник треба да буде припремљен да полазници могу имати песимистичан став по питању својих могућности и мањак мотивације.

Реализација садржаја теме „Управљање личним потенцијалима и могућностима”, треба да почне разматрањем квалитета и могућности са једне стране, и потреба за побољшањима како би шансе које су на располагању биле искоришћене. У овој фази је полазник, односно његове карактеристике, у центру. Различитим активностима треба наводити и мотивисати полазнике да препознају квалитете које поседују и да исте поставе у контекст реално употребљивих животних околности – професионалних и приватних. Полазници треба да развију правилан однос према одабиру будућег деловања, имајући у виду своје потенцијале и могућности које су им на располагању. Треба да изграде проактиван – „како може” предузетнички став. Од полазника се очекује да имају позитивну визију за себе и своју будућност, да су припремљени да активно учествују у заједници.

Предузетништво третира креативност (друга тема у оквиру предузетништва) као процес развоја идеја које су вредне и оригиналне, а иновације као процес имплементације нових идеја. У контексту образовања одраслих, пажњу треба посветити искоришћавању и јачању постојећих креативних потенцијала, иницијативности и иновативности полазника. Од полазника се очекује да правилно резонују, постављају питања и учествују у дискусијама, изразе способност за решавање проблема, да су у стању да креирају, комуницирају и преносе идеје јасно и самоуверено. Као резултат успешног спровођења ових садржаја, полазник треба да оснажи ове особине и да буде способан за примену у конкретним контекстима. С обзиром да област предузетништва (у оквиру овог модула) доминантно третира потенцијале полазника и могућности за њихово искоришћавање, резултат успешног спровођења ових садржаја треба да буде конкретан план акције, односно осмишљен начин како да полазник најбоље искористи сопствене потенцијале и валоризује квалитете.

Трећа тема из области предузетништва „Критичко размишљање и решавање проблема у породици, суседству и локалној средини”, указује да је развој предузимљивости нераскидиво повезан са развојем самосталности, одговорности, самопоуздања, преузимања ризика у разумним размерама, способностима критичког

размишљања, решавања проблема и доношења одлука. Когнитивна димензија креативности и иновација помаже полазницима да развију вештине планирања, решавања проблема и доношења одлука које се тичу породичног, макро и микро социјалног окружења, а које одређују квалитет живота полазника. Реализација садржаја треба да оспособи полазника да идентификује елементе у свом окружењу на које може да утиче и да препозна ефекте које ће својим деловањем да постигне.

* * *

У реализацији програма модула треба да доминира практичан и, кад год је то могуће, самосталан рад полазника. Треба примењивати облике и методе рада са полазником у центру, и учење засновати на стварном контексту, да би се јачала одговорност и „власништво” полазника над учењем, рад у групи и да би полазници знали колико знају и шта даље. Полазници морају да разумеју резултате – исход и сврху учења. Стога је потребно обезбедити да оно што се учи буде релевантно за животна искуства полазника, учинити учење партиципативним: искуство = сигурност у себе („ја радим” и „ја разумем”), укључити партнере да би све деловало „стварно” – ко би могао да им помогне у учењу кроз пружање савета, информација, ресурса..., учинити учење сврсисходним то јест, какву би акцију полазници могли да покрену као резултат учења, ко би вредновао то учење (породица, шира заједница, предузеће и др.), како би могли да изложе своје идеје другима.

Садржаје би требало реализовати путем разноврсних активности. Активности осмишљавати на такав начин да доприносе достизању једног или више исхода учења. Дужина трајања спровођења активности може варирати у зависности од обима и природе активности. Наставницима је за реализацију на располагању широк спектар метода наставе и учења са полазником у центру, међу којима се, као посебно корисне, издвајају: изношење идеја, мапе ума, учење кроз рад, менторство и усмеравање, учење откривањем, подела улога на основу стварне ситуације, рад на решавању проблема, студије случајева и стварни сценарији, евалуација према заједнички утврђеним критеријумима, пројекти, рад у групи, „ SWOT” анализа, дискусија и презентације. Важно је направити пажљив одабир да би се обезбедило да одређена метода одговара конкретним исходима учења.

Полазници треба да учествују у дефинисању критеријума учинка и развијају вештине самопроцене. За проверу постигнућа могу се примењивати три облика процене: процена полазника од стране наставника, од стране других полазника и лично (самопроцена). Препоручује се примена следеће динамике процене: иницијална евалуација – утврђивање предзнања на почетку процеса учења, формативна евалуација – праћење напредовања полазника и утврђивање тешкоћа у току процеса учења и сумативна евалуација – евалуација постигнућа. За проверу постигнућа исхода учења могуће је користити следеће начине: групни пројекат/индивидуални пројекат (полазник или група полазника добија задатак за који планира и организује спровођење), разговор или презентација теме, играње улога (обсервирају се вештине понашања полазника током игре улога), портфолио (полазници прикупљају доказе својих постигнућа).

Препоручује се описно оцењивање, с обзиром на природу предмета. Оно што се може оцењивати јесте ангажованост полазника, сарадња и уважавање осталих учесника.

Други и трећи циклус ФООО

Циљ наставе у другом циклусу је стицање основа општег основног образовања и успостављање и развој базичних интелектуалних и социјалних вештина које су неопходне за унапређење квалитета личног, породичног и социјалног живота, наставак учења, социјалну интеграцију и постепену транзицију ка тржишту рада.

У састав другог циклуса улазе предмети: Српски језик, Математика, Физика, Хемија, Биологија, Историја, Географија, Одговорно живљење у грађанском друштву, Дигитална писменост, Енглески језик и Предузетништво.

Наставни план и програм другог циклуса еквивалентан је трећој години учења по важећем програму за основно образовање одраслих (1991.) или петом и шестом разреду основног образовања за децу.

Циљ наставе у трећем циклусу је завршавање основног образовања и стицање обуке за једноставно занимање.

Овај циклус подразумева даље стицање основног општег образовања и развој компетенција које увећавају запошљивост, омогућују улазак на тржиште рада и даље стручно образовање. Након завршеног трећег циклуса полазници су подједнако оспособљени за даљи наставак образовања, као и стицање квалификација за занимања.

Наставни план и програм трећег циклуса чине два дела.

У састав првог дела улазе предмети: Српски језик, Математика, Физика, Хемија, Биологија, Историја, Географија, Одговорно живљење у грађанском друштву, Дигитална писменост, Енглески језик и Предузетништво.

У састав друге половине трећег циклуса улазе:

- предмети: Српски језик, Математика, Одговорно живљење у грађанском друштву, Дигитална писменост, Енглески језик и Предузетништво;
- модул: Примењене науке;
- модули обука..

Наставни план и програм трећег циклуса је у погледу општеобразовних предмета еквивалентан четвртој години учења по важећем програму за основно образовање одраслих (1991.) или седмом и осмом разреду основног образовања за децу.

Одрасли који се укључују у функционално основно образовање према сведочанству о завршеном четвртим, петом или шестом разреду основне школе имају индивидуализовану наставу садржаја предвиђених модулом Основне животне вештине, као и предметима Дигитална писменост, Предузетништво и Одговорно живљење у грађанском друштву, како би се на одговарајући начин припремили за праћење наставе у другом, односно трећем циклусу.

Индивидуализацију припремног програма из ових предмета обавља предметни наставник, ако је потребно у сарадњи и уз подршку школског тима, а с обзиром на утврђена постојећа знања одраслог.

СРПСКИ ЈЕЗИК

Циљ наставе Српског језика јесте да полазници овладају вештином комуникације у усменом и писаном облику и ефикасно је користе и усавршавају у условима свакодневног живота, у радном окружењу и у даљем образовању и школовању.

Исходи за крај основног образовања:

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

Читање и разумевања прочитаног

- користи оба писма (ћирилично и латиничко);
- разликује уметнички и неуметнички текст;
- на једноставним примерима препознаје различите функционалне стилове;
- разликује у тексту битно од небитног;
- препознаје и изабере основне информације у тексту.

Писано изражавање

- запише једноставну информацију користећи оба писма;
- напише разумљиву, граматички исправну реченицу;
- преприча текст;
- користи основне жанрове писане комуникације: састави писмо, попуни образац, захтев, напише молбу, жалбу, изјаву, CV;
- користи Правопис – школско издање и примени основна правописна правила.

Усмено изражавање

- примени основне књижевнојезичке норме у говору;
- начином говора искаже различите облике изражавања (дијалог, опис, наратив);
- разговара о слободно одабраној или задатој теми (породица, пријатељ, филм, фудбалска утакмица).

Граматика, лексика, народни и књижевни језик

- примени поделу речи на слоге;
- идентификује у једноставним примерима гласовне промене;
- наведе врсте речи;
- именује основне граматичке категорије променљивих речи (именице и глаголе);
- препозна синтаксичке јединице;
- правилно користи падеже;
- правилно употреби основне глаголске облике (садашње, будуће и прошло време);
- препозна основне лексичке појмове: једнозначност и вишезначност речи;
- разуме фразеологизме која се употребљавају у свакодневној комуникацији;
- у једноставним случајевима одреди значење непознатих речи и израза на

основу њиховог састава или контекста у коме су употребљени;

- користи Речник српског језика и Речник страних речи и израза;
- разликује књижевни и говорни језика;
- наведе најзначајнији тренутак у развоју српског књижевног језика – увођење фонетског принципа (значај Вука Караџића).

Књижевност – усмена и ауторска

- повеже наслове прочитаних дела са ауторима (дела предвиђена програмом од петог до осмог разреда);
- препозна типове књижевног стваралаштва (писану и народну књижевност);
- именује основне књижевне родове;
- препозна различите облике казивања у књижевном тексту (опис, наратив, дијалог, монолог);
- именује најчешће стилске фигуре (епитет, поређење, ономатопеју).

Српски језик као нематерњи језик

Када се настава остварује на језику националне мањине, наставни програм српског језика као нематерњег језика остварује се у оквиру предвиђеног фонда часова, прилагођавајући садржај полазницима. Наставник процењује, према нивоу владања српским језиком као нематерњим, коју ће методiku применити.

Обавезни садржаји за други циклус

Вештине читања и разумевања прочитаног

- читање са разумевањем текста писаног ћириличким и латиничким писмом;
- читање и слање СМС порука;
- читање и проналажење важних и корисних информација у упутствима за коришћење производа за свакодневну употребу (киселина, средстава за чишћење...);
- разликовање информативног текст од књижевноуметничког;
- коришћење речника, телефонских именика и лексикона – проналажење појмова по азбучном и абecedном реду;
- уочавање битног и небитног у једноставном тексту;
- читање и разумевање огласа у новинама;
- увежбавање читања са унапред постављеним задацима и провера разумевања прочитаног текста;
- препознавање функционалних стилова – разликовање језика који користимо у свакодневном животу и језика којим се пишу књиге;
- уочавање цитата у тексту;
- читање нелинеарног текста (табела).

Писано изражавање

- правилно коришћење оба писма;
- увежбавање структуре писања једноставног текста;
- писање молбе за посао;
- писање великог слова: властите именице – имена, презимена, надимци, географски појмови (државе, градови);

- израда краћих диктата и састава на одређене теме (Моје запажање о људима које свакодневно срећем; Да се представим...);
- увежбавање технике у изради писаног састава (избор грађе, компоновање, пасуси, опис и наратив);
- израда краћих диктата;
- израда састава на задату тему (Омиљена телевизијска серија; Песма коју волимо; У друштву са _____ пријатно ми је...);
- писање назива улица, општина и насеља;
- писање речце НЕ и ЛИ;
- писање службеног и приватног писма;
- попуњавање обрасца, изјаве, уплатнице.

Усмено изражавање и свакодневна комуникација

- препричавање кратких текстова;
- уочавање структуре приче (увод – почетак приче, ток радње и завршетак);
- препричавање догађаја по избору полазника: епизоде из неке приповетке, филма или телевизијске емисије;
- причање свакодневних догађаја и доживљаја према хронолошком распореду дешавања;
- описивање једноставног радног поступка, спољашњег или унутрашњег простора, предела из окружења, неке личности из породице, комшилука...;
- коришћење Интернета за читање и слање порука;
- причање свакодневних доживљаја са коришћењем неких елемената композиционе форме (увод, ток радње, кулминација, завршетак);
- вежбање у хронолошком причању;
- описивање спољашњег и унутрашњег простора по заједнички сачињеном плану;
- добијање потребних обавештења и најважнијих информација о аутобуском реду вожње и месту одакле полази одређени аутобус, на ком шалтеру се може купити карта или добити потребно обавештење;
- размењивање корисних савета и информација добијених са Интернета (посебно са Гугла) или из новина и часописа;
- развијање вештине слушања и укључивања у разговор уз уважавање и поштовање туђег мишљења и става.

Граматика, лексика, народни и књижевни језик

- проста реченица и њени делови;
- појам променљивих и непроменљивих речи;
- разликовање именица, заменица, придева, бројева, глагола;
- уочавање разлика између језика којим су написана књижевна дела и језика који користимо у свакодневној комуникацији;
- основна сазнања о српском књижевном језику (узимање народног језика за основу књижевног – 19. век);
- препознавање различитих значења вишезначних речи (полисемија) које се употребљавају у контексту свакодневне комуникације (на улици, у кући, на послу);
- грађење речи;
- настанак и подела гласова – основни појмови;
- просте и сложене речи;
- подела речи на слоге – вежба на одабраним примерима;
- основно о глаголским временима – уочавање садашњег, прошлог и будућег

времена;

- препознавање и разумевање значења непознатих речи и фразеологизама на основу ситуације и текста (контекста) у којем су употребљени.

Књижевност – усмена и ауторска

Избор текстова за читање и обраду:

- кратка народна приповетка, бајка, анегдота, легенда – по избору;
- избор питалица, пословица, загонетки – разумевање поруке;
- Бранислав Нушић: *Аутобиографија* – одломак;
- изабрани текстови из часописа: *Живети здравије, Вива, Лековито биље, Риболов, Родитељ и дете, Украсно биље, Уради сам, Кућа - стил*;
- Иво Андрић: *На Дрини ћуприја*, одломак или одломак из романа *Хајдук Станко* Јанка Веселиновића;
- Љубомир Ненадовић: *Писма из Италије* – одломак;
- *Највећа је жалост за братом* – народна лирска песма или песма по избору;
- *Смрт мајке Југовића* – народна епска песма или *Орање Марка Краљевића*.

Тумачење текста

- проналажење, издвајање и тумачење информација (образлагање њихове примене) из одабраног текста које се могу практично користити;
- уочавање разлике између песме, прозног, драмског текста и новинарског чланка;
- навикавање полазника на сажето препричавање текста, обележавање и записивање делова за које сматрају да им могу користити;
- тумачење условљености догађаја и ситуација;
- откривање верног – објективног представљања стварности и личног доживљавања писца – субјективне дескрипције;
- структура песме – строфа, стих, рима.

Књижевни појмови

- народна и писана књижевност;
- народна књижевност у прози и стиху;
- приповетка – народна, ауторска;
- фабула и њени елементи (увод, радња, заплет – сукоб, врхунац, расплет);
- књижевни лик;
- елегична песма;
- породичне народне песме.

Обавезни садржаји за трећи циклус

Вештина читања и разумевања прочитаног

- читање и казивање по улогама;
- читање „с оловком у руци” – подвлачење, обележавање, записивање;
- на једноставним примерима препознавање функционалних стилова;
- „летимично” читање познатог текста ради налажења одређене информације;
- уочавање јасно исказаних односа (узрок – последица; средство – циљ);

- извођење закључака из једног текста;
- разговор о прочитаном делу, чланку из часописа, филму или епизоди телевизијске серије.

Писано изражавање

- писмено изражавање на слободну и задату тему;
- израда краћих диктата;
- коришћење основних знакова интерпункције: тачка, запета, упитник;
- коришћење Правописа – школско издање;
- састављање једноставног експозитивног, наративног и дескриптивног текста и организовање у смислене целине (уводни, средишњи и завршни део текста);
- правилно попуњавање обрасца у пошти, подношење захтева (нпр. за увођење телефона);
- правилно састављање молбе за конкурс за радно место;
- писање биографије (CV), избор података;
- прилагођавање језика теми и прилици, препознавање и коришћење одговарајуће формалне или неформалне језичке варијанте;
- израда диктата и краћих састава;
- систематизација садржаја из правописа: употреба великог слова, коришћење знакова интерпункције – тачке, запете, знака питања, наводника;
- састављено и растављено писање речи;
- коришћење Правописа (школско издање).

Усмено изражавање и свакодневна комуникација

- препричавање текста по самостално сачињеном плану;
- причање о стварним догађајима уз коришћење описивања, дијалога, приповедања;
- дискусија о прочитаном тексту из новина, о телевизијској емисији;
- проналажење непознатих речи у Речнику страних речи и израза и тумачење њиховог значења;
- проналажење и преузимање података са Интернета везаних за неки актуелни догађај (нпр. сајам аутомобила);
- међусобно размењивање информација везаних за исту тему;
- причање о стварним или измишљеним догађајима хронолошким или ретроспективним редом;
- описивање сложених предмета, радних поступака, портретисање лика из најближег окружења, филмског, сценског или телевизијског дела;
- расправа о прочитаном делу, филму или епизоди телевизијске серије;
- слободно причање личног доживљаја;
- учешће у разговору у коме се заступају супротни ставови и одбрана својих ставова и убеђења кроз избор аргумената;
- укључивање у дискусију и расправу о темама које интересују полазнике;
- понашање приликом изношења својих ставова уз поштовање и уважавање туђег мишљења;
- коришћење одређених програма за електронску комуникацију;
- коришћење рачунара за изналажење потребних информација (текстова који се читају, података о аутору одређеног текста).

Граматика, лексика, народни и књижевни језик

- појам вербалне и невербалне комуникације;

- језик као основно, али не и једино, средство за споразумевање међу људима;
- предности језика у односу на друга средства споразумевања;
- значај језика за припаднике људске заједнице;
- појам сложене реченице – просте реченице у сложеној;
- познавање основних лексичких односа: синонимије, антонимије, хомонимије;
- народни и књижевни језик – сличности и разлике;
- основне информације о српском језику;
- примена Аделунговог правила: Пиши као што говориш;
- српски језик – порекло и блискост са другим словенским језицима;
- основне информације о језицима националних мањина;
- препознавање метафоре као лексичког механизма;
- разумевање важности књижевног језика за живот заједнице и за лични развој.

Књижевност – усмена и ауторска

Избор текстова за читање и обраду

- Б. Нушић: *Сумњиво лице* – одломак;
- Д. Максимовић: *Песме* – избор;
- И. Секулић: *Писма из Норвешке* – избор;
- Б. Ћопић: *Башта сљезове боје* – одломак;
- Јован Стерија Поповић: *Покондирена тиква*, или Б. Станковић: *Коштана* – одломак;
- одабрани текстови из часописа: *Храна као лек, Здрав живот, Моја беба, Родитељ – дете, Свет компјутера, Ауто свет*;
- Владислав Петковић – Дис: *Међу својима* или Милутин Бојић: *Плава гробница*;
- Момо Капор: *011*;
- Б. Станковић: *Увела ружа* – одломак;
- С. Јесењин: *Песма о керуши*;
- Л. Лазаревић: *Све ће то народ позлатити* – одломак;
- *Немушти језик* – народна прича.

Тумачење текста

- оспособљавање полазника за што самосталнији приступ књижевном делу;
- упућивање полазника у друштвено-историјску условљеност дела;
- битне одлике драмског дела (монолошко-дијалошка форма);
- лирска поезија – одлике и основне врсте;
- основне разлике и сличности између романа и приповетке;
- самостална анализа одабраног текста;
- разликовање новинарског (публицистичког) и књижевно-уметничког начина изражавања и стила.

Књижевни појмови

- путопис;
- љубавне и елегичне песме;
- народна и ауторска лирика;
- драма – одлике комедије;
- ауторска приповетка;
- народна проза;
- љубавна и родољубива песма.

Напредни садржаји

Вештина читања и разумевања прочитаног

- проналажење, издвајање и упоређивање информација из два кратка текста;
- уочавање и издвајање (подвлачење) најважнијег у тексту;
- читање и проналажење важних и корисних информација у средствима јавног информисања;
- сажето препричавање текста кроз унапред задат број реченица;
- читање у себи са унапред прецизно постављеним задацима за проналажења потребних информација;
- језичка средстава карактеристична за различите функционалне стилове;
- фусноте у тексту;
- разликовање чињенице од коментара, објективног од пристрасног и пропагандног текста (на једноставним примерима);
- препознавање става аутора и разликовање тог става од других ставова изнетих у тексту;
- разликовање и коришћење свих делова текста и књиге, укључујући индекс, појмовник и библиографију;
- књижевна критика.

Писано изражавање

- правилно коришћење писаних слова оба писма;
- познавање основних особина говорног и писаног језика;
- писање молбе и захтева за добијање дечјег додатка, увођење телефона;
- познавање и примењивање правописних норми приликом писања великог слова: имена часописа, књига, научних дела;
- резимеи кратког, једноставног текста;
- попуњавање обрасца за добијање пасоша, личне карте;
- сложенице и полусложенице;
- негација уз глаголе, именице, придеве, прилоге;
- писање резимеа;
- састављање кратке вести и извештаја;
- знак интерпункције у реченици – тачка са запетом, две тачке, наводници;
- коришћење Правописа (школско издање);
- знакови интерпункције – црта, цртица, заграда;
- писање кратких реферата.

Усмено изражавање и свакодневна комуникација

- сажето причање догађаја из свакодневног живота према хронолошком или ретроспективном редоследу;
- саопштавање битних информација везаних за свакодневна дешавања – на послу, у породици, у друштву;
- проналажење тражених информација у новинама, на телевизији и на Интернету о: резултату спортског догађаја, биоскопском репертоару, прогнози времена, најважнијим вестима из земље и иностранства, неком научном открићу, новом леку и сл;
- причање свакодневних дешавања и догађања уз јасно изношење личног става;
- хронолошко и ретроспективно причање;
- аргументована расправа о задатом питању уз уважавање и поштовање туђег

мишљења и става;

- коришћење Речника страних речи и израза и Речника српског језика;
- излагање о неком догађају уз јасно изношење личног става о теми о којој се говори и залагање за своје гледиште, уз уважавање туђег мишљења;
- проналажење потребних података у сложеним табелама са више колона;
- коришћење енциклопедија, лексикона, речника, Интернета за проналажење потребних података.

Граматика, лексика, народни и књижевни језик

- проста реченица – субјекат, предикат, додаци;
- основно значење падежа;
- променљиве речи – промена по падежима – именице, заменице, придеви и бројеви и промена по лицима и временима – глаголи;
- значај Вука Караџића за настанак српског књижевног језика (азбука Саве Мркаља и сарадња са Ђ. Даничићем);
- просте, изведене и сложене речи;
- основно значење и функције глаголских облика;
- идентификовање неких гласовних промена;
- синтаксичке јединице;
- назависне и зависне реченице у сложеној;
- полисемија – вишезнашност речи;
- врсте писама (пиктографско, идеографско, фонографско);
- фонетски принцип и фонетско писмо;
- основне информације о акцентима;
- одређивање акцента у речи.

Књижевност – усмена и ауторска

Текстови за читање и обраду

- С. Јесењин: *Писмо мајци*;
- Милован Глишић: *Прва бразда* – одломак;
- Л. Лазаревић: *Швабица* – одломак;
- О. Хенри: *Последњи лист*;
- Алекса Шантић: *Песме* – избор;
- *Зла жена* – народна прича;
- Стеван Сремац: *Зона Замфирова* или *Ивкова слава* – одломак;
- Душан Ковачевић: *Балкански шпијун* – одломак.

Тумачење текста

- разумевање поруке прочитаног текста;
- различити облици казивања у књижевноуметничком тексту – приповедање, описивање, дијалог;
- особине главног јунака;
- препознавање и разликовање одређених стилских фигура – хипербола;
- персонификација, градација;
- особине књижевног лика – психолошке, социјалне, етичке и њихово међусобно повезивање;
- дневник читања;
- мотив, идеја, форма, композиција, карактеристике ликова и њихове међусобне повезаности;
- повезивање књижевног дела са временом у којем је настало и са временом

које узима за оквир приповедања.

Књижевни појмови

- кратке народне умотворине;
- аутобиографија;
- монолог и дијалог;
- књижевни лик;
- епске песме – циклуси;
- сатирична комедија;
- социјалне песме;
- балада;
- новела;
- књижевни род, књижевна врста.

Начин остваривања програма

У настави језика полазници се оспособљавају за правилну усмену и писану комуникацију стандардним српским језиком. Приликом реализације програма треба имати у виду:

- да се исходи садржаја граде све време;
- да се један исход може реализовати на различитим садржајима, као и да један садржај може да допринесе реализацији различитих исхода;
- да кад год је могуће треба повезивати наставне садржаје српског језика са садржајима осталих предмета (страног језика, историје, географије, биологије, одговорног живљења...). За постизање овога циља су погодни текстови из часописа који су дати као предлог текстова за обраду на часу. Пример за то су часописи *Вива*, *Лековито биље*, *Украсно биље*, *Живети здравије*, *Риболов*. Ако се пажљиво одаберу текстови у сарадњи са наставником биологије, на истом тексту може се вежбати више садржаја. Корелација са историјом може се постићи приликом обрада народних епских песама, одломка *Данак у крви* И. Андрића, одломка из романа *Хајдук Станко* Ј. Веселиновића. Избор текстова из часописа *Свет компјутера* може користити наставницима информатике и у договору са њима могу се проверавати и тумачити подаци из текста, колико је полазник разумео садржај, како га може применити и користити у пракси;
- да треба што више проналазити и користити примере и ситуације из свакодневног живота (посао, породица, ближе и шире окружење, природа, друштво...) корелација са одговорним живљењем, биологијом, грађанским васпитањем, географијом, физиком и хемијом;
- да увек треба водити рачуна да усвојени садржаји морају да имају примену како у свакодневном животу, тако и у даљем процесу образовања, па у складу са тим избегавати непотребне податке и дефинисање без разумевања садржаја. Ово се може применити приликом избора текстова за вежбање читања и разумевања прочитаног, писаног изражавања, као и на часовима усменог изражавања и свакодневне комуникације.

Пример:

- *Напишите своју биографију;*
- *Дискутујте са полазницима да ли су сви важни подаци изнети у биографији;*

- У понуђеном текст из новина издвојте за вас значајне информације и употребите их;
- Прочитајте упутство за коришћење средства за хигијену. На шта посебно треба обратити пажњу?

Вештина читања и разумевања прочитаног

Полазници који су савладали технику читања у себи, касније се уводе у „летимично” читање. Оно се састоји од брзог тражења информација у тексту, при чему се не чита свака реч, већ се погледом „пролази” кроз текст и чита се на прескок (наслови, поднаслови, први редови у пасусу, закључак...). Ово се може увежбавати ако се почне са краћим текстовима и ако се полазницима задају једноставни задаци: *У понуђеном тексту пронађите податак који се носи на...или Коју конкретну информацију смо добили из текста...*

Своје утиске, ставове и судове о прочитаном тексту полазник илуструје примерима из самог текста. На тај начин постижемо два циља – проверу колико је полазник разумео прочитани текст, а враћањем на текст проверавамо како се сналази приликом одвајања битног од небитног.

Писано изражавање

Градиво које се односи на примену правописних правила најбоље се усваја путем систематских вежбања која се организују често, разноврсно и у различитим облицима. Пример: попуњавање службених образаца за добијање личне карте, пасоша; захтева; изјава; службеног и приватног писма; молбе за посао са биографијом полазника и др. Поред тога на часу непрекидно користити Правопис и правописни речник (школско издање). Правопис мора увек бити доступан полазницима. Када је год то могуће, наставник ће полазника упућивати на коришћење Правописа, дајући му такве задатке који у њему захтевају проналажење решења. Пример: Подвуци правилно написану реч: ПРЕДСЕДНИК – ПРЕТСЕДНИК; ВИШИ – ВИШЉИ; ЉУДСКИ – ЉУТЦКИ... Полазницима дајемо краће текстове написане са доста грешака и од њих тражимо да их исправе.

Садржај вежбања у настави мора бити одређен систематским праћењем писања полазника, тако да наставник у сваком тренутку зна шта је сваки полазник у стању да напише и како пише.

Усмено изражавање и свакодневна комуникација

Говорне вежбе

Основни циљ ових вежби је да полазници стекну способност и развију навику дужег излагања повезаних мисли, овладају формом опхођења (поздрављање, обраћање, представљање, молба, захваљивање).

Говорне способности се стичу и развијају говорењем. Због тога се настава заснива на ситуацијама у којима ће полазници да питају, одговарају, изражавају своје слагање или неслагање са одређеним догађајем, појавом, износе своје судове и ставове. Могу им се доделити различите улоге и задаци дочаравања одређене ситуације или односа. Улоге се могу и размењивати тако да се полазници увере шта се све мења када се промени тачка гледишта на неку појаву или положај у групи која разговара о неком актуелном питању или проблему о чему постоји различито искуство и различити ставови. Могуће је и пожељно је организовати и часове са глумом, уз поделу и размену улога, када је то полазницима прихватљиво.

Могуће теме: Пијачни дан у мом месту, На сајму намештаја (аутомобила,

књига, технике, грађевинарства). На овим часовима може се применити више техника едукативних радионица, као и техника истовременог рада у малим групама. Групе ће се формирати према интересовању полазника. Једна група ће говорити о сајму који је посетила, друга о пијачном дану, трећа о позоришној представи коју је гледала.

У циљу боље мотивисаности полазника, може се организовати заједничка посета неком од понуђених догађаја.

Да би се полазници оспособили да продуктивно усвоје предвиђене елементе говорног језика, поред наведених вежби, користе се и комуникативне говорне вежбе. Комуникативне вежбе обухватају оне типове вежби у којима се језик користи самостално, функционално у одређеној говорној ситуацији. Теме неких од вежби могле би да буду: У пошти, У општини, У бироу за запошљавање, На аутобуској станици, У непознатом граду... Овде се може постићи корелација са енглеским језиком. Пример: ако полазницима задамо тему У непознатом граду, они могу замислити да су у неком граду у иностранству и том приликом могу вежбати једноставну конверзацију на енглеском језику.

За успешно припремање и савладавање писмених и говорних вежби, полазници треба да воде рачуна о томе како најбоље да искажу своју замисао.

Оно што хоћу, најбоље ћу исказати:

- ако направим добар избор речи и израза;
- ако се јасно, сажето и примерено изражавам у зависности од ситуације (на улици, на послу, у општини);
- ако ми реченице буду добро структуриране, стилски добро обликоване, без непотребних израза, понављања и сувишних речи (непотребног гомилања епитета, синонима, плеоназама);
- ако будем сугестивно говорио;
- ако изаберем одговарајући начин обраћања – различито се обраћам пријатељима, породици, деци, службеним лицима, непознатим људима, могућим послодавцима.

Овај „подсетник” представља средство за рад неопходно на сваком часу. На великом хамер папиру могу бити исписана „упутства”, а сваки полазник за себе треба да има на мањем хамеру исписан исти садржај. У свакој прилици, када треба да се усмено или писмено изрази, полазник гледа у свој „подсетник” и проверава да ли се и колико држао понуђених сугестија. Полазници могу радити и у групама, тако што ће један полазник исказивати своју замисао, а остали гледајући у свој „подсетник” пратити да ли се и колико држао сугестија и колико су му оне помогле да искаже оно што је наумио.

Граматика, лексика, народни и књижевни говор

Настава граматике је у функцији учења језика. Од полазника не треба захтевати да уче напамет граматичка правила и да их илуструју напамет наученим примерима, већ да се оспособе за њихову примену у свакодневној комуникацији.

Граматика не представља изоловану наставну област српског језика, већ њен интегрални део и може се остварити кроз неколико фаза:

- давањем већег броја примера везаних за говорну ситуацију и обрађени текст који илуструје језичку појаву;
- ако полазници сами исправљају једни другима текстове (диктате), образлажу и на конкретном примеру уочавају језичку појаву и њене карактеристике, објашњавајући једни другима где су погрешили, а наставник усмерава активност полазника и, ако је потребно, коригује њен садржај. На крају оваквих активности треба начинити преглед уочених грешака, подвући правила и то заједно са полазницима, при чему они износе своје мишљење

- које наставник коригује, допуњује или потврђује;
- континуираним повезивањем знања о језику са непосредном говорном праксом;
- коришћењем прикладних илустрација одређених језичких појава;
- давањем објашњења, кратких упутстава о томе чему служи одређена граматичка грађа, шта се њоме изражава, када и у којим околностима се употребљава;
- сталним вежбањем на свим расположивим материјалима, укључујући и ситуације кад граматика није централна тема.

Језичку грађу најбоље је систематизовати од појединачног случаја до правила, која сами полазници уз помоћ наставника могу уочити, а понекад и дефинисати.

За реализацију граматичке грађе, где год постоје за то услови, треба користити схеме, табеле и други дидактички материјал да би се језичке појаве боље разумеле. Пример: На великом хамеру у табелу бележити различите врсте речи; или У једну колону запишите неправилно написане речи, а у другу правилно написану реч.

Књижевност – усмена и ауторска

Текстови за читање и обраду

Функција читања текстова који су предвиђени за обраду је да се полазници оспособљавају и навикавају на читање у себи, да самостално долазе до сазнања која их интересују и да прошире своју општу културу.

Веома је важно направити добар избор текстова. У почетку наставник може припремити краће књижевне или некњижевне текстове (научно-популарне, информативне). Наставник може да зада краћи текст свим полазницима, или дужи који је подељен на више делова.

Понуђени текст може бити нека анегдота, легенда, предање или краћа путописна репортажа. Избор текста зависи, пре свега, од интересовања полазника, с обзиром на њихове индивидуалне карактеристике.

Ако постоји могућност да се полазницима зада неки текст који ће читати код куће, потребно их је за то мотивисати. Читањем одабраног одломка подстаћи ће се или подржати интересовање за читањем. Наставник може да предложи одломак за читање, а може и да подстакне полазника да сам формулише шта је оно што би или о чему би желео да чита и да му предложи одговарајући извор или уважи избор полазника. Наставник може да користи различите начине да пробуди жељу полазника за читањем. Пример: изношењем дела неког занимљивог збивања и препуштањем полазнику да настави са читањем и сазна шта се после догодило и какав је епилог.

Ако полазници нису довољно савладали читање, не треба им давати да сами читају лектуру код куће. Овакав вид лектире треба примењивати онда када наставник процени да су полазници за то спремни.

Приликом избора текстова за читање треба водити рачуна да изабрано штиво не буде предугачко и незанимљиво полазницима, па се препоручује да наставник поред понуђених сам проналази допунске текстове сходно интересовањима групе, као и да подстиче полазнике да сами трагају за оваквим текстовима.

Пример:

Наставник пажљиво одабере краћи текст из неког од популарних часописа, нпр. *Лековито биље*. На тексту може проверити, а ако је потребно даље вежбати:

- тумачење о корисности садржаја текста за полазнике, уз издвајање шта је у тексту за полазника ново, шта је већ раније знао, како је у вези са темом поступио и да ли га је текст инспирисао да нешто у поступању и начину

- мишљења промени и зашто;
- којим функционалним стилем је текст написан;
- одвојање битног од небитног из текста за примену у свакодневној пракси;
- повезивање садржаја прочитаног са градивом из биологије, географије, одговорног живљења;
- бележење онога што сматра да је важно и што може применити и касније у некој другој ситуацији;
- уочавање неких језичких појава и правописних правила.

У остваривању исхода наставник користи наставне садржаје. То значи да реализација садржаја није основни циљ наставника, већ да су садржаји за наставника средство за остваривање исхода.

У наставном програму обавезни садржаји су дефинисани на основу исхода за крај трећег циклуса, односно за крај основног образовања. То значи да би наставник остварио исход, он ће користити обавезне садржаје. Један исход наставник ће остваривати преко различитих садржаја који су наставним програмом дефинисани.

Исходи се остварују кроз садржаје, а то наставнику омогућава да годишњи и месечни план рада конципира према исходима комбинујући садржаје из различитих области.

За неке полазнике неопходна је индивидуализација наставе и учења. Код полазника који нису у могућности да постигну дефинисане исходе, наставник бира другачије садржаје – краће и једноставније текстове на којима остварује тражени исход.

Индивидуализација наставе и учења односи се и на полазнике који могу више. За такве полазнике наставнику су у овом програму предложени напредни садржаји. Код ових полазника наставнику се препоручује да их више усмерава на самосталан рад. Полазници се могу поделити у групе које читају исти текст. После прочитаног текста полазници ће износити своја запажања, размењивати мишљење у вези са прочитаним текстом, постављати једни другима питања и одговарати на њих. Друга могућност је да полазници читају различите текстове, па да група јавним излагањем садржаја и структуре текста који је читан, обавести друге о његовим главним карактеристикама. Наставник тада може да има улогу водича кроз процес и онога који коригује или потврђује ваљаност садржаја у јавном „наступу” групе или њеног представника. Такође, може да позове и полазнике да укратко опишу како су доживели наступ друге групе или појединца.

Оцењивање полазника, као саставни део наставног процеса и процеса учења, може одиграти важну улогу у мотивацији полазника за редовним и даљим похађањем наставе. Наставник прати полазника од његовог укључивања у наставу, тако што стално бележи шта је полазник савладао, шта не; колико може сам, а где му је потребна помоћ наставника; које области лакше и брже савладава, а које теже и спорије. Полазнике треба подстицати похвалама када успешно савладају неку област или показују знаке напредовања, добро ураде задатак, поставе занимљиво питање, уоче неку законитост или решење проблема. На овај начин се може повећати самопоуздање и заинтересованост за редовно похађање наставе, а овакав начин континуираног праћења наставе је један од услова за успешно завршавање основног школовања.

Ако полазник има потешкоћа у савладавању градива, наставник је ту да га храбри и подржава. На пример рећи ће му: „Није то тако тешко како сада можда изгледа! Успевали смо и са тежим проблемима! Покушајмо то још једном на овом примеру.” (други пример је једноставнији и лакши).

Наставник стално прати напредовање и на основу тога врши оцењивање ученика. Сваки помак у учењу, сем што је пропраћен похвалом, пропраћен је и одговарајућим и описом који ће допринети одлуци о крајњој оцени. На нумеричким оценама не треба превише инсистирати, да се код полазника не би створио доживљај да је

оцена важнија од онога што су стварно постигли, као и да је оцена крајњи циљ или главна мера учења и његове успешности.

Оцену, међутим не треба прећуткивати ако се полазник за њу занима. Приликом оцењивања водити рачуна о томе одакле се кренуло и докле се стигло, односно колико је сваки од полазника „напредовао”. Сваки помак треба коментарисати, похвалити и наградити. Основа за свако оцењивање треба да буде степен у коме је остварен одређени исход, а не само, или пре свега, шта је полазник у стању да репродукује, осим у случају да је репродукција очигледно заснована на схваћености садржаја о коме је реч и способности да се он примени у одређеним примерима или стварним ситуацијама.

МАТЕМАТИКА

Циљ наставе математике јесте правилно формирање математичких појмова и стицање основних математичких знања и вештина, као и схватање простора и односа у њему и стицање вештине мерења, ради ефикасне комуникације коришћењем језика математике и развијања способности за решавање реалних животних проблема применом математике.

Исходи за крај основног образовања

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- прочита и запише различите врсте бројева (природне, целе, рационалне);
- преведе децимални запис броја у разломак и обратно;
- упореди по величини целе бројеве, и разломке са истим имениоцем или бројиоцем;
- изврши основне рачунске операције са бројевима истог облика (у случају сабирања и одузимања разломака само са истим имениоцем);
- користи целе бројеве и бројевне изразе са њима у једноставним реалним ситуацијама (користећи знања са основног нивоа);
- процени приближну вредност броја;
- примени проценте у једноставним реалним ситуацијама;
- израчуна непознати члан дате пропорције и примени пропорцију у реалним ситуацијама;
- израчуна степен датог броја, изврши основне операције са степенима;
- одреди положај тачке у првом квадранту координатног система ако су дате координате и обратно, и да то примени у једноставним реалним ситуацијама;
- одреди вредност функције дате табелом или формулом;
- прочита податак са графикона, дијаграма или из табеле, и одреди минимум или максимум;
- податке дате у једном графичком облику представи у другом (на пример, да податке из табеле прикаже графиком и обрнуто);
- реши линеарне једначине у којима се непозната појављује само у једном члану;
- користи једначине у једноставним текстуалним задацима;
- препозна дуж, полуправу, праву, раван и угао у реалним ситуацијама;

- разликује неке врсте углова и дефинише јединицу за мерење угла степен;
- уочи моделе троугла у реалним ситуацијама и уме да их нацрта; разликује основне врсте троуглова, идентификује основне елементе и израчуна обим и површину троугла;
- уочи моделе четвороугла и многоугла у реалним ситуацијама и уме да их нацрта; разликује квадрат и правоугаоник, уме да дефинише својства паралелограма и да им израчуна обим и површину;
- препозна круг и дефинише његове основне елементе; уочи моделе круга у реалним ситуацијама, уме да га нацрта;
- уочи сличне фигуре;
- уочи подударне фигуре;
- уочи осно симетричне фигуре;
- препозна призму, пирамиду, купу, ваљак и лопту, уочи њихове моделе у реалним ситуацијама;
- идентификује основне елементе призме, пирамиде и ваљка;
- израчуна запремину коцке и квадра;
- користи одговарајуће јединице за мерење дужине, површине, запремине, масе, времена и углова;
- претвори већу јединицу времена у мању.

Обавезни садржаји другог циклуса

Разломци

- појам разломка, читање и запис;
- упоређивање разломака са истим имениоцем или бројиоцем;
- децимални запис броја; превођење децималног записа броја у разломак и обратно;
- придруживање тачака бројевне полуправе разломцима и децималним бројевима;
- основне рачунске операције са бројевима истог облика (децимални запис или разломак).

Цели бројеви

- скуп целих бројева; потреба за увођењем негативног броја, појам негативног броја;
- представљање целих бројева на бројевној правој, координате тачке;
- упоређивање по величини целих бројева;
- основне рачунске операције са целим бројевима.

Рационални бројеви

- скуп рационалних бројева; однос скупова природних, целих и рационалних

бројева;

- представљање природних, целих и рационалних бројева на бројевној правој, и упоређивање по величини;
- основне рачунске операције са рационалним бројевима.

Примене

- аритметичка средина;
- размера и њене елементарне примене;
- проценат и примена у једноставним ситуацијама;
- примена бројева и бројевних израза у једноставним реалним ситуацијама;
- процена приближне вредности броја;
- решавање линеарних једначина у којима се непозната појављује само у једном члану.

Скупови тачака у равни

- препознавање дужи, полуправе, праве, равни и угла у реалним ситуацијама;
- врсте линија: права, крива, отворена, затворена, изломљена; појам области;
- појам круга и кружне линије, елементи круга; однос круга и праве.

Угао

- настанак, елементи и обележавање угла;
- централни угао круга, мерење угла;
- врсте углова: оштар, прав и туп;
- паралелне и нормалне праве.

Троугао

- појам троугла, врсте троуглова према страницама;
- однос између дужина страница троугла;
- углови троугла, збир углова у троуглу, врсте троуглова према угловима;
- уочавање подударних троуглова;
- израчунавање обима и површине троугла.

Четвороугао

- појам четвороугла, углови четвороугла;
- појам паралелограма и његова својства; обим и површина паралелограма.

Сличност, подударност и симетрија

- уочавање сличних фигура;
- уочавање подударних фигура;
- уочавање осно симетричних фигура.

Обавезни садржаји трећег циклуса

Реални бројеви

- скуп реалних бројева; поновити остале скупове бројева који су до сада научени и њихове односе;
- одређивање интервала коме припада дата величина, представљање на бројевној правој;
- приближна вредност броја;
- правилна примена закона комутације, асоцијације и дистрибуције.

Степен броја

- појам степена;
- рачунање степена чији је изложилац природан број;
- основне операције са степенима.

Неке основне функције

- одређивање положаја тачке у координатном систем;
- уочавање једноставних функционалних зависности.

Линеарне једначине

- примена једначина у једноставним текстуалним задацима;
- решавање система линеарних једначина са две непознате и примена у једноставним реалним ситуацијама.

Обрада података

- читање података представљених у облику табеле, дијаграма, графикона;
- представљање података у прегледном облику (табела, графикон, „пیتیца”, дијаграм);
- обрада прикупљених података по једном критеријуму – минимум или максимум;
- израчунавање задатог процента неке величине;
- израчунавање непознатог члана дате пропорције; примена пропорције у реалним ситуацијама;
- коришћење одговарајућих јединица за мерење дужине, површине, запремине, масе и времена; претварање веће јединице времена у мању.

Геометријске фигуре

- примена Питагорине теореме у једноставним реалним ситуацијама;
- многоугао, појам и врсте, правилан многоугао.

Геометријска тела

- препознавање призме, пирамиде, ваљка, купе и лопте;
- елементи призме и пирамиде: ивице, стране и темена;
- површина и запремина коцке и квадрата;

– ваљак и његови елементи.

Математички садржаји потребни за изабрану струку

Увежбавање и проширивање математичких знања и вештина које се непосредно користе у професији за коју се полазник обучава, као што су на пример:

- *Зидари* – геометријске фигуре и тела, јединице за дужину, површину, запремину и масу; размера, проценат;
- *Кувари* – пропорција, проценат, јединице за тежину, запремину, време;
- *Пољопривредници* – геометријске фигуре, јединице за дужину, површину, запремину, време; пропорције.

Ови садржаји би требало да буду интегрисани у професионалну обуку.

Напредни садржаји другог циклуса

Разломци

- проширивање и скраћивање разломака;
- упоређивање разломака;
- основне рачунске операције са бројевима различитог облика.

Цели бројеви

- апсолутна вредност, супротан број и реципрочна вредност целог броја.

Рационални бројеви

- израчунавање вредности израза са више рачунских операција различитог приоритета, у коме могу бити заграде.

Примене

- примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама, коришћењем знања са напредног нивоа;
- процена приближне вредности бројевног израза.

Угао

- упоређивање углова;
- основне рачунске операције са угловима.

Троугао

- однос између страница и углова троугла;
- примена Питагорине теореме за израчунавање непознате странице правоуглог троугла.

Четвороугао

- збир углова у четвороуглу;
- обим и површина четвороугла.

Сличност, подударност и симетрија

- особине подударних троуглова и четвороуглова;
- осно симетричне тачке; одређивање осе симетрије (дуж, угао, фигура).

Напредни садржаји трећег циклуса**Реални бројеви**

- примена бројева и бројевних израза у реалним ситуацијама.

Степен броја

- квадратни корен;
- примена особина степена и квадратног корена.

Неке основне функције

- одређивање положаја (координата) тачака које задовољавају дате услове;
- одређивање вредности функције дате табелом, формулом или графиком.

Линеарне једначине и неједначине

- решавање линеарних неједначина са једном непознатом; графичка интерпретација решења;
- примена једначина, неједначина и система једначина у реалним ситуацијама.

Обрада података

- обрада прикупљених података по једном критеријуму – налажење средње вредности или издвајање података из задатог интервала;
- примена процента у реалним ситуацијама;
- претварање једне мерне јединице у друге и рачунање са њима;
- упоређивање величина изражених различитим мерним јединицама;
- процена грешке мерења.

Геометријске фигуре

- израчунавање обима и површине правилног многоугла;
- број π , обим и површина круга.

Геометријска тела

- израчунавање површине и запремине призме и пирамиде када су неопходни елементи дати;
- израчунавање површине и запремине ваљка када су неопходни елементи дати.

Начин остваривања програма

Исходи из предмета математика за крај основног образовање одраслих односе се на две основне области – бројеви и операције са њима и облици и простор (геометрија), као и на две области примене – обрада података и мерење, кроз које полазник стиче вештину да примени стечена теоријска знања. С обзиром да се ради о образовању одраслих, који су кроз своје богато животно искуство стекли одређено неформално знање, сврха предмета јесте да то знање допуни, систематизује и функционализује, тако да полазник овлада основном математичком писменошћу. То значи да се полазник оспособи да примени стечена математичка знања и вештине како би решио једноставније реалне проблеме, али и да се постави основа за даљу обуку или учење за којим ће имати потребе целог живота.

Обавезни садржаји су тако одабрани да се дефинисани исходи достижу постепеним развијањем појмова током целог основног образовања. У првом циклусу су уведени основни појмови: природни број, декадни систем и дефинисане основне рачунске операције, као и геометријски појмови тачка, права, троугао, квадрат, правоугаоник. Кроз примере из праксе указује се у другом циклусу на потребу увођења нових облика бројева, целих и рационалних бројева. Уочавају се њихове везе и уређење. Рачунске операције научене са природним бројевима примењују се и на уведеним новим скуповима бројева. Такође, уочавају се нови објекти у равни, различите линије и фигуре и њихови међусобни односи. Дефинишу се елементи фигура, неке њихове особине и рачуна површина основних фигура. У последњем, трећем циклусу, уводи се појам реалног броја и сагледава узајамни однос свих уведених скупова бројева (природних, целих, рационалних и реалних). Упоредију се и повезују бројевним изразима бројеви записани у различитим облицима. У домену геометрије уочавају се у равни нове фигуре круг и многоугао, и у простору нека основна геометријска тела. Дефинишу се основне особине тела, њихови елементи и рачунају површине и запремине. На крају трећег циклуса предвиђено је доста времена за примену стечених математичких знања и вештина у професионалној обуци за коју се полазник определио.

Овакав програмски концепт постепеног ширења две основне теме омогућава да се пре обраде нових појмова и садржаја провери колико су полазници усвојили основна математичка знања и вештине који су предвиђени програмима претходних разреда и да се, у случају потребе, понове неки основни садржаји. Утврђивање претходно стеченог и савладавање новог знања остварује се, пре свега, кроз примере из свакодневног живота полазника.

На пример, за разумевање појма разломка или децималног броја могу се користити ситуације – појести четвртину бурека, засадити трећину баште, поделити трошак на више људи. За упоређивање ових бројева корисно ће послужити зидарски или кројачки метар као модел бројевне полуправе, ако се замисли да он нема крај већ само почетак. На кројачком метру означени су делови метра (разломци, децимале). Корисна вежба за поређење и претварање разломака у децималне бројеве и обрнуто јесте претварање јединица за мерење дужине, површине, запремине, масе и времена.

Потреба за увођењем целих бројева може се објаснити навођењем примера величина које могу варирати у два супротна смера: плус и минус на текућем рачуну, позитивна и негативна температура, надморска висина изнад и испод нивоа мора, географска дужина источно или западно од Гринича и географска ширина изнад или испод екватора (повезати са наставом географије), историјско време пре нове ере и нова ера (повезати са наставом историје)... Указати да је нула степени температура на којој се вода мрзне, а да се нижа температура од ове означава негативним бројем. Скалу термометра, ако замислимо да смо је бесконачно продужили на оба краја, можемо узети као модел бројевне праве за приказ и упоређивање целих бројева. Уочити да скуп целих бројева укључује и природне бројеве, јер се бројевна права може добити бесконачним продужењем и на другом крају (лево од нуле)

бројевне полуправе на којој смо приказали природне бројеве. Илустровати, рецимо, примером да заронити у дубину од 2 m или скочити у вис 2 m представља исту дужину у оба случаја (једнака апсолутна вредност оба броја), али је прво кретање у негативном смеру а друго у позитивном смеру у односу на нулту тачку. Указати и да се негативан број добија када се од мањег одузме већи природан број (одговара реалној ситуацији – када се потроши више пара него што се има на рачуну, улази се у минус). Математичким језиком, рачунска операција одузимања природних бројева уводи потребу за новим бројевима – целим бројевима.

Слично, ако се уочи да се као резултат дељења целих бројева могу јавити и негативни разломци/децимални бројеви, разуме се потреба увођења ширег скупа бројева, такозваних рационалних бројева. Овај скуп обухвата све до сада поменуте врсте бројева – природне, разломке/децималне и целе бројеве, али и негативне разломке/децималне бројеве. Овде посебно треба обратити пажњу на приоритет рачунских операција и употребу заграда у извођењу рачунских операција.

Коначно, указати да постоје и бројеви који нису ни рационални; на пример, такав је број a који помножен сам са собом даје број 2 ($a \times a = 2$). Нови бројеви јављају се као последица рачунске радње супротне степеновању (множењу истих чинилаца). Израчунати приближно број a калкулатором и указати да га никако не можемо тачно записати јер има бесконачно много цифара. Рационални и ови други (ирирационални) бројеви заједно чине скуп реалних бројева. Свака тачка на бројевној правој придружена је једном реалном броју. На бројевној правој означити број 2 и одредити један интервал коме припада број a . Уочити да a не можемо тачно да одредимо. Неке реалне бројеве можемо, а неке не можемо да запишемо у неком од познатих облика.

Када је реч о облицима и објектима (геометрија), њихово визуелно опажање у окружењу значајно помаже разумевању основних дефиниција, особина и односа. Уско повезано са овом темом је и мерење, што је обично полазницима већ блиско из сопственог искуства. Потребно систематизовати знања која полазници поседују и указати им на могућности решавања нових проблема на основу знања и вештина које поседују.

Наведене препоруке о начинима увођења одређених математичких апстракција путем уочавања реалних ситуација које захтевају увођење нових математичких појмова јасно указују да се за увежбавање поређења, процене и израчунавања са различитим врстама бројева препоручује да се одаберу примери и проблеми из свакодневног живота како би били што јаснији полазницима. Треба подстицати полазнике да сами осмисле задатке из свог свакодневног живота на тему која се обрађује. Разговарати о томе где је све полазник био у прилици да примени математичка знања и шта је од тога користио, шта му је стварало проблеме и шта мисли која знања му недостају да би успешно решио одређени проблем. Бројни су примери:

- пронаћи у новинама или рекламном материјалу различите информације исказане бројевима и протумачити их. Ова вежба истовремено служи и за проверу у којој мери је полазник и језички писмен, јер се проверава колико разуме текст који се обрађује;
- полазника задужити да записује недељу дана свакога дана две температуре у размаку од по 12 часова; прикупљене податке полазник треба да представи табелом и графиконом, да прочита максималну и минималну температуру коју је забележио и израчуна средњу температуру за ту недељу;
- обрада података се може искористити и за планирање полазниковог времена. Сваки полазник може да представи табелом дневни распоред својих активности по времену. На основу табеле треба да одреди дужину трајања сваке од активности и израчуна колико је укупно ангажовано време. Затим

може да утврди за коју активност је потребно највише, а за коју најмање времена и да израчуна колико је просечно време трајања једне активности;

- врло су животна питања која несумњиво интересују сваког полазника, а која се могу искористити за увежбавање упоређивања бројева и извршавање рачунских операција, питања у вези различитих финансијских трансакција (стање на текућем рачуну, камата, кредит, порез, проценат поскупљења или појефтињења, тумачење различитих рачуна);
- сналажење у простору и времену може бити знатно олакшано ако се користе математичка знања и вештине. Очитавање на шеми биоскопа позиције седишта записаног на биоскопској карти, налажење на плану града тражене улице, читање легенде на аутокарти којом је дато растојање између градова, процена растојања између два места на географској карти помоћу размере, тумачење возног реда, само су неке од реалних ситуација у којима се користе математичка знања;
- коначно, разни проблеми који се тичу одређивања величина као што су дужина, површина или запремина објекта, количина материјала потребног за његову изградњу, фарбање или опремање, одлични су за вежбање математике, а полазницима су врло приступачни и корисни.

У свим израчунавањима користити и калкулатор за проверу резултата добијених применом одговарајућих правила, како би полазници овладали новим технологијама.

Препоручује се, такође, избор рачунских задатака који су тематски повезани са садржајима других наставних предмета, као и рачунских задатака усклађених са потребама обуке. У сарадњи са другим наставницима могу се обрадити подаци прикупљени приликом извођења огледа на часовима природних наука (огледи из физике, хемије, биологије), или подаци релевантни за неку тему из друштвених наука (хронологија историјских догађаја, висине планина, дубине језера и мора, растојања између градова...). За овакав задатак могу се полазници организовати у групе које ће заједно обрадити одређену тему, тако да се истовремено стиче вештина тимског рада. Коришћењем знања из предмета информатика резултати обраде података у овим истраживањима могу се представити на рачунару табеларно, графиконима или функцијама, а писањем пратећег текста вежба се и језичка писменост. Несумњиво је да ће оваквим начином остваривања програма из математике полазник овладати и другим кључним компетенцијама као што су језичка и дигитална писменост и научити да повезује садржаје из различитих области и логички размишља, а тиме и научити како да учи.

На часу је пожељно груписати полазнике према нивоу знања. Са полазницима који имају добро предзнање и показују интересовање за математику препоручује се обрада и напредних садржаја, који су такође дати овим програмом. Напредни садржаји углавном се односе на комплексније проблеме и сложеније примене обавезних садржаја, те наставник може упутити ове полазнике да појединачно или тимски раде самостално, уз повремену помоћ наставника када је то неопходно.

Праћење рада и оцењивање полазника саставни је део процеса усвајања математичких знања у свим фазама наставе. Резултати оцењивања најпоузданији су уколико се базирају на систематском и континуираном проверавању усвојености елементарних математичких знања. Оцењивање полазнику и наставнику пружа информацију о степену остварености циљева и исхода наставе и учења, као и о напредовању полазника у односу на ниво знања који је поседовао на почетку школске године. У процесу вредновања рада полазника врло је важан однос наставника према полазницима. Ради повећања мотивације и давања подршке не тако малим напорима

полазника да у зрелом добу учи, сваки позитиван помак треба похвалити, а грешке не треба пропратити речима „не ваља, погрешно”, ликујући. Превасходни задатак наставника јесте да науче полазнике да мисле, а математика је управо та која развија логичко и апстрактно мишљење.

ФИЗИКА

Циљ наставе физике је да код полазника развија умешност и самосталност у посматрању и разумевање природних појава, тако да знања о појавама које физика објашњава примењује у свакодневном животу и раду.

Исходи за крај основног образовања

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- наброји основне физичке величине које описују појаве у природи;
- користи СИ систем у записивању префикса деци, центи, мили, микро, кило и мега;
- изведе једноставне огледе по датом усменом или писменом упутству;
- користи податке за густину, електрични отпор и топлотну проводљивост који су представљени табеларно;
- користи графички приказ промене брзине током кретања;
- разликује основне врсте кретања у гравитационом пољу;
- израчуна средњу брзину кретања;
- пореди брзине изражене различитим мерним јединицама;
- препознаје у реалним ситуацијама деловање силе трења (штетно или корисно), као и деловање силе отпора средине;
- примењује полугу, стрму раван и котурачу;
- описује гравитационо, електрично и магнетно узајамно деловање у непосредном окружењу и именује одговарајуће силе;
- повезује деловање силе на предмете и последице тог деловања;
- процењује вредност притиска течности и ваздуха и његов утицај при рођењу, кретању подморница и авиона;
- разликује механички рад, снагу, енергију и топлоту;
- описује како од простирања светлости зависи настајање сенке и лика у огледалу
- именује изворе електричне струје;
- нацрта шему простог електричног кола;
- процени како снага потрошача утиче на напон и јачину електричне струје у електричном колу;
- дефинише закон претварања електричне енергије у топлотну;
- у различитим електричним апаратима препознаје претварање електричне енергије у топлотну, механичку, магнетну, светлосну, хемијску енергију.

Обавезни садржаји

Важност изучавања физике и стицања знања која она развија

Употреба и важност физичких знања у свакодневном животу.
Појаве које физика изучава, начини које користи при проучавању и примери физичких појава у непосредном окружењу.
Појам физичког тела и основне физичке величине, мерне јединице, мерила и мерни инструменти.
Мерење дужине, површине и запремине.
Мерење времена, масе, температуре.
Појам густине, одређивање густине чврстих тела и течности.

Сила

Наелектрисано тело, врсте наелектрисања.
Стални магнети и електромагнети.
Врсте узајамног деловања у природи.
Силе које делују између тела која се узајамно не додирују (гравитациона, магнетна, електрична сила – Кулонов закон).
Силе које делују између тела која се узајамно додирују (сила трења, сила отпора средине, сила еластичности).
Правац и смер силе.
Закон инерције и закон акције и реакције (Њутнови закони). Примери где се на основу Њутнових закона предвиђа кретање тела (нагло кочење возила, нагли полазак возила, кретање ракете, одгуривање чамца веслом).

Кретање

Механичко кретање – праволинијско и криволинијско. Брзина, убрзање, мерне јединице.
Други Њутнов закон. Зависност убрзања од вучне силе и масе тела.
Равномерно и променљиво праволинијско кретање. Убрзавање – старт возила и кочење возила. Процењивање дужине зауставног пута возила.
Кретање у пољу Земљине теже – слободни пад, хитац на доле и нагоре, коси хитац.
Осцилације и таласи. Простирање таласа кроз чврста тела (земљотреси) и течности (таласи).
Звук, извори звука. Заштита од буке.

Притисак чврстих тела и течности

Притисак чврстог тела и мерне јединице (паскал, бар, атмосфера).
Притисак који стварају течности на потопљена тела (хидростатички притисак). Атмосферски притисак, мерење. Промене временских прилика као последица промене атмосферског притиска.
Преношење притиска кроз течности и гасове. Хидрауличне машине (кочница, дизалица, преса).
Сила потиска. Архимедов закон.

Равнотежа

Појам и врсте равнотеже. Просте машине – полуга, стрма раван, катурача.
Врсте полуга, момент силе и равнотежа полуге. Равнотежа чврстих тела у течностима – пливање тела.

Механичка и топлотна енергија, рад и снага

Механички рад. Појам енергије и врсте енергија.
 Кинетичка енергија и потенцијална енергија у гравитационом пољу.
 Трансформација енергије у хидроцентралама, термоелектранама, ветрењачама, соларним панелима, моторима са унутрашњим сагоревањем.
 Закон одржања енергије.
 Трансформација
 механичког рада у топлотну енергију. Појам температуре.
 Топлотни проводници и топлотни изолатори.
 Обновљиви и необновљиви енергетски извори, енергетска ефикасност.

Оптика

Светлост као природна појава.
 Праволинијско простирање светлости (помрачење Сунца и Месеца), одбијање светлости (лик у равном и сферном огледалу) и преламање светлости. Брзина светлости. Формирање слике предмета код ока. Сочива (кратковидост и далековидост). Микроскоп и дурбин и њихов значај у развоју науке и технике.

Електрична струја

Метали, електролити и јонизовани гасови као електрични проводници.
 Изолатори и полупроводници у домаћинству и свакодневном окружењу.
 Електрични извори (батерија, акумулатор, генератор), појава електричне струје. Јачина електричне струје. Електрично коло и Омов закон. Губици при преносу електричне струје. Мерни уређаји и њихово везивање у електричном колу. Отпорници (сијалица) у електричном колу. Везивање отпорника (сијалица) у електричном колу.
 Деловања електричне струје: механичко, магнетно, топлотно, хемијско, светлосно.
 Електричне појаве у атмосфери и заштита од грома и електричног удара.

Напредни садржаји

Изведене физичке величине. Мерне јединице које се користе у англосаксонским земљама и њихова веза са СИ системом (фит, јард, миља, инч, степен фаренхајта, либра, паунд, галон, барел).
 Коришћење табела са коефицијентима трења за промену трења.
 Аеродинамичност тела.
 Бестежинско стање.
 Статички електрицитет у домаћинству.
 Сила еластичности код металне опруге. Динамометар, принцип рада и употреба.
 Закон кретања и његове последице.
 График брзине кретања у функцији одређивања врсте кретања и убрзања тела.
 Период и фреквенција радио и ТВ-таласа.
 Рад гравитационе силе, принцип рада машина које користе потенцијалну енергију.
 Провидна и непровидна тела (апсолутно црно тело, индекс преламања).
 Феномен стаклене баште.

Оптичке варке.
Полупроводници и уређаји у којима се користе.
Употреба и принцип рада трансформатора, грејача, светиљки, галванизација.
Нуклеарне силе и заштита од радиоактивности.
Основни елементи астрономије (рачунање времена и временске зоне).

Начин остваривања програма

Циљ наставног плана и програма физике је показатељ основних вредности и опредељења у области природних наука. Фокус овог програма су исходи док су наставни садржаји проистекли из њих. Концепт исхода је посебно важан у случају када имамо одраслог полазника, јер се дефинисањем исхода описује профил полазника на крају обавезног циклуса образовања. Исходи предмета физика су дефинисали која знања, вештине и ставове треба да има полазник на крају функционалног основног образовања. Исходи су усклађени са потребама и интересима полазника то јест они за полазника имају видљиву употребну вредност како у даљим стручним обукама за различите образовне профиле тако и у свакодневном животу. Исходи су прецизно и једнозначно формулисани тако да их наставник може лако пратити и вредновати њихову оствареност током наставног процеса. Ово уједно представља и главни задатак наставника. Настава у функционалном основном образовању одраслих није превасходно заснована на предавању градива то јест наставних садржаја већ на таквој организацији која ће омогућити да полазници постигну предвиђене исходе. За постизање дефинисаних исхода главна одговорност припада наставнику.

Обавезни наставни садржаји су директно проистекли из исхода. Сталном анализом веза између обавезних садржаја са једне стране и исхода са друге проверава се функционалност програма. Поред тога принцип економичности је био веома важан при дефинисању обима наставних садржаја. Наиме веома је важно да нема понављања ни вишка информација, да се за најмање времена постигне намеравана пожељна промена код полазника. Поред тога што је економичан, програм је и прегледан, и то како за наставника тако и за полазника. Наиме његова структура је видљива, јасна и очигледна, лако доступна. Поштовање принципа очигледности и економичности при дефинисању садржаја је омогућило добру равнотежу и чврсту везу исхода и садржаја којима се они постижу.

Програмски садржаји се остварују поштујући основне дидактичке принципе наставе физике као што су: поступност, очигледност, примереност, повезаност наставних садржаја.

Поступност при упознавању полазника са наставним садржајима се огледа у поштовању правила: од познатог ка непознатом, од лакшег ка тежем. Потребно је нагласити да се у раду са одраслим полазницима понекад ефикасније постижу исходи тако што се иде од тежег ка лакшем, односно на пример од примене неког физичког закона на техничком уређају ка дефинисању закона, а не обрнуто од дефинисања ка примени као код ученика. Наиме одрасли имају искуство које се не сме занемарити и њихово учење је вођено потребама. Уколико им се укаже потреба да имају знања из физике за схватање свакодневних животних и професионалних ситуација они ће учити. Наставник треба да код полазника формира високу употребну вредност знања из физике.

Очигледност у настави физике остварује се демонстрационим огледима, техничким средствима, уређајима, моделима, коришћењем цртежа, графикона, табела, шема, скица, па и оним што полазници начине сами или у међусобној сарадњи или,

најчешће у сарадњи са наставником.

Програм се својим садржајем и обимом наставног градива предвидео психолошке и интелектуалне способности полазника. Полазницима треба постављати такве захтеве који за успешно решавање претпостављају активан рад на часу, где би требало да се, уз улагање одговарајућег умног или физичког напора, одвијају главни делови процеса учења. Напор који се од полазника очекује не треба да превазилази њихове објективне могућности, али не треба ни да сведе наставу на ниво банализације.

Повезаност наставних садржаја физике (вертикално и хоризонтално повезивање) се огледа у поштовању редоследа излагања садржаја као што је предвиђено у програму. Тиме се омогућује да полазник постепено усваја нове појмове и кроз властиту активност на часовима развија способност логичког мишљења. Свака тематска целина започиње утврђивањем постојећих знања и искустава полазника, чак и ако они нису представљени у облику способности да се књишки репродукују чињенице и информације, већ се састоје у основном препознавању појаве о којој је реч на којој се може надовезати даљи рад на њој. Такође је важно обновити, кроз скраћени, шематски, сликовни или некако другачији организован, преглед основних елемената, градиво из предходних целина које је битно за успешно успостављање нових појмова и закона.

Редослед наставних садржаја из програма физике усаглашен је са редоследом градива из математике и других природних наука. Обим програма је такав да се може реализовати предвиђеним бројем часова.

Методска упутства за реализацију наставе:

- демонстрациони експеримент у настави физике увек треба да има централно место јер се његовом применом обезбеђује очигледност и атрактивност у настави а знања полазника су квалитетнија;
- проширивање програмских садржаја је потребно усагласити са исказаним интересовањима полазника;
- израчунавање и изражавање физичких величина свести на ону меру која одговара потребама полазника за употребу у свакодневном животу и увек је изводити на реалним примерима, укључујући и оне које предлажу полазници;
- у објашњавању нових наставних садржаја увек полазити од искуства полазника тако што их одабраним питањима наведете на познату појаву која илуструје дати садржај, или наводите технички уређај који ради на принципима и законима физике а користе га у домаћинству или у другим њима блиским ситуацијама. Тако ћете их мотивисати да активније учествују у раду на часу јер ће наставне садржаје препознавати у свакодневним ситуацијама. На овај начин ће такође боље схватати корисност учења физике.

Остваривање програма се мора базирати и на следећим најважнијим принципима учења одраслих:

- полазник има акумулиран широк спектар искустава која се могу активирати и користити за оживљавање, динамизовање, обогаћивање ситуације учења која у том случају има већи потенцијал да резултира остварењем предвиђених исхода;
- одрасла особа брже и више учи из конкретних проблема и ситуација из животног искуства, него традиционалним начином учења дефиниција и чињеница, без правог разумевања њиховог садржаја, природе, важности и употребљивости;
- одраслима треба помоћ и вођење у процесу учења, али је важно да им се при томе омогући и подстиче и самосталност и да се оснажује њихов

осећај одговорности за сопствене резултате;

- стога је у процесу наставе и учења најважније њихово активно учешће и активна сарадња и са наставником и међусобно. Наставу треба планирати тако да што више доминирају облици рада који подржавају активност полазника то јест да рад у групи или у пару буду доминантни облик;
- различити услови живота стварају индивидуалне разлике међу људима које се повећавају са годинама. Настава треба да узме у обзир ове разлике и да их наставник стави у функцију учења одраслих полазника. На почетку часа наставник идентификује колико различитих група има међу полазницима у односу на њихова предзнања и искуства. За сваку групу се припремају различити налози и инструкције који омогућавају њихово напредовање.

Узимајући у обзир искуство одраслих лица који живе у одређеним условима, сваку демонстрацију, вештину и знање треба прилагодити њиховом искуству.

Полазнике треба мотивисати да користе своја искуства, да слободно учествују у разговору, износе своја мишљења и недоумице. Квалитет комуникације између полазника и наставника је битан фактор у реализацији наставе и постизању исхода. Сваки одговор и коментар полазника је важна информација за даљи рад наставнику. Никада не треба постављати питање да ли је све јасно, него одабраним питањима проверити оствареност планираних исхода часа.

Програм физике је подељен у осам мањих целина – наставних тема. Редослед наставних тема је усклађен са редоследом тема у редовном образовању. На овај начин се обезбеђује лакши „улаз” за оне полазнике који су већ похађали наставу физике пре прекида школовања.

Уколико су полазници заинтересовани за физику и напредују без тешкоћа наставник може додатним садржајима да им омогући да даље унапређују своја знања, па и да могу да наставе школовање у средњој школи. Листа са напредним садржајима омогућава наставнику индивидуализацију у настави уколико има полазнике који брзо и лако савладавају основне садржаје и достижу предвиђене исходе.

При реализацији програма треба имати за циљ да се полазник оспособи за самостално учење тј. да стекне способности за разумевање писаног материјала као што су упутства за коришћење кућних апарата, кућних алата (бушилица, брусилица, косачица,...), техничко упутство за аутомобиле, кранове, дизалице, итд. Полазник треба да буде оспособљен да користи једноставније уређаје у техници, прочита напон који је неопходан, брзину која је дозвољена, вредност притиска када пумпа гуме аутомобила итд. Такође треба да разликује сложене уређаје и машине, којима може да рукује само уз стручну помоћ.

Полазник треба да је оспособљен за сарадњу са другим људима и организацијама у свим активностима. У настави физике треба код полазника развити могућност да стекне визију развоја и достигнућа науке, као и негативне ефекте који су последица неодговорне примене научних достигнућа.

Садржаји физике су осмишљени тако да допринесу да полазник буде оспособљен да чита основне ознаке физичких величина и разуме да су неке од јединица мере међународног карактера тј. да се употребљавају свугде у свету. Такође, садржаји су бирани тако да се полазника оспособе да разуме и решава неке практичне ситуације у свакодневном животу и да на одговарајући начин на њих реагује користећи знања стечена у школи.

При реализацији програма може се десити да полазник препозна појаву или ситуацију која тражи сложеније објашњење. Без обзира на програмски садржај на коме тренутно ради, наставник треба да понуди објашњење које полазник очекује. У том

смислу методика, средства и простор треба да буду разноврсни и прилагођени групи полазника тако да су полазници активани у процесу учења.

Полазнике који имају проблема у напредовању треба подстицати уважавањем њихових постојећих знања и искустава, као и сваког постигнутог помака нпр. препознавање појава, величине и мерне јединице. Оне полазнике који показују више интересовања треба усмеравати ка групном и самосталном раду нпр. израда паноа, коришћење компјутера као извора знања, израда једноставних огледа, употреба уџбеника итд. На тај начин полазник остаје мотивисан за наставак учења. Сва истраживања су показала да одрасла особа боље учи на проблемима и ситуацијама везаним за свакодневни живот.

Треба увек имати на уму исходе односно компетенције које полазник треба да стекне, а методе и облике рада прилагодити њиховим потребама. Наставник и полазници су сарадници у процесу изградње знања и вештина. Кад год полазник почне учесталије да изостаје са наставе, треба се запитати да ли смо учинили све да га укључимо и мотивишемо за рад на часу тј. да ли смо наставу успели да прилагодимо потребама и могућностима оних којима је намењена. Због тога је наставни програм оквир у коме наставник настоји да оствари предвиђене исходе, а не да само предаје обавезне садржаје. Све активности треба да су релевантни и значајни инструменти за промену свести полазника о значају учења физике и употреби закона физике у кући, у дворишту, игралишту, улици и техници.

Када полазник усвоји елементарна знања из области обухваћених овим програмом и унапреди своје вештине и ставове, он ће то доживети као важно и вредно знање у животу и понашаће се одговорно, чак и кад не уме да дословце репродукује очекивани вербални одговор.

У даљем тексту се налазе специфична упутства за сваку наставну тему.

Важност изучавања физике и знања која она развија

Програм физике започиње наставном темом која треба код полазника да створи општу слику о употреби и важности знања физике у свакодневном животу. Појаве које физика изучава, начине које користи при проучавању и примере физичких појава треба наводити само из познатог окружења полазника. Први часови треба да буду атрактивни, као и да одсликавају свакодневне појаве у природи.

Сила

За дефинисање силе трења и силе отпора средине користити животна искуства полазника која су разноврсна. Покретање терета, сандука, пакета, гурање колица са и без терета. Мотика, чекић и остале алатке које се користе имају дршку која користи силу трења као корисну. Све ове радње имају везе са подлогом по којој се врши радња. Наводити полазнике да набрајају ситуације у којима је повећавање силе трења било корисно, односно ситуације када је смањивање силе трења било потребно. Упутити полазнике за коришћење табела за коефицијенте трења.

Кретање

Кретање дефинисати помоћу примера које наводе полазници. Путању, пређени пут, време кретања и врсте кретања такође. Полазнике на примерима кретања возова, аутомобила и пешака научити да одређују средњу брзину. Убрзање је важно увести само као физичку величину која се често у аутомобилској индустрији препознаје као „стартност аутомобила”. Обавезно навести дужину зауставног пута аутомобила и заједно са полазницима доћи до закључка од чега све зависи, као и повезати са трењем

подлоге. Ово је веома важно због безбедности на друмовима.

Притисак

Притисак чврстог тела увести тако што полазници треба да бирају да ли ће један те исти терет носити помоћу кофера са широким ручкама или кофера са уским ручкама. Такође их позвати на размишљање о „рајснадлама” и зашто се истом силом са једне стране продире у зид а са друге стране не повређује палац шаке. Оваквим и сличним примерима ефектно се уводи појам притиска чврстог тела. Притисак који је последица тежине течности демонстрирати помоћу мембране на стакленој чаши и посуде са водом, или позвати полазнике да своје искуство рођења и притиска на бубне опне искористе за доношење одговарајућих закључака.

Архимедов закон и силу потиска дефинисати експериментално помоћу прибора: динамометар обешен на сталак, чврсто тело које не упија воду обесити заједно са једном пластичном посудом која има запремину мало већу од чврстог тела и веће посуде са преливом. Овај оглед могу сами полазници направити уз упутство наставника. На овај начин се развијају истраживачке способности полазника. На грешкама уколико их праве, могу да развијају критичко мишљење.

Атмосферски притисак свакако корелирати са садржајима географије и користити временске прогнозе за објашњавање ове физичке величине.

Равнотежа

Равнотежу тела је најбоље објаснити на примеру деловања две супроте силе (истог правца и интензитета а супротних смерова). Овим примером се долази врло лако до закључка да се тело може налазити у стању мировања иако на њега делују силе. Слагање колинеарних сила је добаро илустровати на примеру гурања аутомобила или померања намештаја.

Полугу је најбоље објашњавати на примерима клацкалице, отварача за флаше, маказа, „пајсера”, кантара, кључа за одвртање шрафова. На сваком од ових примера једноставно се објашњавају врсте полуга, ослонац, крак силе, крак терета, услов равнотеже полуге.

Стрма раван и котурача се раде на нивоу примене у свакодневном животу.

Механичка и топлотна енергија, рад и снага

Полазници већ имају знања о кључним појмовима ове наставне области. Задатак наставника је да каналише та знања и допуни их научно, како би полазници могли да примењују концепт закона одржања енергије.

Трењем или померањем комада жице полазници сами демонстрирају трансформацију механичког рада у топлотну енергију. На примеру парних турбина дефинисати претварање топлотне енергије у механички рад. Трансформације кинетичке енергије у потенцијалну објаснити на примеру хидроцентрале. Користити табеле топлотне проводљивости различитих супстанција тако да полазници анализирају и закључују које материјале су досада користили као топлотне изолаторе а које нису а сада знају да имају ту особину. Полазнике такође треба упознати и са струјањем (морске струје, ваздушне струје) као и са зрачењем (тамна тела више апсорбују топлоту него светла) као начинима преношења топлоте. Увести и појмове „чистих” енергетских извора (соларна енергија, енергија ветра, хидроенергија) као алтернативне и обновљиве за разлику од необновљивих извора енергије (угаљ, нафта, земни гас). Нагласити значај ефекта стаклене баште и глобалног загревања као последице коришћења извора енергије који загађују животну средину.

Оптика

Наводити да полазници наводе природне и вештачке изворе светлости (Сунце, звезде, свећа, сијалица, усијани метали, неонске цеви, ласери...). Посебно обрадити пут светлости код коришћења наочала или сочива. Пожељно је направити велики постер који приказује преламање светлосних зрака код недостатака ока (кратковидост, далековидост). Циљ је уочити да провидна тела скрећу светлосни зрак са првобитне путање као и да се лик формира на месту у оку на коме нема рецептора. Коришћењем расипних и сабирних сочива се положај лика помера на жуту мрљу. Оптичке инструменте наводити преко њиховог значаја за развој медицине, биологије, астрономије. Посебну пажњу обратити на заштиту од директног ласерског зрака. Помоћу Хартлове плоче и сета провидних тела могу се ефектно малим ласером – привеском демонстрирати закон преламања и одбијања, као и тотална рефлексија.

Електрична струја

За полазнике је важно да разликују једносмерну струју акумулатора и батерија са наизменичном из градске мреже. Такође је важно да разликују материјале који проводе односно не проводе електричну струју. Спајањем електричног кола и његово графичко представљање представља развијање компетенција које могу да имају велики трансформациони капацитет. Наиме ово представља један од начина како да се полазници оспособљавају да користе једноставна упутства и развијају мануелне вештине које су значајне за даље обуке у различитим образовним профилима. Значајно је и код полазника развити безбедне начине рада и заштите од струјног удара и грома. Мерењем напона батерија које се користе у домаћинству и струје могу се одређивати електрични отпори сијалица у колу. Распремање радног места је важно јер на тај начин развијамо пожељно понашање како у кабинету тако и у даљем раду полазника.

При оцењивању напредовања полазника наставник процењује колико је полазник остварио с обзиром на предвиђене исходе. Напредовање полазника је у истој мери и показатељ успешности наставника. Наставник треба да у процесу припремања наставе прецизно дефинише активности које планира да реализује у процесу учења, да прати ефекте тих активности и региструје све важне информације о самом процесу, о томе колико су реализоване активности погодне за остваривање предвиђених исхода, као и важне податке о напретку полазника. Овакав приступ оцењивању не захтева од полазника да репродукују садржај градива, већ да покажу да разумеју какав је значај одређене физичке појаве у стварном животу, у реалној средини у којој полазник живи и да то знање уме да примени. Наставник полазника оцењује и према томе колико је овај напредовао у односу на почетно стање, што представља главни показатељ квалитета наставе и адекватности примењених наставних метода и средстава. Овакав приступ оцењивању брише границу између часова на којима се обрађује градиво и оних на којима се утврђује и оцењује. Исходи учења су главни оријентир у процесу праћења напредовања полазника. Свака активност полазника је могућност за оцењивање његовог напретка и наставник треба да је укратко евидентира и пропрати коментаром у коме се налазе и смернице за даљи рад полазника. Полазника је веома важно похвалити за сваки напредак који је учинио. Оваквих коментара треба да буде што више јер се и на тај начин руше различите врсте баријера, које могу да осујете одраслог полазника у напредовању за које је можда способан. Сваки полазник може да буде успешан уколико се наставник постави тако да га подстиче и мотивише за активно учешће у раду на часу. Полазницима треба омогућити да раде у мањим групама. Некада у зависности од природе садржаја на коме се раде, то могу бити групе сачињене од полазника које су на приближно истом нивоу знања, а некад је корисно сачинити групе тако да с обзиром на овај критеријум

полазници буду измешани, како би се омогућило да уче једни од других и једни друге подстичу.

Посебно припремати писани материјал које полазник треба да попуни. Добро одабраним питањима и задацима наставник подстиче полазнике да покажу своја знања, испоље своје мишљење, да употребе своје вештине, да искористе своје искуство. Праћење и оцењивање треба да буде конструктивно и позитивно усмерено. Наставник треба да буде толерантан на разлике у темпу учења и напредовања, у интересовањима и склоностима полазника. Оцењивање треба да унапређује заинтересованост полазника за исходе учења и да га конструктивно подржи. Оцењивање мора да буде такво да не угрози полазничково самопоуздање и ентузијазам.

ХЕМИЈА

Циљ наставе хемије је формирање знања о својствима супстанци, променама којима подлежу и практичној примени супстанци, као и оспособљавање за безбедно и рационално коришћење и одговарајуће одлагање супстанци коришћених у свакодневном животу и пракси.

Исходи на крају основног образовања

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- разликује чисте супстанце (елементе и једињења) и смеше на основу њихове сложености;
- разликује физичка и хемијска својства супстанци;
- разликује физичке и хемијске промене супстанци и примењује Закон одржања масе, тј. да се при променама укупна маса супстанци не мења;
- објашњава да су чисте супстанце изграђене од атома, молекула или јона, објашњава интеракције између изграђивачких честица супстанци и како тип хемијске везе одређује својства супстанци (температуре топљења и кључања, и растворљивост супстанци);
- препознаје на основу симбола хемијске елементе, а на основу хемијских формула најважније представнике класа неорганских и органских једињења;
- објашњава шта су раствори и како настају и препознаје примере раствора у свакодневном животу и пракси;
- објашњава шта је засићен, незасићен и презасићен раствор;
- примењује у пракси зависност растворљивости супстанце од природе супстанце и растварача;
- безбедно рукује супстанцама, посуђем и прибором, загрева супстанцу на безбедан начин, мери масу, запремину и температуру супстанце;
- испитује својства супстанци у једноставним огледима (агрегатно стање, мирис, боју, магнетна својства, растворљивост), и та својства описује;
- бира на основу својстава састојака смеше одговарајући поступак за њихово раздвајање и изводи га;
- израчунава масу растворене супстанце и растварача, на основу процентног састава раствора и обрнуто;
- прави раствор одређеног процентног састава и мења састав раствора

додавањем растворене супстанце или растварача (разблаживање и концентровање);

- описује основна физичка и хемијска својства неметала и метала и повезује својства неметала и метала са њиховом практичном применом;
- описује основна физичка и хемијска својства оксида, киселина, база и соли и повезује их са практичном применом ових једињења;
- описује основна физичка и хемијска својства угљоводоника, алкохола, карбонилних једињења, карбоксилних киселина и естара и повезује их са практичним значајем ових једињења;
- описује физичка својства (агрегатно стање и растворљивост) масти и уља, угљених хидрата, протеина;
- наводи примере намирница које садрже масти и уља, угљене хидрате и протеине;
- описује најважније улоге масти и уља, угљених хидрата и протеина у живим организмима;
- наводи загађиваче ваздуха, воде и земљишта и описује њихов утицај;
- објашњава значај безбедног поступања са супстанцама, начине њиховог правилног складиштења с циљем очувања здравља и животне средине.

Обавезни садржаји за други циклус

Супстанце у окружењу – својства, структура и практична примена

Својства супстанци (физичка и хемијска) и како се према њима супстанце користе у пракси.

Чисте супстанце:

- Елементи – најједноставније чисте супстанце и њихова структура. Хемијски симболи и формуле.
- Неметали (у прегледу водоник, угљеник, азот, фосфор, кисеоник, сумпор, хлор), заступљеност у природи и њихов значај.
- Метали (у прегледу натријум, калијум, магнезијум, калцијум, алуминијум, гвожђе, бакар, цинк, олово), заступљеност у природи и њихов значај.
- Једињења – сложене чисте супстанце и њихова структура.
- Смеше у природи и пракси. Легуре и њихов практични значај.
- Поступци за раздвајање састојака смеша (класирање – сејање, декантовање, флотација, цеђење, центрифугирање, дијализа, испаравање, дестилација, кристализација, екстракција, одвајање у магнетном пољу) – примена у свакодневном животу и индустријској производњи.

Физичке промене супстанци у природи и пракси

Физичке промене супстанци – практични значај.

Растварање и раствори у свакодневној употреби.

Процентни састав раствора.

Хемијске промене супстанци – хемијске реакције у природи и пракси

Хемијске реакције у неживој природи и живим системима и њихов значај у свакодневном животу и индустријској производњи.

Обавезни садржаји за трећи циклус

Неорганска једињења – њихова својства и значај

Оксиди неметала (оксиди угљеника, азота, фосфора и сумпора).

Киселине (хлороводонична киселина, угљена киселина, азотна киселина, фосфорна киселина и сумпорна киселина) и њихов практични значај. рН-скала као начин исказивања киселости раствора (на пример, средстава за одржавање хигијене, козметичких препарата, прехранбених производа, телесних течности).

Оксиди метала (калцијум-оксид, рђа).

Базе и њихов практични значај (натријум-хидроксид, калцијум-хидроксид, амонијак).

Соли (натријум-хлорид, натријум-карбонат, натријум-хидрогенкарбонат, калцијум-карбонат, калцијум-хидрогенкарбонат, калцијум-сулфат, бакар (II)-сулфат петнахидрат) и њихов практични значај.

Органска једињења – њихова својства и значај

Угљоводоници – извор енергије. Физичка и хемијска својства угљоводоника и практични значај.

Нафта и земни гас – извори угљеникових једињења и енергије.

Полимери и њихова практична примена.

Органска једињења са кисеоником (алкохоли, алдехиди и кетони, карбоксилне киселине, естри), физичка и хемијска својства и практични значај.

Биолошки важна органска једињења (масти и уља, угљени хидрати, протеини).

Хемија животне средине

Безбедан рад са супстанцама и правилно одлагање супстанци.

Загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Мере заштите.

Напредни садржаји

Структура супстанце

Атоми. Грађа атома. Атомски и масени број. Изотопи. Релативна атомска маса.

Електронски омотач и Периодни систем елемената.

Молекули елемената и једињења. Ковалентна веза.

Јони и јонска веза.

Релативна молекулска маса.

Атомске, молекулске и јонске кристалне решетке.

Хемијске реакције и израчунавања

Хемијске једначине.

Закон о одржању масе.

Количина супстанце. Мол. Моларна маса. Значај израчунавања за праксу.

Начин остваривања програма

На почетку програма наведени су исходи према којима се планирају и

реализују наставне ситуације и час у целини, односно активности наставника и полазника. Током целокупног рада повезују се својстава супстанци са њиховом практичном применом и указује се на мере које се морају предузимати у циљу безбедног рада са супстанцама, правилног складиштења супстанци и очувања животне средине. Осмишљавају се наставне ситуације у којима полазници препознају елементе и представнике класа неорганских и органских једињења, најзначајнијих за праксу, на основу хемијских симбола и хемијских формула. То је важно ради безбедног руковања са производима чији је састав на етикети изражен помоћу хемијских симбола и формула, као и да би се према садржају, израженом помоћу хемијских симбола и формула, бирао производ жељеног састава (једноставан пример су различите минералне воде).

Садржаји хемије чијим се учењем постижу наведени исходи организовани су тако да се у шестом разреду уче основни појмови опште хемије, а у седмом разреду садржаји неорганске и органске хемије.

У другом циклусу разматрају се три области:

- 1) Супстанце у окружењу – својства, структура и практична примена;
- 2) Физичке промене супстанци у природи и пракси;
- 3) Хемијске промене супстанци – хемијске реакције у природи и пракси.

Супстанце у окружењу – својства, структура и практична примена

Исходи који се очекују од полазника у оквиру прве области односе се на разликовање примера елемената, једињења и смеша на основу сложености, односно на основу изграђивачких честица, разликовање физичких и хемијских својстава супстанци, повезивање својстава са структуром супстанце и даље са практичном применом. У оквиру ове области полазници сазнају о заступљености у природи и основним својствима неметла (водоник, угљеник, азот, фосфор, кисеоник, сумпор, хлор) и метала (натријум, калијум, магнезијум, калцијум, алуминијум, гвожђе, бакар, цинк, олово), као и о значају ових елемената. Кроз примере блиске искуству полазника омогућити разликовање елемената, као једноставних чистих супстанци, од једињења – сложених чистих супстанци. Такође, формирање појма смеша и њихових својстава базирати на примерима из свакодневног живота и праксе. Поступке за раздвајање састојака смеша (класирање – сејање, декантовање, флотација, цеђење, центрифугирање, дијализа, испаравање, дестилација, кристализација, екстракција и одвајање у магнетном пољу) илустровати примерима из свакодневног живота и праксе.

Физичке промене супстанци у природи и пракси

У оквиру друге области најпре се разматрају примери различитих физичких промена у реалном окружењу, а потом се детаљније разматра процес растварања и примена раствора у свакодневном животу и пракси. Оспособити полазнике да рачунски одређују масу супстанце и масу растварача да би добили раствор жељеног процентног састава, а затим да тај раствор и направе.

Хемијске промене супстанци – хемијске реакције у природи и пракси

Формирање појма хемијска реакција у оквиру треће области засновати на примерима реакција које су полазницима блиске из реалног живота. Такође, примерима из индустријске производње илустровати практични значај хемијских реакција. У овом делу не инститирати на једначинама сложенијих хемијских реакција, поготову оних из свакодневног живота или индустријске производње.

Садржај хемије у трећем циклусу организован је у оквиру три области:

- 1) Неорганска једињења – њихова својства и значај;
- 2) Органска једињења – њихова својства и значај;

3) Хемија животне средине.

Неорганска једињења – њихова својства и значај

У оквиру прве области полазници формирају знање о својствима оксида неметала као што су угљен-моноксид, угљен-диоксид, сумпор-диоксид, сумпор-триоксид и оксиди азота и о њиховим утицајима на животну средину и здравље човека. Том приликом скренути пажњу да је кисеоник неопходан реактант у реакцијама оксидације (сагоревања) и повезати са начинима гашења ватре.

Затим се разматрају својства киселина које се најчешће користе у свакодневном животу и пракси. Такође, информишу се о рН-скали као начину исказивања киселости раствора, што се може илустровати примерима из свакодневног живота (средства за одржавање хигијене, козметички препарати, прехранбени производи, телесне течности).

Потом се разматрају оксиди метала као што су, на пример, калцијум-оксид и рђа. Ако је претходно савладано да заједничка својства метала нису подједнако изражена код свих метала и да је кисеоник неопходан реактант за реакције оксидације метала, као што су рђање и сагоревање, полазници могу упоређивати тежњу различитих метала да подлежу том типу реакције.

Својства база и њихова практична примена могу се разматрати на примерима натријум-хидроксида, калцијум-хидроксида и амонијака. Шта су соли и какав је њихов практични значај може се разматрати на примерима натријум-хлорида, натријум-карбоната, натријум-хидрогенкарбоната, калцијум-карбоната, калцијум-хидрогенкарбоната, калцијум-сулфата, бакар(II)-сулфата пентахидрата. Корелација са наставом географије може се остварити указивањем на условљеност облика кречњачког рељефа својствима калцијум-карбоната и калцијум-хидрогенкарбоната. Повезивање са свакодневним животом може се остварити указивањем на тврдоћу воде и састав минералних вода. На примеру физиолошког раствора може се илустровати значај познавања квантитативног састава раствора.

Органска једињења – њихова својства и значај

У другој области у седмом разреду учи се о основним физичким и хемијским својствима органских једињења. Најпре се учи о угљоводоникима као извору енергије и природним изворима угљоводоника – нафти и земном гасу. Од хемијских својстава угљоводоника навести она која омогућавају практичну примену угљоводоника:

- сагоревање – употреба угљоводоника као извора енергије (земни и рафинеријски гас, бензин, дизел гориво, мазут);
- реакције супституције и адиције – од угљоводоника се може добити мноштво једињења различите практичне намене која, поред атома угљеника и водоника, садрже и атоме других елемената (на пример, производња пластичних маса, тefлона, фреона, боја, инсектицида...).

Реакцију полимеризације представити као реакцију у којој се од реактаната, одређених својстава (на пример, гасовито агрегатно стање), добијају супстанце са новим својствима (чврсто агрегатно стање). Нагласити практичну примену различитих полимера. Ароматичне угљоводонике обрадити на информативном нивоу, указујући на њихову слабу реактивност и токсичност.

У наставку се обрађују физичка и хемијска својства практично најважнијих органских једињења са кисеоником. Поред примене у свакодневном животу, потребно је нагласити важност органских једињења са кисеоником као индустријских сировина. У оквиру ове области важно је да се истакне штетно физиолошко деловање алкохола и проблем алкохолизма.

У оквиру друге области разматрају се и основна својства масти и уља, угљених хидрата и протеина, њихов значај и заступљеност у намирницама. Неопходно је да полазници размотре својства, биолошки и технички значај масти и уља, као и примену ових једињења као сировина или полупроизвода у даљој хемијској преради, на пример, добијање маргарина из уља и производња сапуна, затим енергетску улогу масти и уља у живим бићима и њихов значај за правилну исхрану, као и значај заступљености незасићених масних киселина у исхрани.

Грађење полисахарида представити као начин да се енергија складишти. Указати на градивну и заштитну улогу целулозе у биљкама. Истаћи да су скроб и целулоза природни полимери изграђени различитим везивањем истих моносахаридних јединица. Такође, важно је да се укаже на широку заступљеност угљених хидрата у природи и њихову примену у свакодневном животу: сахарозе у прехранбеној индустрији, скроба у прехранбеној и фармацеутској индустрији, памука и целулозе у текстилној индустрији. На примеру сахарозе и инвертног шећера може се истаћи разлика између једињења и меша, а кристализација меда може се представити као кристализација презасићеног раствора. У корелацији са наставом биологије треба указати на биолошки значај протеина, њихову градивну и каталитичку функцију у организму. У оквиру обраде овог дела теме важно је да полазници науче да се исхраном уноси шест главних врста супстанци неопходних људском организму (протеини, угљени хидрати, масти и уља, витамини, минерали и вода), о важности правилне исхране, као и о поремећајима исхране.

Хемија животне средине

У оквиру треће теме потребно је разморити узроке загађивања животне средине, како човек својим активностима томе доприноси и како се последице ових утицаја могу умањити. Полазећи од својстава разматраних неорганских и органских супстанци, неопходно је утврдити шта су загађивачи ваздуха, воде и земљишта. Важно је истаћи допринос хемије за очување и унапређење квалитета животне средине кроз истраживање сложености хемије земље, вода у природи, атмосфере и биосфере, кроз развој нових реагенса, метода и инструмената за детекцију и идентификацију опасних супстанци.

Важно је да кроз разматране садржаје полазници сагледају значај хемије и хемијске производње за развој друштва (на пример, за производњу лекова, нових врста грађевинских и изолационих материјала, козметичких производа, средстава за хигијену, конзерванаса, боја и лакова...).

Поред обавезних садржаја за све полазнике, у програму су предложени и напредни садржаји за полазнике који намеравају да наставе своје образовање. Овим садржајима је предвиђено продубљивање знања о структури супстанце. При обради појма изотоп важно је истаћи њихову практичну примену у археологији и медицини.

Треба указати на повезаност честичне структуре супстанце и њеног агрегатног стања под стандардним условима: да су честице гасова молекули (H_2 , N_2 , Cl_2 , CO_2 , SO_2), осим плементних гасова чије су изграђивачке честице атоми; честице течности су увек молекули (H_2O , Br_2 , етанол, хексан, ацетон), а честице чврстих супстанци могу бити атоми (графит, гвожђе), молекули (шећер, јод) и јони (натријум-хлорид). Може се указати да се кристалне и аморфне супстанце разликују по уређености честица које их изграђују. Кристалну решетку могу да изграђују атоми међусобно повезани ковалентним везама, или молекули међу којима делују међумолекулске привлачне силе. У јонским кристалним решеткама постоје јаке привлачне силе између јона – јонска веза. С тог полазишта треба објаснити различита својства супстанци са јонском и ковалентном везом (температуре топљења и кључања), да су јонска једињења под стандардним условима увек у чврстом агрегатном

стању, док се ковалентана једињења појављују у сва три агрегатна стања у зависности од јачине међумолекулских интеракција.

Напредни садржаји обухватају и продубљивање знања о хемијској реакцији кроз квантитативна разматрања хемијских реакција. То захтева разматрање повезаности основних физичких величина: масе супстанце и количина супстанце, и њихових јединица.

Специфичност учења хемије огледа се у томе што се хемијски појмови разматрају на три нивоа: макро нивоу, микро нивоу и симболичком нивоу. Значајно је планирати ситуације у којима се својства супстанци и промене којима подлежу, а које се макроскопски опажају у свакодневном животу или огледима, тумаче на нивоу честица које изграђују супстанцу. Истаћи да супстанце представљамо помоћу хемијских симбола или формула, а хемијске промене (хемијске реакције) помоћу хемијских једначина.

Формирање хемијских појмова увек започињати повезивањем са примерима из свакодневног живота, као и са претходним знањем и искуством полазника и даље упућивати на видове практичне примене. Омогућити сваком полазнику да разуме својства материјала којима је окружен и које користи, да разуме како је употреба материјала одређена њиховим својствима и да, према томе, бира одговарајући материјал, као и да безбедно рукује различитим супстанцама. Тиме се полазници оспособљавају за доношење одлука, на пример, од ког произвођача купити одређени производ имајући у виду хемијски састав производа, и развија се критички однос према рекламним кампањама за производе.

Важно је да се формирање појмова заснује на посматрању супстанци и уочавању промена којима подлежу. Омогућити полазницима самостални експериментални рад, прикупљање података посматрањем или мерењем, представљање података на структуриран начин (табеларно, графички), уочавање правилности међу подацима, формулисање објашњења и извођење закључака.

Активности планирати према исходима имајући у виду знања и способности које показују полазници. Те активности могу бити следеће:

- посматрање својстава супстанци и промена у огледу које наставник изводи;
- анализа резултата огледа и њихово повезивање са претходним искуством и постојећим теоријским знањем;
- извођење огледа уз безбедно руковање лабораторијским прибором, посуђем и супстанцама;
- бележење резултата огледа, формулисање објашњења за правилности уочене међу прикупљеним подацима и извођење закључака;
- припремање извештаја о експерименталном раду и извештавање;
- дискутовање;
- претраживање и коришћење различите литературе;
- претраживање Интернета ради прикупљања информација;
- повезивање израчунавања са експерименталним радом и применом у свакодневном животу и пракси.

Учење хемије би требало да допринесе развијању комуникационих способности (укључујући и комуникацију коришћењем хемијске симболике и специфичних термина), способности да се изнесу идеје, наводе аргументи, да се доносе одлуке (на пример, који производ купити, како складиштити супстанцу, како одлагати отпад) и преузимање одговорности.

Програм хемије се реализује у корелацији са градивом физике (физичке величине, супстанца, енергија), градивом биологије (загађивање ваздуха, воде и земљишта и мере превенције, биолошки важна органска једињења и њихова улога у живим бићима, утицај алкохола на организам), градивом географије (састав стена, условљеност облика кречњачког рељефа својствима калцијум-карбоната и калцијум-хидрогенбоната). Поред тога, настава хемије кроз задатке и активности полазника доприноси остваривању исхода

који се односе на функционалну писменост и богати речник полазника новим терминима специфичним за хемију.

Током процеса наставе и учења наставник континуирано прати напредовање полазника према исходима и пружа одговарајуће повратне информације којима се превазилазе проблеми испољени у разумевању садржаја. У зависности од одговора потребно је планирати повратне информације којима се могу превазићи грешке у резону и недоумице. Према врсти грешака, али и према успешном одговарању, потребно је планирати додатни материјал који би у самосталном раду полазници могли да користе. Важно је да наставник буде спреман да мења примере и активности на часу када уочи да се јављају проблеми у разумевању садржаја. Потребно је да се дају разноврсне и честе прилике да полазници демонстрирају своје напредовање ка исходима. Посебну пажњу посветити креирању задатака којима се прати и вреднује напредак полазника, да ли ти задаци заиста говоре о постигнутом исходу, или се изашло изван планираног нивоа постигнућа. Такође, важно је да се прати оспособљеност полазника да примењују стечено знање на примерима из свакодневног живота и праксе, а не да решавају класичне школске задатаке који немају видљиву везу са реалним животом.

БИОЛОГИЈА

Циљ наставе биологије је да полазницима омогући изградњу основних знања о живом свету, вештина и вредносних ставова потребних за одговорно функционисање у свакодневном животу.

Исходи за крај основног образовања

- По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:
- примењује основна биолошка знања у свакодневном животу;
 - изведе једноставне огледе/истраживања, објасни поступак и изведе закључак;
 - препозна, упореди и наведе основне разлике између живе и неживе природе;
 - објасни по којим се параметрима жива бића групишу у одређене систематске категорије;
 - објасни у главним цртама настанак и развој живота на Земљи;
 - препозна, наведе и упореди основне карактеристике појединих систематских група живих бића;
 - наведе основне карактеристике вируса, бактерија и протиста и објасни њихов значај за природу и човека;
 - наведе основне карактеристике гљива и лишајева и објасни њихову улогу у природи и за човека;
 - именује и опише основну грађу биљака;
 - препозна и опише основне животне процесе који су карактеристични за биљни свет;
 - изрази и објасни потребу за очувањем разноврсности биљног света;
 - именује и опише основне сличности и разлике у спољашњој грађи између појединих представника различитих животињских група;
 - изрази и објасни потребу за очувањем разноврсности животињског света;
 - наведе и објасни основне еколошке појмове;
 - наведе и објасни основне карактеристике популације, животне заједнице и

екосистема;

- препозна и опише односе исхране између појединих чланова ланаца исхране;
- препозна и опише кључне материјалне и енергетске токове у екосистему;
- препозна, упореди и наведе основне разлике између природних и антропогених екосистема;
- препозна и наведе значај заштите и унапређивања екосистема;
- именује и опише значај заштићених природних добара Републике Србије;
- препозна, изрази и објасни утицај човека на биолошку разноврсност;
- разликује позитивне и негативне последице човековог деловања на природу;
- препозна улогу и значај одрживог коришћења природних ресурса, рециклаже и уштеде енергије;
- објасни порекло и развој људске врсте;
- именује и опише основну грађу и начин функционисања система органа човека;
- разликује и опише одређене фазе у ембрионалном развићу човека;
- препозна и опише основне принципе наслеђивања код људи;
- препозна и објасни како болести зависности неповољно утичу на укупан квалитет живота;
- препозна значај здравља и примени знања о очувању здравља;
- препозна и примени знања, вештине и вредности културе живљења у свакодневном животу.

Обавезни садржаји другог циклуса

Наука о животу

- Извори биолошких знања и њихов значај и примена у свакодневном животу. Посматрање и рад на терену.
- Одлике живих бића (разлике између живе и неживе природе).
- Ћелија – сличности и разлике између биљних и животињских ћелија. Једноћелијски и вишећелијски организми.
- Настанак и развој живота на Земљи.
- Разноврсност живог света и подела на царства.

Разноврсност живота

- Вируси, бактерије, протисти – распрострањеност, значај за живот и здравље људи.
- Гљиве и лишаји – значај за природу и човека.
- Биљке. Важност корена, стабла, листа, цвета, плода, семена за биљке и за људе.
- Животни процеси карактеристични за биљни свет – фотосинтеза, дисање, транспирација, опрашивање, оплођење, клијање. Значај биљних процеса за човека.
- Значај биљака за човека (јестиве, лековите, отровне, индустријске) – опште карактеристике и примери. Гајење биљака.
- Разноврсност биљака – угроженост, мере заштите и очувања.
- Животиње. Разлике у грађи тела различитих група животиња.
- Бескичмењаци важни за живот човека.
- Исекти и њихов значај за природу. Значај инсеката за човека.
- Паразитске врсте животиња (метил, пантљичара, дечја глиста, човечија

- глиста, крпељи, ваш, бува, стеница).
- Разноврсност и значај појединих представника кичмењака.
- Значај животиња за човека. Гајење животиња. Човеков однос према животињама. Кућни љубимци.
- Разноврсност животиња – угроженост, мере заштите и очувања.

Односи живих бића и животне средине

- Услови живота на Земљи. Прилагођавање живих бића на услове живота у различитим животним срединама.
- Популација, животна заједница и екосистем.
- Односи исхране у екосистему. Кружење материје и пренос енергије.
- Угрожавање, заштита и унапређивање екосистема.
- Заштићена природна добра Србије. Национални паркови. Природни резервати.
- Угроженост, заштита и очување биодиверзитета.

Животна средина у опасности

- Животна средина. Последице загађивања животне средине.
- Загађење воде, ваздуха, земљишта, хране.
- Климатске промене. Ефекат стаклене баште. Оштећење озонског омотача.
- Киселе кише. Сушење шума. Ерозија земљишта. Ширење пустиња.
- Улога човека у очувању, заштити и унапређењу животне средине.

Одржива будућност

- Концепт одрживог развоја.
- Природни ресурси – одрживо коришћење. Отпад и рециклажа. Енергетска ефикасност.

Обавезни садржаји трећег циклуса

Наука о човеку

- Ко су били наши преци – порекло и развој људске врсте.
- Кожни систем – основна грађа и улоге; нега и заштита; прва помоћ код повреда.
- Скелетни систем – основна грађа и улоге; прва помоћ код повреда.
- Мишићни систем – основна грађа и улоге; нега и заштита; прва помоћ код повреда.
- Нервни систем – основна грађа и улоге; нега и заштита.
- Систем чулних органа – основна грађа и улоге; нега и заштита; прва помоћ код повреда.
- Систем жлезда са унутрашњим лучењем – основна грађа и улоге; поремећаји функционисања жлезда са унутрашњим лучењем.
- Систем органа за циркулацију – основна грађа и улоге; нега и заштита; прва помоћ код повреда.
- Систем органа за размену гасова – основна грађа и улоге; нега и заштита.
- Систем органа за варење – основна грађа и улоге; нега и заштита; болести као последица неправилне исхране; правилна исхрана.
- Систем органа за излучивање – основна грађа и улоге; нега и заштита.
- Систем органа за размножавање – основна грађа и улоге; нега и заштита; репродуктивно здравље.
- Ембрионално развиће човека. Наслеђивање особина код људи.

У здравом телу здрав дух!

- Болести зависности.
- Основи хигијене и значај очувања и одржања здравља.
- Култура живљења.

Напредни садржаји**Наука о животу**

- Значај експерименталног истраживања (нпр. раст квасца, услови клијања семена, итд.).
- Развој и усложњавање грађе и функције током еволуције живог света.
- Утицај човека на смер и брзину еволуционих промена. Вештачка селекција.
- Генетички материјал и његова основна улога у ћелији.
- Улога генетичког инжињеринга у свакодневном животу.

Разноврсност живог света

- Сличности и разлике у грађи и функцији органа који обављају одређене животне процесе код различитих организама и у различитим стадијумима развића јединки.

Односи живих бића и животне средине

- Односи исхране у екосистему, ланци исхране и трофичке пирамиде.
- Аутотрофни, хетеротрофни и миксотрофни организми.
- Начин живота појединих живих бића – симбионти, паразити, сапротрофи.
- Разноврсност екосистема Републике Србије.

Глобалне последице загађивања животне средине

- Неповољни утицаји загађивања животне средине (воде, ваздуха, земљишта, хране, бука, итд.) и неких природних појава (UV-зрачење) на жива бића.

Животна средина и одрживи развој

- Механизми деловања мера заштите животне средине.
- Значај природних добара у заштити природе (националних паркова, природних резервата, ботаничких башта, зоо-вртова).

Наука о човеку

- Заједничко деловање различитих органа и органских система у циљу постизања стабилног стања организма (хомеостазе).

Хигијена и здравље

- Значај превентивних мера у очувању здравља (правилна и здрава исхрана, умерена физичка активност, поштовање биолошких ритмова – одмор и сан, редовна контрола код лекара).
- Физичке и хемијске повреде и прва помоћ.

Начин остваривања програма

Приоритет у реализацији програма биологије је остваривање исхода.

Од сваког полазника се очекује да развије не само трајна и употребљива знања и вештине, већ и вредносне ставове према живим бићима, здрављу и хигијени тела, заштити и очувању животне средине.

Остваривање исхода намењени су полазницима, граде се поступно и прилагођавањем наставних облика, метода и средстава рада појединачним потребама полазника како би се осигурао васпитно-образовни успех сваког полазника. Ослањајући се на предходна искуства и стечена знања полазника, за успешну реализацију програма према јасно дефинисаним исходима, потребна је стручна оспособљеност наставника – реализатора, добра опремљеност кабинета савременим научно-наставним средствима (разноврсна визуална и аудио-визуална средства), научно-популарна литература и ресурси са интернета.

Обавезни садржаји су повезани са исходима по разредима и циклусима и у функцији су остваривања планираних исхода.

Наставник треба да руководећи се свим захтевима образовног процеса, реализује садржаје према њиховој сазнајној вредности са аспекта науке, као и са аспекта њихове важности и примерености карактеристикама полазника, и да их функционално уведе у наставу повезујући их са осталим компонентама у овом процесу. Садржаји које наставник уводи у наставу треба да представљају основу за развој организованих појмова и других релевантних знања и континуирани развој нових знања. Нова знања треба да буду у функцији припреме полазника да у новим ситуацијама учења примене оно што су већ научили, или да та знања примене у новим животним ситуацијама.

Изучавање тематске целине *Наука о животу* је за полазнике приоритетна целина јер их уводи у предмет изучавања биологије. Применом принципа очигледности, кроз поставку и реализацију једноставних експеримента, или повезивањем примера из свакодневног живота, из различитих домена биолошке науке, од полазника се очекује да овлада основном биолошком писменошћу и подстакне се за целовито истраживање и разумевање разноврсности природе, као и да се оспособи за активно, самостално и практично учење.

Изучавањем ове целине полазник остварује следеће исходе:

- примењује основна биолошка знања у свакодневном животу;
- изводи једноставне огледе/истраживања, објасни поступак и изведе закључак;
- препознаје, пореди и наведи основне разлике између живе и неживе природе;
- објашњава по којим се параметрима жива бића групишу у одређене систематске категорије;
- објашњава у главним цртама настанак и развој живота на Земљи;
- препознаје, наводи и пореди основне карактеристике појединих систематских група живих бића.

У оквиру тематске целине *Разноврсност живота* изучавају се садржаји који се односе на разноврсност живог света. Приликом обраде ове целине код полазника треба да се развију основна знања о специфичност организације, величини, облику, начину живота, разноврсности и распрострањености појединих представника једноћелијских и вишећелијских организама. Поред тога, од полазника се очекује да развије интерактивну везу између грађе и функционисања појединих биљних и животињских органа и органских система у јединствену целину, што доприноси успешнијем прилагођавању организма на животне услове у различитим животним срединама. Постепеним упознавањем биолошке разноврсности и њеног значаја, код полазника треба да се развије свест о важности очувања живог света.

Изучавањем ове целине полазник ће остварити следеће исходе:

- наводи основне карактеристике вируса, бактерија и протиста и објашњава њихов значај за човека;
- наводи основне карактеристике гљива и лишајева и објашњава њихову улогу у природи и за човека;
- именује и описује основну грађу биљака;
- препознаје и описује основне животне процесе који су карактеристични за биљни свет;
- изражава и објашњава потребу за очувањем разноврсности биљног света;
- именује и описује основне сличности и разлике у спољашњој грађи између појединих представника различитих животињских група;
- изражава и објашњава потребу за очувањем разноврсности животињског света.

Приликом реализације садржаја ове тематске целине *Однос живих бића и животне средине* од полазника се очекује да овлада основним појмовима из екологије, да схвате међусобну повезаност организама и њихове животне средине и да на основу личног искуства и запажања уоче значај процеса кружења материје и протицања енергије. Поред тога, кроз ову тематску целину полазник ће се упознати са природним и антропогеним екосистемима и због чега су важни заштита и очување разноврсности природних екосистема, а нарочито на примерима националних заштићених природних добара и биолошке разноврсности.

Изучавањем ове целине полазник ће остварити следеће исходе:

- наводи и објашњава основне еколошке појмове;
- наводи и објашњава основне карактеристике популације, животне заједнице и екосистема;
- препознаје и описује односе исхране између појединих чланова ланаца исхране;
- препознаје и описује кључне материјалне и енергетске токове у екосистему;
- препознаје, пореди и наводи основне разлике између природних и антропогених екосистема;
- препознаје и наводи значај заштите и унапређивања екосистема;
- именује и описује значај заштићених природних добара Републике Србије;
- препознаје, изражава и објашњава утицај човека на биолошку разноврсност.

Садржаји целина *Животна средина у опасности* и *Одржива будућност* се могу изучавати одвојено или као једна целина *Животна средина и одрживи развој*. Од полазника се очекује да изучавајући ову целину стекну увид у проблеме у животној средини које су настале негативним деловањем човека на природу. Садржаји ове теме имају велики образовно-васпитни значај јер омогућавају полазницима да увиде важност човека у заштити животне средине, нарочито у примени концепције одрживог развоја која се односи на одрживо коришћење природних ресурса, развијање личне одговорности према уштеди енергије, правилном одлагању отпада и рециклажи.

Изучавањем ове целине полазник ће остварити следеће исходе:

- разликује позитивне и негативне последице човековог деловања на природу;
- препознаје улогу и значај одрживог коришћења природних ресурса, рециклаже и уштеде енергије.

Садржај тематске целине *Наука о човеку* омогућава полазницима да стекну основна знања о пореклу људске врсте, анатомији и физиологији човека.

С обзиром на сложеност еволуције човека, полазницима је важно разјаснити заблуде о „човековом настанку од мајмуна” упућујући их на сложеност еволутивног процеса, доказе еволуције у виду фосилних записа и савремених анализа развојних грана биологије. Такође треба нагласити да модерна теорија еволуције не говори о људским типовима.

Поред изучавања основне грађе и улога појединих органа и органских система потребно је истицати последице поремећаја у раду, значај неге и заштите. Такође, полазнике треба упознати са значајем интеграције свих органских система у јединствену целину, што доприноси одржању унутрашње (стабилне) равнотеже организма и утиче на правилно функционисање организма. За полазнике је важно да стекну увид у основама ембрионалног развића човека и наслеђивању пола.

Изучавањем ове целине полазник ће остварити следеће исходе:

- објашњава порекло и развој људске врсте;
- именује и описује основну грађу и начин функционисања система органа човека;
- разликује и описује одређене фазе у ембрионалном развићу човека;
- препознаје и описује основне принципе наслеђивања код људи.

Приликом одабира метода за остваривање програма биологије потребно је уважити могућности и потребе полазника како би им се омогућило да на што једноставнији начин изразе своје развојне потребе и унапреде способности сазнавања и учења.

Како је ФООО намењено полазницима који су старији од 15 година, остваривање програма биологије треба да се ослања на претходна искуства полазника уз примену савремених активних облика рада: мултимедијална настава, проблемска настава, тимска, макронастава, настава путем открића, практични/експериментални рад у учионици/кабинету или рад на терену. У току организације наставе важно је примењивати више метода рада и међусобно их комбиновати: вербално-текстуалне (метода разговора, метода писања и писмених радова), илустративно-демонстративне, лабораторијско-експерименталне.

Да би се постигла што ефикаснија реализација програмског садржаја биологије у процесу сазнавања се препоручује примена очигледности: визуална средства (наставна средства живе природе – акваријуми, тераријуми, зоовртови, ботаничке баште; наставна средства неживе природе – природњачки и палеонтолошки музеји, препарирани модели животиња, хербарски материјал, мокри препарати, микроскопски препарати; дводимензионална и тродимензионална наставна средства – слике, карте, цртежи, мапе, графофолије, шеме, графикони, дијаграми, планови, дијапозитиви, дијафилмови, рељефи, модели, макете), аудио-визуална наставна средства (образовни софтверски програм, CD и DVD филм), текстуална наставна средства (енциклопедије, атласи, речници, научно-популарна литература).

У току организације наставног рада, програм треба прилагодити према индивидуалним разликама међу полазницима (индивидуализована настава). Како сваки полазник долази са одређеним нивоом знања и искуством, различитим склоностима, разликама у физичким и менталним способностима, потребама и интересовањима, као и постојање могућности за различит темпо напредовања, наставу је потребно прилагодити индивидуалним карактеристикама полазника.

То се може остварити кроз израду и примену дидактичких материјала (радни листићи, биолошки практикуми, лабораторијски прибор, оптички инструменти – лупа, бинокуларна лупа, микроскоп). У индивидуализованој настави полазници раде самостално савлађујући исти садржај сходно према својим могућностима. Овакав облик наставе доприноси развоју самопоуздања, самокритичности и стваралачког мишљења код полазника. Током рада, полазници уче сопственим темпом, решавају проблеме, комбинују, истражују изводе закључке.

Планирање индивидуализоване наставе захтева израду програма за сваког полазника.

У овом процесу наставник је у улози посматрача, који организује наставу, прати процес рада, подстиче самостални, истраживачки и креативан рад полазника. Овакав

начин организације наставе и учења доприноси остваривање исхода и реализацији програма.

Програмом су предвиђене теме (Наука о животу, Разноврсност живог света, Однос живих бића и животне средине, Животна средина у опасности, Наука о човеку, У здравом телу здрав дух) које се односе на основне садржаје биологије као науке и као науке чија се знања примењују у свакодневном животу.

Активности полазника у образовном процесу треба да буду усмерене тако да полазници у њему имају активну улогу како би могли да:

- примене основна научна знања из области биолошке науке и праксе;
- повезују претходно стечена знања и усвајају нова о живом свету;
- размишљају о својим склоностима и стратегијама учења и решавања проблема;
- развијају вештине, умећа и навике које су потребне за ефикасно истраживање, комуникацију и учење;
- користе различите ресурсе, технике и инструменте за прикупљање и обраду података;
- развијају способност за самоиницијативно и самостално истраживање;
- развијају способност учачавања узрочно-последичних веза;
- објасне како окружење утиче на живот људи и на начине којима они задовољавају своје потребе;
- читају, анализирају и описују биолошке чињенице приказане табелом, графиком, шемом, дијаграмом, илустрацијом, фотографијом, моделом;
- формирају став о човековом односу према живом свету и животној средини;
- формирају став о одрживом коришћењу природних ресурса;
- развијају еколошку свест и еколошку културу;
- прате свој рад и напредовање, процењују своје склоности и доносе одлуке о свом наредном напредовању;
- пажљиво прате наставу, активно учествују у раду, сарађују са наставником и другим полазницима;
- уважавају туђе мишљење;
- критички се односе према новим информацијама и активностима и износе своје мишљење и ставове.

Активности наставника су многобројне и разноврсне и произлазе из његове сложене улоге у образовном процесу:

- усклађује циљеве и исходе и планира садржаје према дефинисаним циљевима и исходима;
- организује наставу и активности – планира облике рада, методе рада, наставна средства и друге активности које ће увести у наставни процес у одређеном сегменту времена;
- бјашњава биолошке термине, појаве и процесе;
- прати и проверава постигнуће полазника из биологије и повезује их са постигнућима из сродних предмета;
- презентује садржаје, излаже градиво, користи сликовни, графички и манипулативни материјал, одабрану дидактичку и стручну литературу;
- демонстрира огледе;
- ствара пригодну атмосферу за учење;
- подстиче на дискусију;
- води циљани разговор;
- указује на примену и повезивање стеченог знања и вештина у

свакодневним животним активностима;

- поставља питања и одговара на питања;
- помаже полазнику да организује своја размишљања и да их уобличи;
- развија интересовања код полазника, подстиче ентузијазам, отвореност, самокритичност и сазнајну оријентацију полазника;
- прати напредовање сваког полазника и информише их у току напредовања;
- оцењује постигнућа полазника;
- прати ефекте свог рада и истражује нове могућност за његово унапређивање.

Већину садржаја програма Биологије у другом и трећем циклусу је могуће остварити са истим или сличним садржајима других природних и друштвених предмета, као што су: српски језик (све тематске целине кроз књижевно уметничке и научно популарне текстове), историја (историјски развој човека), географија (постанак Земље и геолошка доба, распоред биома), хемија (састав ваздуха, састојци хране) физика (прилагођеност облика тела кретању у одговарајућој средини), математика (све тематске целине кроз табеларне и графичке приказе). Поједини садржаји програма биологије погодни су за тематску интердисциплинарну наставу која омогућава да се више предмета функционално integriшу приликом обраде одређеног садржаја или теме, што ће допринети да полазници стекну комплетна, комплексна и трајна знања. Избор заједничких тема са садржајима који су у корелацији врши се на основу дефинисаног циља и исхода сваког наставног предмета.

Праћење напредовања и успеха полазника треба да буде континуирано и да се састоји из неколико фаза. На почетку сваког циклуса потребна је провера нивоа полазничког предзнања и непосредног искуства (кроз разговор, анкету или упитник) како би се организовао план садржаја за даље напредовање. Током реализације програма стално праћење стицања знања обављало би се кроз дијалог, усмену и писмену проверу у виду петоминутних контролних вежби или теста након завршетка одређене области (теме). Вежбе или тестови би требало да садрже задатке различите тежине, грађених од једноставнијих ка сложенијим.

Оцењивање успеха полазника такође треба да буде континуирано, уз примену различитих врста оцењивања с обзиром на васпитно-образовне способности и уз уважавање индивидуалних разлика и способности полазника.

ИСТОРИЈА

Циљ наставе историје је да се полазник упозна са важним догађајима, личностима, појавама и процесима из историје људског друштва и средине у којој живи, као и да развија основне вештине неопходне за грађење одговорног односа према друштву.

Исходи за крај основног образовања

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- правилно употребљава различита значења појма историја;
- наведе, препозна и разврста историјске изворе; процени садржаје и њихову функцију (пропаганда, стереотип, пристрасност, информативна изворна вредност);
- именује, разликује и правилно употребљава (примењује) основне временске одреднице (датум, деценија, век, миленијум, ера);
- наведе поделу прошлости на праисторију и историју и да идентификује основне одлике ових раздобља;
- именује, ређа по редоследу, описује и разликује историјске периоде (стари, средњи, нови век и савремено доба);
- препозна простор на историјској карти;
- примени знање из историје на историјској карти (приказује на којем простору су се одиграли најважнији догађаји из локалне, националне, регионалне, опште историје);
- препозна значење основних појмова из историје цивилизације;
- наведе најважније догађаје, личности, појаве и процесе из опште историје;
- наведе најважније догађаје личности, појаве и процесе из националне историје;
- прикаже, на одабраним примерима, да исти историјски догађаји могу различито да се тумаче;
- на најзначајнијим примерима уочи повезаност националне, регионалне и светске историје;
- препозна повезаност неких најважнијих појава из прошлости са појавама из садашњости;
- наведе узроке и последице неких најважнијих историјских догађаја у националној и општој историји;
- опише значај и покаже одговоран однос према историјском културно-уметничком наслеђу;
- прецизно наводи и повезује узроке и последице важних историјских догађаја у националној и општој историји.

Обавезни садржаји за други циклус

Основни појмови историјске науке

- историја (различита значења појма историја – наука, део прошлости, наставни предмет, предмет проучавања историјске науке);
- периодизација прошлости (праисторија и историја) и историје (стари век, средњи век, нови век и савремено доба);

- историјски извори и историографија (појам и улога извора у проучавању прошлости, врсте извора – материјални, писани, усмено предање);
- хронологија (историјско време-утврђивање кључних догађаја на веменској ленти, временске одреднице – деценија, век, миленијум, ера: хришћанска и муслиманска).

Друштво, друштвени односи и људска права

- друштво и друштвени односи (појам друштва и друштвених односа, породица као основна људска заједница, развој друштва и друштвених односа током прошлости; од класног до грађанског друштва);
- људска права (појам људска права и развој током прошлости).

Држава и државне институције

- појам држава и облици државног уређења кроз историју (појам држава, државни суверенитет/границе, настанак првих држава, врсте државног уређења кроз историју – демократија, монархија, република, империја);
- основни типови државних институција и правног поретка у историјском контексту (основне државне институције: влада, скупштина, владар, монарх, закон, суд).

Преломни моменти у историји

- Значајни друштвено-политички догађаји опште и историје српског народа:
- стари век (преглед историје старог века – писмо, простор где су настале прве државе: долина река, простор око Средоземног мора);
 - карактеристичне државе у историји човечанства (Древни Египат, полис Атина, Римско царство);
 - улога личности у историји (општа историја: Александар Велики, Исус Христ, цар Константин);
 - Средњи век: (Европа после Велике сеобе народа, христијанизација, настанак ислама, Крсташки ратови);
 - карактеристичне државе у историји човечанства (Византија, Хабсбуршка монархија, Османско царство, Српска држава – средњовековна);
 - српска историја: (писменост, Српска аутокефалност и стварање патријаршије, Душанов законик, Косовска битка /у историји и традицији, пад под Османлије);
 - сеобе (појам и узроци сеоба, преглед сеоба од праисторије до данас; Велика сеоба народа, сеобе Срба током средњег века);
 - улога личности у историји (Мухамед, Сулејман Величанствени; национална историја: Стефан Немања, Св. Сава, Милутин, Стефан Душан, кнез Лазар, деспот Стефан Лазаревић, Јефимија).

Религије и културно – уметничко наслеђе

- врсте религијских система у историји (политеизам, монотеизам, врсте основних монотеистичких религија /јудаизам, хришћанство – православље, католичанство, протестантизам, ислам/, верске институције основних монотеистичких црквама и њихово устројство);
- појам и значај културе, уметности и културног наслеђа (појам и основне одлике и компоненте културе; појам и одлике уметности и њене транснационалне димензије; стварање одговорног односа према свакој врсти

- културно-уметничког наслеђа тј. баштине);
- култура свакодневног живота у прошлости (основне одлике свакодневног живота у прошлости, култура становања, исхране, хигијене, обичаја, односа међу половима и деци, образовање, традиција, спортови –олимпијада);
- основни споменици европске и националне културе (врсте писма, материјално, уметничко, духовно наслеђе).

Локална историја – прошлост мога краја (завичај, пребивалиште)

- особености локалне средине у прошлости (најважнији догађаји, најстарији познати помен локалне средине у изворима, геополитички развој насеља у различитим историјским периодима);
- националне, друштвене и економске прилике у прошлости локалне средине до данас (етничке промене у демографском саставу локалне средине, друштвени и економски развој, привредна оријентација на регионалном и локалном нивоу /пољопривредна, занатска, трговачка/ и савремени друштвено-политички и економски живот локалне средине).

Обавезни садржаји за трећи циклус

Основни појмови историјске науке

- историјски извори и историографија (улога извора у проучавању прошлости, савремени медији, документи и наративни извори; улога историчара у тумачењу и реконструисању прошлости);
- хронологија (историјско време – утврђивање кључних догађаја на веменској ленти).

Друштво, друштвени односи и људска права

- друштво и друштвени односи (развој друштва и друштвених односа током прошлости; од класног до грађанског друштва, друштвене револуције – грађанске и социјалне револуције);
- људска права (људска, родна, националана права током прошлости, борба за људска права, институције које штите људска права – ОЕБС, ОУН, ЕУ, Савет Европе, документа која се односе на људска права – Декларација о правима човека и грађанина, Универзална декларација о људским правима, обавезе и права појединаца, људска права у Уставу Републике Србије);
- злочини и кршење људских права (геноцид и холокауст, ратни злочини, злочини против човечности, Међународни кривични суд).

Држава и државне институције

- појам држава и облици државног уређења кроз историју (врсте државног уређења кроз историју – демократија, тоталитаризам, монархија, република, империја, диктатура, унија, федерација, конфедерација, од националне до грађанске државе);
- основни типови државних институција и правног поретка у историјском контексту (основне државне институције: влада, скупштина, владар, монарх, председник, устав, закон, суд);
- Карактеристичне државе у историји човечанства (Хабсбуршка монархија, Османско царство, Српска држава – нововековна српска држава, Велика Британија, САД, СССР/Русија, Кина; Краљевина Југославија, СФРЈ, Република Србија).

Преломни моменти у историји

Значајни друштвено-политички догађаји опште и историје српског народа:

- Нови век: (колонијализам, реформација, епидемије куге, Рат за независност, Француска буржоаска револуција, Наполеонова освајања, Стварање модерне Европе);
- XX век: (светски ратови – Велики рат и Други светски рат, Октобарска револуција, свет после Другог светског рата, Хладни рат, савремени свет у 21. веку);
- српска историја: (Просветитељство код Срба, Устанци, Први устав 1835, Независност 1867-1878, Балкански ратови, Грађански рат 1941-1945, ИБ 1948.);
- открића (прва открића човека – ватра, точак, писмо, научна – од медицине до астрономије, технолошка открића – од иригације до филма и компјутера, Велика географска открића – откривање планете);
- сеобе (насељавање Новог света и колонизација, сеобе Срба од краја XVII до XX века, појам и природа миграција у XX и XXI веку);
- улога личности у историји (општа историја: Сулејман Величанствени, Микеланђело, Леонардо да Винчи, Кристофор Колумбо, Гутенберг, Мартин Лутер, Луј XIV, Петар Велики, Наполеон Бонапарта, Линколн, Бизмарк, Лењин, Кемал Ататурк, Никола Тесла, Хитлер, Стаљин, Черчил, Рузвелт, Џон Кенеди, Лутер Кинг, Јуриј Гагарин; национална историја: Мехмед паша Соколовић, Арсеније Чарнојевић, Карађорђе, Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, Милош Обреновић, Михаило Обреновић, Петар I Карађорђевић, Александар Карађорђевић, Ј. Б. Тито, Драгољуб Михаиловић).

Религије и културно-уметничко наслеђе

- врсте религијских система у историји (врсте основних монотеистичких религија (јудаизам, хришћанство – православље, католичанство, протестантизам, ислам), верске институције основних монотеистичких црквама и њихово устројство, званичне, признате цркве на територији Републике Србије);
- култура свакодневног живота у прошлости (основне одлике свакодневног живота у прошлости, култура становања, исхране, хигијене, обичаја, односа међу половима и деци, образовање, традиција);
- појам и значај културе, уметности и културног наслеђа (улога културе у изградњи националног и европског идентитета; појам и одлике уметности и њене транснационалне димензије, значај индивидуалне уметничке слободе и креативности; међусобна интеракција уметника и друштва; утицај уметности и културног идентитета на свакодневни живот; стварање одговорног односа према свакој врсти културно-уметничког наслеђа тј. баштине);
- основне институције културе (музеј, библиотека, архив, галерија, академија);
- основни споменици европске и националне културе (материјално, уметничко, духовно наслеђе).

Локална историја – прошлост мога краја (завичај, пребивалиште)

- особености локалне средине у прошлости (најважнији догађаји, најстарији познати помен локалне средине у изворима, геополитички развој насеља у различитим историјским периодима);

- националне, друштвене и економске прилике у прошлости локалне средине до данас (етничке промене у демографском саставу локалне средине, друштвени и економски развој, привредна оријентација на регионалном и локалном нивоу (пољопривредна, занатство, трговина) и савремени друштвено-политички и економски живот локалне средине).

Напредни садржаји

- врсте и функционисање друштвених односа у различитим цивилизацијама старог века;
- врсте друштвених односа, права и обавеза одређених слојева људског друштва у Европи (посебно Република Србија) у периоду средњег века и развој друштвених односа и изградња друштвених институција до савременог доба;
- организација друштва (друштвене заједнице и њихов развој током прошлости, врсте друштвених заједница – сродничке, етничке, руралне, урбане);
- развој државних институција и промена државног поретка у историји Србије (Југославије);
- основне одлике државних уређења и институција у прошлости и поређење са савременим друштвом;
- међународне организације у свету и њихова улога (ОУН, Савет Европе, ОЕЦД, ОЕБС, ЕУ);
- значајни друштвено-политички догађаји опште (светска, европска, регионална) и историје српског народа у ширем контексту (Атина у време Перикла, Александров поход на исток, Римска империја Грчко-персијски ратови, Пелопонески ратови, Пунски ратови, важни догађаји из историје Европе и Медитерана у раном и позном средњем веку, важни догађаји из историје новог доба; савремене историје до 21. века);
- узрочно-последичне везе историјских догађаја, открића, миграција;
- улога личности у историји (Перикле, Јулије Цезар, Јустинијан, Карло Велики, Карло V, Елизабета I, Ајнштајн, Стефан Немањић Првовенчани, Вукашин Мрњавчевић, Вук Бранковић, Милан Обреновић, Степа Степановић, Живојин Мишић, Никола Пашић);
- историја верских промена на територији Европе и посебно Балканског полуострва;
- веза између културе свакодневног живота у прошлости и садашњости;
- најважније тековине и споменици културног наслеђа у свету, Европи и региону.

Начин остваривања програма

Наставни предмет Историја, доприноси упознавању полазника са важним догађајима, личностима, појавама и процесима из глобалне историје људског друштва, као и средине у којој живи. Истовремено наставни предмет историја доприноси изградњи одговорних и активних грађана заједнице, што подразумева уважавање сопственог народа, државе, културе и традиције, као и поштовање културе и традиције других народа и држава.

У конципирању наставног програма, пошло се од претпоставке да полазници

поседују одређена предзнања стечена током школовања или путем непосредног искуства. Посебан акценат је стављен на уважавање потребе да се разјасне одређене историјске и друштвене појаве са којима се сусрећу у свакодневном животу. Намера је да се историја изучава првенствено преко појава и догађаја који су и данас присутни у традиционалном или измењеном облику, чиме се прошлост актуелизује кроз савремене, полазницима блиске појаве, а учење историје постаје смислено и конкретно.

Основна градивна компонента наставног програма Историја јесу исходи, односно мера постигнућа полазника. Исходи су описи онога што полазник треба да познаје, разуме, уме да уради на крају одређеног разреда, циклуса и нивоа образовања. Они су путоказ за оно шта наставник треба да научи полазника. Истовремено, омогућавају наставнику да провери да ли су остварени циљеви предмета, као и да вреднује процес учења.

У наставном програму Историја дефинисани исходи упућују наставника да код полазника развија не само кумулативна знања о прошлости, већ и вештине које се граде кроз историју као хуманистичку науку. Та посебна знања и вештине односе се на употребу хронологије, разумевање функционисања друштва, организацију државног уређења, постојање и домете људских права, улогу личности, као и на значајне појаве, процесе из прошлости људског друштва. Оно што је посебно важно, а што дефинисани исходи показују наставнику, то је: шта полазник треба да познаје, препозна, наведе, примени; која специфична знања и вештине су потребна за даље учење и ефикасно деловање у животу.

Овако дефинисан наставни програм, програм заснован на исходима, подразумева да је основни задатак наставника, приоритет његовог рада остваривање исхода. То значи да наставни програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да промишља о томе како ће остварити исходе, која средства ће користити, које активности и методе ће применити, чиме се тежиште помера са садржаја на резултате и домете учења историје.

У остваривању исхода наставник неминовно користи наставне садржаје из историјске науке и прошлости људског друштва, али сама реализација садржаја тј. историјских тема, у оваквом концепту наставе историје није приоритет. Предавање градива и репродукција чињеница од стране полазника не представљају више основни циљ наставе и мерило постигнућа успеха ученика. Обавезни садржаји су једно од средстава којима наставник располаже да би у наставном процесу били остварени дефинисани исходи. На тај начин наставни садржаји постају за наставника средство, алатка за остваривање исхода.

У наставном програму Историја обавезни садржаји су дефинисани на основу исхода за крај трећег циклуса, односно за крај основног образовања одраслих. То значи да би наставник остварио исход, он ће користити обавезне садржаје. Један исход наставник ће остваривати преко различитих садржаја који су наставним програмом дефинисани.

У примеру који следи, приказана су два исхода и садржаји којима се ови исходи могу остварити. Наведени пример је такав да се исходи остварују кроз садржаје који су сврстани у различите наставне области/теме. То наставнику омогућава да годишњи и месечни план рада конципира према исходима комбинујући садржаје из различитих области/тема. Тако наставник има могућност да искаже своју креативност и да формира нове области/теме у зависности од исхода које жели да оствари у одређеном разреду.

Исход који гласи: *По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да наведе, препозна и разврста историјске изворе* наставник ће остварити кроз следеће

обавезне садржаје:

- историјски извори и историографија (врсте извора – материјални, писани, усмено предање, савремени медији, документи, наративни извори);
- људска права (документа која се односе на људска права – Декларација о правима човека и грађанина, Универзална декларација о људским правима, Устав Републике Србије).

Исход који гласи: *По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да препозна значење основних појмова из историје цивилизације (друштво, држава, монархија, република, аристократија, демократија, скупштина, председник, устав, народ, револуција, рат, мир, војска, хришћанство, јудаизам, ислам, фашизам/нацизам, геноцид, холокауст, људска права, НАТО, ОЕБС, ЕУ, Савет Европе, ОУН)* наставник ће остварити кроз следеће обавезне садржаје:

- друштво и друштвени односи (појам друштва);
- људска права (појам људска права, институције које штите људска права – ОЕБС, ОУН, ЕУ, Савет Европе);
- злочини и кршење људских права (геноцид и холокауст, ратни злочини, злочини против човечности, Међународни кривични суд);
- појам држава и облици државног уређења кроз историју (појам, демократија, монархија, република);
- основни типови државних институција и правног поретка у историјском контексту (основне државне институције: влада, скупштина, владар, монарх, председник, устав, закон, суд);
- Нови век: (Француска буржоаска револуција);
- XX век: (светски ратови, Октобарска револуција);
- врсте религијских система у историји (политеизам, монотеизам, врсте основних монотеистичких религија (јудаизам, хришћанство – православље, католичанство, протестантизам, ислам), верске институције основних монотеистичких цркава и њихово устројство, званичне, признате цркве на територији Републике Србије).

Наведени примери показују да се један исход остварује кроз више садржаја, а то значи да наставник на једном исходу ради више од једног часа, најчешће током целе школске године или циклуса инсистирајући да полазници достигну дефинисани исход.

Појмови као што су аристократија, народ, рат, мир, војска, фашизам/нацизам, НАТО наставник ће остварити кроз различите садржаје. Тако појам рат може да се остварује преко садржаја као што су Крсташки ратови, Рат за независност, светски ратови, Хладни рат, а фашизам/нацизам кроз садржај који се односи на Други светски рат.

Обавезни садржаји у овом наставном програму нису дефинисани према разредима, већ према циклусима, а области/теме су дефинисане на основу исхода. У исходе је укључено разумевање и препознавање појава, догађаја и личности који су ауторима програма били полазиште за дефинисање области/тема. Овај програм омогућава наставнику да у складу са предзнањем полазника, њиховим потребама и интересовањима, конципира програм по циклусима и разредима. У конципирању наставник може да користи и хронолошки и тематски приступ.

Посебно је важно полазницима показати (то показују и исходи) да основни оквир за проучавање прошлости (историје) представљају време (када се нешто одиграло) и простор (где се одиграло). Основно средство путем кога можемо да реконструишемо прошлост у датим оквирима чине историјски извори (материјални остаци, писани остаци и усмено предање, сведочанства на основу којих стичем знања о догађајима, личностима, појавама из прошлости). Због тога су у овом програму дефинисани и следећи исходи:

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- именује, разликује и правилно употребљава (примењује) основне временске одреднице (датум, деценија, век, миленијум, ера); у остваривању овог исхода треба инсистирати на познавању хронолошке одреднице - датума и његовој правилној употреби у оквиру већих временских целина, деценије, века. То значи да полазник треба да познаје елементе датума (дан, месец и година), дужину трајања века, као и да наведе век у коме је рођен и век у коме живи. Пожељно би било да знају век значајних догађаја као на пример – Косовска битка, Османско освајање Србије, Први српски устанак, Први и Други светски рат;
- наведе поделу прошлости на праисторију и историју и да идентификује основне одлике ових раздобља; у остваривању овог исхода пожељно је инсистирати да полазници идентификују појаву писма, којом је започело раздобље историје. Важно је да полазници буду у стању да наведу оне изворе на основу којих се проучава епоха која је претходила историји – праисторија (материјални извори), потом оне групе извора на основу којих се реконструише историја (материјални и писани, усмени историјски извори);
- именује, ређа по редоследу, описује и разликује историјске периоде (стари, средњи, нови век и савремено доба); у остваривању овог исхода треба инсистирати да полазник уме да одреди временску епоху којој сам припада, као и да одреди историјску временску дистанцу у односу на претходне историјске епохе; при описивању историјских периода од полазника се очекује да знају време трајања одређеног историјског периода, његове основне културолошке карактеристике и друштвена и државна уређења карактеристична за те периоде. Важан аспект треба да представља увођење свести о људским правима. У том смислу полазник треба да анализира на ком степену развоја су била људска права у одређеним историјским епохама – да ли је сваки човек – индивидуа била слободна или не, који друштвени слојеви или родне групе су биле повлашћене, ко је могао да поседује приватну имовину, да ли су људи имали слободу веросиповести или заступања идеја, слободу кретања и сл;
- препозна простор на историјској карти; овако дефинисан исход подразумева да се учење историје одвија искључиво уз историјску карту и историјску и просторну оријентацију на локалном, регионалном, европском и глобалном нивоу;
- примени знање из историје на историјској карти (приказује на којем простору су се одиграли најважнији догађаји из локалне, националне, регионалне, опште историје);
- наведе, препозна и разврста историјске изворе; у остваривању овог исхода треба инсистирати да полазник разуме своје место у друштву и историјским збивањима, тако да друге полазнике и њихове приватне животе, као и предмете који се налазе у учионици посматра као будуће чиниоце историје и као историјске изворе. Полазник треба да буде у стању да изврши поделу извора на материјалне и писане;
- препозна и идентификује основне информације у историјским изворима различите провенијенције (материјални, визуелни, текстуални); овај исход треба остварити на примеру неке значајне личности. На пример показати полазницима споменик Карађорђу (материјални извор), слику Карађорђа (визуелни извор), текстуални опис Карађорђа (писани извор) и разговарати са полазницима о томе да ли знају о којој личности је реч, да ли на основу

извора могу да закључе чиме се личност бавила и зашто је значајна. Пример из глобалне историје – савремени контекст: фотографија Кофи Анана (визуелни извор), говор Кофи Анана (писани извор), препознавање личности, организације на чијем је челу (Уједињене нације), функције коју је обављао и значају за савремено друштво и недавну историју;

- направи разлику између текстуалног историјског извора и других текстова који говоре о истим историјским појавама; *на примеру историјског текста о кнезу Лазару и народној песми о „цару Лазару” или неким другим личностима из српске средњовековне прошлости;*
- процени садржаје одговарајућих историјских извора (пропаганда, стереотип, пристрасност, информативна изворна вредност...).

Наведени исходи реализују се током свих разреда у којима се учи историја као наставни предмет.

Поред времена, простора и историјских извора, на часовима историје полазник треба да стекне основна знања о томе шта је друштво, ко чини друштво и како се оно развијало током прошлости; о људским правима – посебно јер је то важно за полазника и његов свакодневни живот; о држави и институцијама државе – шта је скупштина, влада, председник државе, премијер, зашто је важно гласати и бирати представнике у скупштини.

Остваривање исхода предмета подразумева и реализацију заједничких/општих исхода програма образовања одраслих. Од наставника се очекује да координисано остварује обе групе исхода и то на сваком часу. Општи исходи програма образовања одраслих дати су на почетку програма и они такође усмеравају наставника на то која знања и вештине треба да развија код полазника, на која знања и вештине може да се ослони, односно која знања и вештине су полазници стекли у другим предметима.

У остваривању исхода, поред избора садржаја и селекције наставних средстава, наставник врши одабир методе рада на часу. Препоручује се наставницима да се при избору метода ослањају на опште исходе програма образовања одраслих, као и да воде рачуна о неопходности сталне интеракције наставника и полазника. Такође, у избору метода рада од наставника се очекује да уважава старост полазника, његово искуство, потребе и начин учења. Добро одабране метода рада доприносе мотивацији полазника за учење а и предуслов су за остваривање дефинисаних исхода. Стога наставницима препоручујемо да учење новог повежу са познатим, са искуством полазника, али и да полазнике оспособљавају да појаве, личности и догађаје посматрају из различитих углова, да их подстичу на истраживање и тумачење савремених новинских текстова, писаних историјских извора, историјских романа, на истраживање прошлости породице, породичне куће, краја, завичаја.

У наставном процесу усмереном на исходе, осим активности наставника на планирању и припремању наставе примерене полазницима, од великог значаја су и активности полазника. Полазници морају бити активно укључени у процес наставе, јер је то за њих главно место на коме се одвија процес учења. Активности наставника треба да буду усмерене на остваривање исхода. У остваривању исхода могуће активности наставника су: бира средства за остваривање исхода (садржаје, текстуални и сликовни материјал као извор за тумачење прошлости, као извори за мултиперспективан приступ), бира начин остваривања исхода (методе), предлаже полазницима теме за истраживање. Активности полазника зависе од садржаја, метода и наставникових активности. Могу бити: аргументована дискусија, разговор, анализа, повезивање прошлости и садашњости, описивање, бележење, излагање.

За један број полазника неопходна је индивидуализација наставе и учења. Код полазника који нису у могућности да постигну дефинисане исходе, наставник

пажљиво бира садржаје и поступно остварује дефинисани исход. Наравно, у индивидуализацији процеса учења наставник прилагођава садржаје и методе могућностима полазника.

Индивидуализација наставе и учења односи се и на полазнике који имају шири интересовања, виши ниво знања или капацитет за реализацију напредног нивоа постигнућа. За такве полазнике наставнику су у овом програму предложени напредни садржаји. Код ових полазника препоручује се наставнику да их више усмерава на самосталан рад, на рад са изворима. Напредни садржаји су посебно намењени оним полазницима који желе да наставе школовање у средњој школи.

Настава историје у програму образовања одраслих није „острво само за себе”, већ је исходима усмерена и на друге предмете, као што су: Српски језик/језик националне мањине полазника, Географија, страни језик, Одговорно живљење у грађанском друштву, Математика. Српски језик/језик националне мањине доприноси развијању културе говора и изражавања, како усменог тако и писаног што је за наставу историје посебно важно. То значи да наставник од полазника очекује да своје мисли јасно и прецизно изражавају реченицама које неће бити просте или просто проширене. Поред српског језика овај предмет се ослања на знања која су полазници стекли у настави географије – картографска писменост, математике – хронологија. Оно што су полазници научили у настави историје допринеће бољем разумевању наставе одговорног живљења у грађанском друштву, географије (географска открића, држава, друштво), српског језика (тумачење књижевних дела која у основи имају историјски догађај).

Интегрални део процеса наставе и учења је оцењивање. То је сложен процес који се састоји од различитих и међусобно повезаних активности као што су: планирање, праћење процеса наставе и учења, регистровање података о напредовању полазника, саопштавање повратних информација, вредновање наставе и учења. Наведене активности омогућавају да се континуирано прати и вреднује напредовање полазника, као и квалитет и ефикасност наставе у остваривању исхода. То значи да све што се дешава у учионици треба да се оцењује као успех или као разлог за даље учење.

Приликом оцењивања, није најважније, полазнику/ци дати информацију колико је успешан/на и дати оцену, већ је важно да се полазник/ца подстакне да буде успешнији и бољи, као и да му се помогне да оствари напредак.

Да би се полазници подстакли на даље напредовање наставник, приликом оцењивања, истиче шта су већ постигли, у чему су већ успешни. На тај начин, оцењивање подстиче развој самопоштовања полазника и њихову веру да могу да овладају одређеним знањима и вештинама. Полазници који не верују у себе и своје способности неће бити способни да напредују, нити ће наставу и учење доживети као нешто што може бити извор успеха и личног задовољства. Подстицање и развој самопоуздања су од великог значаја за даље учење полазника, за учење током целог живота, посебно у времену брзих и честих промена.

Да би полазнике подстакao у даљем усавршавању и помогао проширивање њиховог образовања наставник, поред тога што истиче оно у чему је полазник већ успешан, даје и конкретне сугестије како могу бити успешнији и бољи (шта да уче, како да уче, да заједнички нешто ураде, да покаже како нешто може да се уради итд.). Дакле, улога наставника није само да кроз оцењивање подстиче ученике и гради њихово самопоуздање, већ и да им помогне у учењу усмеравајући их како да напредују у процесу самог учења. Оцењивање се спроводи на сваком часу (континуиран процес) а наставник може да га реализује кроз: разговор са полазником, разговор на задату тему, резултате истраживања, кратке писмене провере које трају од пет до 15 минута. У процесу оцењивања наставник проверава оствареност исхода, прецизност и тачност података које полазник саопштава (усмено или писмено).

ГЕОГРАФИЈА

Циљ наставе географије је да полазник стекне основно географско знање о свом животном простору у коме људи заједно живе и сарађују.

Исходи за крај основног образовања

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- одреди главне и споредне стране света у простору и на географској карти;
- опише облик Земље и наведе њена кретања и последице;
- именује и покаже велике копнене и водене површине, вулкане и земљотреса на географској карти;
- разликује и опише основне облике рељефа (планине, котлине, низије) на Земљи;
- препозна одлике основних типова климе и времена на Земљи и у својој локалној средини;
- користи временску прогнозу за планирање својих активности;
- разликује подземне воде и наведе њихов значај за живот и рад људи;
- именује и покаже на географској карти велике речне системе и језера у свету и наведе њихов значај за живот и рад људи;
- разликује активности и услове за живот људи у разноликим стаништима на Земљи (пустиње, шуме, травнате равнице, тундре);
- именује природне феномене (торнадо, ураган, вулканске ерупције, земљотреси, цунами, поплаве, суше, ширење пустиња) и наведе њихове последице за људе и животну средину;
- препозна позитивне и негативне утицаје човека на животну средину и предлаже мере за њену заштиту и унапређивање;
- именује природне ресурсе и на географској карти уочи њихов географски размештај;
- разликује обновљиве и необновљиве природне ресурсе и наведе начине њиховог коришћења за потребе друштва;
- опише размештај становништва и насеља на Земљи и наведе факторе који утичу на пресељавање људи, стварање и ширење насеља;
- разликује природно и механичко кретање становништва, наведе основне структуре становништва, потребу и значај планирања породице;
- разликује основне географске објекте, појаве и процесе у својој локалној средини и наведе њихове основне одлике;
- одреди на географској карти Европе и Балканског полуострва географски положај Републике Србије и суседних држава;
- наведе и опише основне природногеографске одлике Панонске и Планинске Србије;
- наведе и опише основне економскогеографске одлике Панонске и Планинске Србије;
- одреди географски положај Балканског полуострва и наведе његове основне географске одлике;
- уочава на географској карти највеће географске регије света (планине, низије, поларне области, пустиње, приморске области и острва) и опише њихове

- основне одлике које су значајне за живот и активности људи;
- наведе савремене политичкогеографске процесе и опише њихов утицај на развој наше државе и света у целини;
- користи географску карту, географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе за стицање знања и у свакодневној комуникацији.

Обавезни садржаји за други циклус

Планета Земља

- оријентација у простору и на географској карти; употреба (читање) географске карте;
- облик и кретања Земље (смена обданице и ноћи, часовне зоне, неједнака дужина обданице и ноћи у току године, смена годишњих доба, топлотни појасеви);
- свет који се помера – континенти и Светско море; вулкани, земљотреси, цунами, размештај и значај за живот и активности људи;
- размештај планина, висоравни и низија на Земљи;
- време и клима; прогноза времена и њен значај; утицај човека на климатске промене;
- подземне воде, велике реке и језера на Земљи, размештај и значај за живот и активности људи;
- живот и активности људи у разноликим стаништима на Земљи (пустиње, шуме, травнате равнице, тундре);
- природне непогоде (торнадо, ураган, поплаве, суше, ширење пустиња) и њихов утицај на човека и на животну средину.
- земљина блага (нафта, природни гас, угаљ, минералне сировине) неравномерно су распоређена; обновљиви и необновљиви природни ресурси и њихов економски значај за развој привреде;
- распоред становништва на Земљи: број становника, пораст светског становништва, природно кретање становништва, планирање породице, миграције становништва (узроци и последице);
- основне структуре становништва (расна, верска, полна, старосна, образовна) и социјална заштита;
- насеља на Земљи: положај, врсте и типови; урбанизација – светски процес.

Завичај и Србија

- локална средина: положај и природно-географске одлике (рељеф, воде, биљни и животињски свет, природни ресурси);
- активности људи (привреда) у локалној средини;
- проблеми, заштита, унапређивање и перспективе развоја локалне средине;
- Република Србија – положај на Балканском полуострву и у Европи;
- планинска Србија – географски размештај планина и котлина;
- низијска Србија – географски размештај облика рељефа;
- типови климе и њене одлике у Републици Србији;
- највећи речни системи у Републици Србији и њихов значај;
- језера и бање у Републици Србији – географски размештај и њихов значај;
- природно и механичко кретање становништва; структуре становништва и планирање породице у Републици Србији;
- насеља у Републици Србији – ширење градова и изумирање села, узроци и последице;

- природна богатства као фактор привредног развоја Републике Србије – налазишта и експлоатација.

Обавезни садржаји за трећи циклус

Живот и активности људи на Земљи

- Планинска Србија – активности и живот људи (производња хране, експлоатација дрвета, рударство, туризам), стање и перспективе развоја;
- Панонска Србија – активности и живот људи, стање и перспективе развоја;
- Балканско полуострво: сложена етничка структура, миграције становништва, поприште сукоба и ратова, недовољна економска развијеност, транзициони и глобализацијски процеси (друштвене, економске и политичке промене);
- активности и начини живота људи у планинским областима света (производња хране, експлоатација дрвета, рударство, туризам);
- активности и живот људи у низијским области света;
- активности и живот људи у пустињским и у поларним пределима;
- активности и живот људи у приморским областима и на острвима света;
- светски коридори и њихов значај за међународну размену људи и робе;

Глобално повезивање на Земљи

- политичке и економске карактеристике савременог света.
- друштвено-економска транзиција у Републици Србији и у бившим социјалистичким земљама Европе узроци и последице;
- сарадња Републике Србије са другим државама и међународним организацијама (политичка, економска, културно-просветна и научно-технолошка);
- Европска унија и савремени интеграцијски процеси у Европи;
- мултинационалне компаније и међународне институције и њихова улога на светској економској сцени, улога САД-а у економској и политичкој глобализацији света;
- културна, духовна и етничка глобализација (ширење западног модела система вредности и понашања, американизација религије, културе, идеологије, асимилација етничких група);
- економско повезивање на Земљи (богати „Север”, средње развијени свет и сиромашни „Југ”);
- еколошки проблеми савременог света (загађивање животне средине, нарушавање озонског омотача, глобално отопљавање и ефекат стаклене баште, повећање радијације, производња хране која садржи вештачке и генетски измењене састојке);
- глобални проблеми човечанства и начини њиховог решавања (демографска „експлозија”, недостатак сировина и енергије, недостатак хране, пијаће воде и појава глади, нарушавање мира и безбедности, стварање услова за безбедност, толеранцију, мирну сарадњу и очување мира).

Напредни садржаји

Планета Земља

- употреба географских карата у свакодневним активностима;

- ватрени појас Пацифика;
- медитеранска сеизмичка зона;
- повремени речни токови и оазе;
- термоминералне воде и њихов значај;
- популациона политика и планирање породице;
- ширење градова и пораст градског становништва на Земљи;
- конурбације и мегалополиси у свету.

Завичај и Србија

- природне и друштвене вредности завичаја;
- савремене промене и њихове последице у локалној средини;
- национални паркови;
- специјални резервати и споменици природе;
- бање у Републици Србији;
- пећине и јаме у Републици Србији;
- средњовековни српски манастири;
- културне манифестације у Републици Србији.

Активности и живот људи на Земљи

- живот људи у прашумама на Земљи;
- живот људи на крову света – Тибет;
- монсун – ветрови који одређују живот;
- велике религије света;
- живот у долини Нила;
- индијанци и њихова култура;
- ендеми на простору Аустралије и Океаније.

Глобално повезивање на Земљи

- европске и светске економско-политичке организације и асоцијације;
- Република Србија и међународни процеси;
- Република Србија у међународној размени.

Начин остваривања програма

Основу наставног програма Географија чине исходи. Они одређују знања, вештине и вредносне ставове које сваки полазник треба да развије у оквиру основног образовања. Исходи су усклађени са развојним способностима полазника, са њиховим потребама и интересовањима и они треба да омогуће системско праћење и вредновање остварености циљева наставног предмета и образовања.

Дефинисани исходи представљају основу за конципирање наставног и образовног рада са полазницима. На основу исхода предложени су обавезни наставни садржаји, облици и методе рада, наставна средства, активности полазника и наставника и систематско праћење и вредновање остварености програма, постигнућа и напредовања полазника.

Садржаји географије чијим учењем треба да се остваре исходи организовани су по разредима и циклусима у оквиру четири наставне области: Планета Земља, Завичај и Србија, Живот и активности људи на Земљи, Глобално повезивање на Земљи.

Обавезни садржаји по разредима и циклусима конкретизују предложене исходе и омогућавају да се остваре очекивана постигнућа код полазника. Наставник, руководећи се свим захтевима образовног процеса, врши адекватан избор садржаја према

њиховој сазнајној вредности, са аспекта науке, њиховог значаја и примерености способностима и интересовањима полазника. Садржаји које наставник уводи у наставу представљају основу за развој организованих релевантних знања која треба да буду за полазнике применљива у новим животним ситуацијама.

Након изучавања тематске целине Планета Земља очекује се да ће полазник стећи основна знања и вештине које представљају основу за даље изучавање и разумевање географских појава, процеса и законитости на локалном и глобалном нивоу. Очекује се и да ће овладати картографском писменошћу како би могао да се служи географском картом као извором географских информација. То значи да ће полазник остварити следеће исходе:

- одређује главне и споредне стране света у простору и на географској карти;
- описује облик Земље и наведе њена кретања и последице;
- именује и покаже велике копнене и водене површине, вулкане и земљотресе на географској карти;
- разликује и опише основне облике рељефа (планине, котлине, низије) на Земљи;
- препознаје одлике основних типова климе и времена на Земљи и у својој локалној средини;
- користи временску прогнозу за планирање својих активности;
- разликује подземне воде и наведе њихов значај за живот и рад људи;
- именује и покаже на географској карти велике речне системе и језера у свету и наведе њихов значај за живот и рад људи;
- разликује активности и услове за живот људи у разноликим стаништима на Земљи (пустиње, шуме, травнате равнице, тундре);
- именује природне феномене (торнадо, ураган, вулканске ерупције, земљотреси, цунами, поплаве, суше, ширење пустиња) и наведе њихове последице за људе и животну средину;
- препознаје позитивне и негативне утицаје човека на животну средину и предлаже мере за њену заштиту и унапређивање;
- именује природне ресурсе и на географској карти уочи њихов географски размештај;
- разликује обновљиве и необновљиве природне ресурсе и наведе начине њиховог коришћења за потребе друштва;
- описује размештај становништва и насеља на Земљи и наведе факторе који утичу на пресељавање људи, стварање и ширење насеља;
- разликује природно и механичко кретање становништва и наведе основне структуре становништва;
- наведи потребу и значај планирања породице.

У оквиру друге области, Завичај и Србија, изучавају се садржаји који се односе на географски положај, опште облике рељефа, климатске, хидрографске и демографске одлике локалне средине и наше земље. Приликом обраде ових садржаја потребно је указати на интерактивне везе и односе свих чинилаца географске средине, а посебну пажњу треба посветити проблемима заштите и унапређивања локалне средине. Осим тога, полазници ће се упознати са проблематиком демографског развоја, потребом планирања породице у Републици Србији; са узроцима и последицама миграционих кретања српског становништва током двадесетог века; развојем и нестајањем насеља у нашој земљи (ширење градова и изумирање села). Садржаји ове теме, веома су актуелни и имају велики образовни и васпитни значај и омогућиће полазницима разумевање и тумачење природно-географских феномена и сложених друштвено-географских промена.

Од полазника се очекује да ће остварити следеће исходе:

- разликује основне географске објекте, појаве и процесе у својој локалној

средини и наведе њихове основне одлике;

- одреди на географској карти Европе и Балканског полуострва географски положај Републике Србије и суседних држава;
- наведе и опише основне природно-географске одлике Панонске и Планинске Србије;
- наведе и опише основне друштвено-географске одлике Панонске и Планинске Србије.

Живот и активности људи на Земљи је трећа области, у оквиру које ће полазници изучавати економско-географске одлике наше земље и појединих регија света. С обзиром на сложеност ове проблематике тежиште треба ставити на природно-географску основу и објективне друштвене чињенице, како би полазници стекли знање о територијалном размештају и неравномерном нивоу привредне развијености појединих регија света. Поред тога, полазницима објаснити развој, размештај и организацију производње највећих мултинационалних компанија, индустријских зона и регија. Посебно треба нагласити факторе који су довели до њиховог развоја и ширења и објаснити њихов политички и економски утицај на мање развијени део света. Пољопривреду и њено место у просторној организацији привреде треба аналитички изучавати, уз уважавање физичко-географских и друштвених фактори. Потребно је указати на развој саобраћаја и туризама и на њихове интерактивне односе са примарним и секундарним делатностима. Треба поменути и перспективе даљег развоја појединих регија. Од полазника се очекује да ће остварити следеће исходе:

- наведе и опише основне економско-географске одлике Панонске и Планинске Србије;
- одреди географски положај Балканског полуострва и наведе његове основне географске одлике;
- уочава на географској карти највеће географске регије света (планине, низије, поларне области, пустиње, приморске области и острва) и опише њихове основне одлике које су значајне за живот и активности људи.

Садржаји теме Глобално повезивање на Земљи, део су програма који је полазницима важан као грађанима Републике Србије. Ови садржаји омогућиће полазницима да схвате разгранатост и развојност политичке, економске, културно-просветне и научно-технолошке сарадње наше државе са другим државама и организацијама у свету. Осим тога, кроз ову тематску целину полазнике треба упознати са процесима транзиције, интеграције и глобализације који карактеришу савремено доба. Стога је неопходно да се овим процесима посвети одговарајућа пажња. Препоручује се да тежиште буде на организационим и интеграцијским процесима у Европи (Европска унија), местом и улогом наше земље у овим процесима. Потребно је објаснити улогу, значај и видове деловања Светске банке, Међународног монетарног фонда и Уједињених нација на глобалном нивоу и указати на улогу и односе Републике Србије у овим организацијама. Потребно је објаснити полазницима који су то проблеми савременог света и човечанства и образложити начине за њихово решавање. Након ове теме очекује се да ће полазници остварити следећи исход:

- наведе савремене политичко-географске процесе и опише њихов утицај на развој наше државе и света у целини.

Приликом реализације свих наставних тема са обавезним наставним садржајима поред наведених исхода, развијаће се и исход који се односи на географске вештине:

- користи географску карту, географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе за стицање знања и у свакодневној комуникацији.

Осим обавезних наставних садржаја предложени су и напредни садржаји,

намењени полазницима који испољавају веће интересовање за наставни предмет Географија.

Образовање полазника заснива се на искуственим знањима и способностима која је он стекао у свакодневним животним ситуацијама, у контакту са физичким и друштвеним окружењем, на знањима и способностима стеченим у ранијем институционалном образовању, као и на његовим појединачним интересовањима. Тако полазник уме да изведе разне активности и демонстрира своје компетенције, жели и уме да поставља питања, да саопшти оно што зна и што је доживео. Полазници своја искуствена и стечена знања и вештине треба да повежу и организују на начин који доприноси изградњи функционалног знања и целоживотног учења.

У настави географије могу да се користе они облици рада и наставне методе које омогућавају активно учешће полазника. Активности полазника доћи ће до пуног изражаја кроз организовање следећих облика наставе: тимска настава, макро настава, проблемска настава, настава путем открића, теренски рад, мултимедијална настава. На оваквим облицима наставе најчешће се примењују активне методе рада: метода разговора, илустративно-демонстративне методе, текстуалне методе, метода посматрања и бележења географских информација и слично. Стицању функционалног знања и развијању вештина доприносе и наставна средства као што су: географска карта, пригодне шеме, дијаграми, слике и илустрације, модели и разни мерни инструменти и апарати.

Индивидуализација процеса наставе и учења односи се на уважавање индивидуалних разлика сваког полазника, на њихове психофизичке способности, темпо рада, искуство, начин реаговања и карактерне особине. Индивидуализација се може остварити ако се упознају индивидуалне разлике полазника, и то поступком идентификације. Идентификацијом се могу утврдити: физичка, психолошка и социјална зрелост, развијеност слуха и вида, услови живота полазника, као и узроци и природа њихових индивидуалних разлика. Поред тога, код полазника се може утврдити ниво знања, вештина и ставова, као основе за успешно наредно подучавање. За индивидуализацију процеса наставе и учења потребно је јасно дефинисати циљеве и задатке наставе и дати прецизне задатке одређеног нивоа који би полазнику омогућили да самостално истражује, решава, упоређује и изводи закључке. Кроз индивидуализацију процеса наставе и учења постиже се следеће: максимално ангажовање индивидуалних способности и знања сваког полазника (прилагођавање сложености и обима обавезних и напредних наставних садржаја, метода и облика наставног рада индивидуалним могућностима, потребама и интересовањима); потпуна самосталност у раду; увид у знање, способности и особине полазника. На овакав начин организовања наставе и учења оствариће се дефинисани исходи наставног предмета.

Кроз садржаје наставног предмета географија оствариваће се и дефинисани заједнички/општи исхода програма за ФООО:

- језичка писменост;
- математичка писменост;
- основе научне писмености;
- дигитална писменост;
- управљање сопственим учењем;
- решавање проблема;
- социјалне интеракције и сарадња са другима;
- грађанска одговорност у/за демократију;
- здравствене компетенције;
- еколошке компетенције;
- иницијативност и предузетништво;
- културна свест, мултикултуралност и креативност.

Активности наставника су многобројне и разноврсне и произлазе из његове сложене улоге у образовном процесу:

- усклађује циљеве и исходе, планира садржаје према дефинисаним циљевима и исходима, планира облике рада, методе рада, наставна средства и друге активности које ће увести у наставни процес у одређеном сегменту времена;
- тумачи географске појмове и термине;
- проверава постигнуће полазника из географије и повезује их са постигнућима из сродних предмета;
- преноси информације, излаже градиво, презентује садржаје, користи сликовни, графички и манипулативни материјал, одабрану дидактичку и стручну литературу, демонстрира, ствара прилике за учење, води циљани разговор, указује на примену стеченог знања и вештина у свакодневним животним активностима;
- поставља питања, одговара на питања, помаже полазнику да организује своја размишљања и да прецизира своје исказе, мотивише полазника, подстиче интересовања, ентузијазам, отвореност, самокритичност и сазнајну оријентацију полазника;
- прати напредовање сваког полазника, информише их о току напредовања, оцењује њихова постигнућа, прати ефекте свог рада и истражује нове могућност за његово унапређивање.

Активности полазника у образовном процесу треба да буду усмерене на њихову активну улогу при усвајању наставних садржаја како би могли да:

- разумеју основне концепте географије као науке и наставног предмета;
- размишљају о својим склоностима и стратегијама учења и решавања проблема и да повезују раније стечена знања из географије са новим знањима и са знањима из других предмета;
- развијају вештине, стратегије и навике које су потребне за ефикасно истраживање, комуникацију и учење;
- објасне како окружење утиче на живот људи и на начине којима они задовољавају своје потребе;
- читају, анализирају и описују географске чињенице приказане табелом, графиком, шемом, илустрацијом, фотографијом и моделом;
- користе различите ресурсе и алате за прикупљање и обраду географских информација о континентима, регионима и различитим државама;
- примењују искуствено знање у процесу стицања новог знања;
- прате свој рад и напредовање, процењују своје склоности и доносе одлуке о свом наредном напредовању;
- пажљиво прате наставу, активно учествују у раду, сарађују са наставником и другим полазницима, уважавају туђе мишљење, критички се односе према новим информацијама и активностима и износе своје мишљење и ставове.

Географија као наука проучава и повезује природногеографске и друштвеногеографске појаве и процесе и њихове међусобне везе и односе у геопростору. Знања и вештине које су полазници стекли у настави географије корелативна су са другим општеобразовним и стручним наставним предметима. Наставни садржаји из географије су погодни за тематску интердисциплинарну наставу која омогућава да се предмети функционално integriшу приликом обраде неког проблема или теме, што ће допринети да полазници стекну комплетна, комплексна и трајна знања. Зато је неопходно да наставник поред наставног програма свог предмета упозна и проучи програме осталих обавезних и стручних предмета. Избор заједничких тема са садржајима који су у корелацији врши се на основу дефинисаног циља и исхода сваког наставног предмета.

Оцењивање напредовања и успеха подразумева: праћење тока наставе и учења, регистровање података о напредовању полазника, саопштавање повратних информација полазницима и вредновање реализоване наставе. Оцењивање помаже полазнику да постане свестан циљева учења, овлада стратегијама учења, препозна остварене успехе и процени сопствене потенцијале. Да би оцењивање било корисно за наставу и учење мора бити брижљиво и благовремено планирано, објективно, ефикасно, професионално вођено, усмерено на интересе полазника. Наставник задацима, питањима и активностима подстиче полазнике да испоље своје мишљење, покажу знања, употребе вештине и испоље своје ставове. Процес оцењивања и поред спонтаних реакција, требало би да буде позитивно оријентисан и да толерише разлике у темпу напредовања полазника. Да би фактори субјективности што мање утицали на објективност у вредновању рада, приликом оцењивања треба поштовати следеће принципе:

- континуираност – редовно праћење и вредновање рада сваког полазника у току школске године које треба да буде садржано у закључној оцени;
- свеобухватност – вредновање свих видова рада. Овај принцип може се остварити ако се оценом обухвате следеће компоненте: познавање и разумевање географских појмова, појава и процеса и примена знања у пракси, заинтересованост и залагање у свим видовима рада, мотивација, оспособљеност за самосталан и практичан рад, оспособљеност за коришћење свих извора знања, индивидуалне способности полазника у односу на њихове могућности, радне навике и континуитет у раду, креативност и естетски ниво вештина;
- квалитетно проверавање и оцењивање знања треба да је у складу са стручним дидактичким принципима, као што су: различити начини и облици оцењивања, уважавање индивидуалних разлика и способности полазника, доследност, објективност, стрпљивост, конструктивност у давању повратне информације и јавност оцењивања.

ДИГИТАЛНА ПИСМЕНОСТ

Циљ наставе предмета дигитална писменост је оспособљавање полазника за самосталну употребу рачунара и информатичких сервиса као претпоставке активне партиципације одраслих у свакодневним ситуацијама приватног и радног окружења.

Исходи за крај другог циклуса

По завршетку другог циклуса полазник/ца ће умети да:

- креира, уређује, обликује и штампа текстуални документ.

Исходи за крај трећег циклуса

По завршетку трећег циклуса полазник/ца ће умети да:

- креира, уређује, обликује и штампа табеларни документ;
- креира, уређује, штампа и приказује презентацију.

Обавезни садржаји другог циклуса

Радна површина и основе уређивања текста

- покретање, затварање и индивидуално подешавање програма;
- кретање кроз документ и приказ документа;
- креирање, отварање, снимање и затварање документа;
- технике означавања текста;
- сортирање пасуса;
- функција аутоматског исправљања;
- рад са више докумената;
- употреба помоћи у програму;
- штампање документа.

Обликовање текста

- маргине и величина папира;
- обликовање странице;
- обликовање знакова;
- обликовање пасуса;
- табулатори;
- нумерација и набрајање;
- оквири, линије, сенчења;
- прелом реда и стране.

Табеле и слике

- креирање и попуњавање табеле;
- уређивање, обликовање и сортирање табеле;
- повлачење, пребацивање, позиционирање табеле;
- претварање текста у табелу и обратно;
- унос слике у документ и баратање истом.

Обавезни садржаји трећег циклуса

Табеларни документ – Радна површина програма и концепт табеларног документа

- покретање и затварање програма, подешавање приказа;
- креирање, отварање, снимање и затварање документа;
- радни лист, редови и колоне;
- ћелије – означавање и нови (формула, резултат, формат);
- мени, траке са алатима, трака формуле, језичци радних листова;
- употреба помоћи у програму;
- штампање документа.
-

Табеларни документ – Уношење и уређивање података

- бројеви, текст, датум и време;
- копирање/попуњавање вредности;
- попуњавање редова табеле;
- поруке о грешкама и њихови узроци;
- апсолутне и релативне референце;
- аритметички оператори и оператори поређења;
- основне статистичке функције.

Табеларни документ – Обликовање и уређивање табела

- технике избора;

- уметање и брисање ћелија, редова и колона;
- висина редова и ширина колона;
- премештање и копирање опсега ћелија;
- сортирање опсега ћелија;
- подешавање облика, величине и поравнања текста;
- линије оквира.

Презентација

- покретање и затварање програма, подешавање приказа, концепт презентације;
- креирање, отварање, снимање и затварање документа;
- креирање, премештање, брисање и копирање сладова;
- подешавање изгледа слајда;
- унос, позиционирање и обликовање текста;
- унос, позиционирање и подешавање слика и других графичких елементата;
- подешавање тока презентације;
- штампање презентације.

Напредни садржаји другог циклуса

Креирање текстуалног документа

- уметање симбола, датотека и датума;
- положај и садржај заглавља и подножја;
- уметање броја стране и датума;
- рад са секцијама;
- организација секције у више стубаца и њихово обликовање;
- правила уређивања стандардних пословних и приватних писама;
- циркуларна писма.

Напредни садржаји трећег циклуса

Табеларни документ

- скривање и откривање редова и колона;
- именовање ћелија и употреба имена;
- аритметичке функције, функције датума и времена;
- „ИФ” функција;
- формати бројева;
- креирање, измена и уређивање дијаграма.

Презентација

- употреба матрице слајда;
- позиционирање и поравнавање објеката;
- подешавање начина смењивања слајдова и анимација;
- подешавање временских интервала.

Начин остваривања програма

Дигитални свет је до скоро био мали део наших живота, јасно одвојен од

„стварног” света, у који су, по обавези или забаве ради, одлазили релативно малобројни и у њему боравили релативно кратко, колико је захтевала пословна обавеза одраслих, или забава младих. Данас тај дигитални свет у тој мери прожима наш свеукупни животни и радни простор да дигитална неписменост драматично хендикепира и маргинализује појединца. Доводи га у драстично неравноправан положај у односу на остале, јер му чини недоступним, не само велики део света рада и јавно доступних услуга, већ и велику количину информација значајних за његов свакодневни живот, укључујући и могућност учења.

Концепт програма „Дигитална писменост” је такав да у првом циклусу полазника оспособимо да елементарно функционише и комуницира у дигиталном свету, и да проналази информације које ће му омогућити да даље самостално учи. У другом циклусу полазника оспособљавамо да креира најчешће сретану форму дигиталног документа у свету рада – текстуални документ, док га у трећем оспособљавамо да креира табеларни документ и презентацију, као честе форме дигиталног документа у свету рада. Овако конципиран програм практично оспособљава полазника за самостални живот у дигиталном свету већ у првом кораку, док га други и трећи циклус оспособљавају да „дигитално” партиципира у свету рада.

Циљ нам је био да програм оријентишемо на исходе, колико је год то било могуће у датим околностима. Апсолутни је приоритет да се у избору активности, и генерално у свим аспектима наставе, фокусирамо на реализацију тих исхода. Општеприхваћени израз „савлађивање градива” треба заменити изразом „достизање исхода”. Исходе треба схватити и као оријентир, према коме непрекидно треба кориговати ток наставе, у смислу избора примера и активности, динамике рада и количине информација које износимо, а све у складу са специфичностима групе са којом радимо. С обзиром да је програм намењен одраслима избор активности морамо ослонити на претходна искуства и знања полазника, њихова интересовања и потребе. Све нас ово упућује превасходно на обавезу да активирамо полазнике и реализујемо интерактиван процес учења са интензивном партиципацијом полазника.

Овај програм не треба схватити као средство да полазник научи о употреби рачунара, да би касније могао да реализује уобичајене активности баратања дигиталном информацијом. Знатно више од тога, кроз реализацију уобичајених активности, полазника треба спровести кроз програм и тако припремити да барата дигиталном информацијом у новом или измењеном контексту, уз достизање адекватног критичког става према алаткама које користи и информацијама до којих путем њих долази.

С обзиром да је други циклус посвећен креирању текстуалних докумената, а трећи креирању табеларних докумената и презентација, за похађање трећег циклуса није неопходно знање и вештине које представљају исходе другог циклуса. Знање градива из првог циклуса, је међутим неопходно за успешно укључивање у други и у трећи циклус. У ситуацијама када се у програм обуке полазник укључује у другом или трећем циклусу, саветујемо да му се индивидуализацијом наставе омогући да достигне неопходан ниво знања и вештина (предвиђених за први циклус) и нормално се укључи у наставу одговарајућег (другог или трећег) циклуса.

У Приручнику за реализацију програма су за сваку област дати примери препоручених активности, а овде се наглашавају начелне сугестије у вези са начином реализације. Изузетан интензитет програма намеће обавезу практичног рада полазника, чак и у случају најједноставнијих лекција. Без обзира на избор садржаја тај практични рад је незаобилазни услов реализације овако интензивног програма. Такође, интеракција у групи значајно може унапредити ефикасност рада, препоручује се да се у избору активности приоритет даје онима који поспешују ту интеракцију – организовати електронску комуникацију између полазника, електронску верзију „глувих телефона”, доделити им задатак претраге на Интернету који морају заједно да реализују и сл. Унапређивање групне динамике и комуникације је тим важније када се има у виду да се у списку исхода међународних програма обуке за дигиталну писменост налазе и „способност за сарадњу и тимски рад”, као и

„ефикасно комуницирање”.

Градиво је конципирано тако да не зависи од брзине напредовања полазника у два друга предмета који битно утичу на савлађивање овог програма – српски језик и математику. Ипак би било драгоцено за реализацију свеукупног програма да се обављају консултације са наставницима других предмета у контексту комплементарног уобличавања задатака и примера за вежбу. Напредни садржаји, који су наведени за сваки циклус, су изабрани тако да са обавезним материјалима формирају логичку и тематску целину. Углавном су таквог карактера да се могу презентовати напреднијим полазницима, паралелно са излагањем обавезних материјала свим полазницима.

Реализација програма претпоставља одређене техничке услове. С обзиром на интензивност програма, минимални услови су: умрежена рачунарска учионица, повезана на Интернет, са рачунаром за сваког полазника. На рачунар предавача повезан штампач, скенер, читач меморијских картица и видео пројектор. На нивоу хардвера појединачних рачунара претпостављају се рачунарске конфигурације са процесорима генерације Intel Pentium IV и 500MB радне меморије, звучницима и CD/DVD писачем. На нивоу софтвера претпоставља се оперативни систем Windows XP и три основна програмска пакета MS Office 2003.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Циљ наставе енглеског језика јесте оспособљавање за активну комуникацију у различитим свакодневним ситуацијама користећи енглески језик.

Исходи за крај другог циклуса

По завршетку другог циклуса полазник/ца ће бити у стању да:

Рецептивне вештине (слушање и читање)

- разуме фреквентне речи и изразе који се односе на блиске теме;
- чита кратке, једноставне текстове и пронађе специфичне информације.

Продуктивне вештине (говор и писање)

- успешно комуницира у већини свакодневних, предвидљивих ситуација (нпр. које се дешавају приликом путовања у иностранство);
- напише једноставан и повезан текст на теме које су познате.

Исходи за крај трећег циклуса

По завршетку трећег циклуса полазник/ца ће бити у стању да:

Рецептивне вештине (слушање и читање)

- разуме разговор на блиске теме и прилагођене радио и ТВ програме;
- читањем дође до потребних података (у мејлу, јеловнику, реду вожње, распореду штампи, реклами, огласима);
- прочита кратку причу на одговарајућем нивоу (graded readers).

Продуктивне вештине (говор и писање)

- лако започне конверзацију и активно учествује у њој;
- напише писмо/мејл (формално и неформално) и опише искуства и утиске.

Обавезни садржаји у другом циклусу

- енглески око вас;
- започињање разговора;
- посао и слободно време;
- информације и упутства;
- људи (делови тела, одећа);
- прошле активности;
- позиви и договори.

English around you

What English names do you know? Nicole Kidman, Brad Pitt...

Acronyms: UK, USA, FBI, VIP, CD, DVD What do they mean?

What (English) international words do you know? Alcohol, chocolate, cigarette, April, coffee, hotel, radio, pyjamas, mathematics, restaurant...

Starting a conversation

Hello, my name is... What's your name? Where are you from?

How do you do / Pleased to meet you. How are you? Not too bad, thanks /I'm very well, thank you/ I am fine, thanks. How are things? Where do you live? What's your favourite singer/food/subject? Do you like English? I love/enjoy...(surfing the internet, going shopping...)

See you later / Cheerio.

Jobs and free time

What is your job? What do you do? I am a teacher. He is a driver. I am unemployed. I need to write a CV.

What time do you finish your work? Do you like it? Is it boring?

What do you do in your free time? When do you usually get up?

What are your hobbies? Do you do any sports?

Simple information, directions

Excuse me, can you help me?

Where is the sports centre/a bank? It's opposite/next to etc.(the hotel, the post office).

It's on the corner. Go straight on, go to the end of the road, go past...

I am looking for... (the museum, Balkanska street, the pencil, my glasses...).

Where are you now/ at the moment? I am standing, sitting, having lunch/going to (the hotel...).

Is it raining/ snowing? What are you wearing?

People (body parts, clothes)

This is my best friend. He is 28. He has blue eyes and dark hair. He is very funny. He loves playing chess and swimming...

Simple past activities

What did you do yesterday? Did you watch TV last night?

I went to the cinema/ studied English/ saw my friend/had dinner.

When/where were you born? I/he/she was born...

Invitations and arrangements

What are your plans for the weekend? I am having a party tomorrow. Would you like to come? I am sorry but I can't. That's a shame. I'll definitely come.

What are you up to? Nothing much. Would you like ... (something to drink, to join us, to go shopping)? See you tomorrow.

Граматички садржаји

- појам бројивих и небројивих именица;
- основе одређеног и неодређеног члана;
- *Present continuous tense* (потврдни, одрични и упитни облик) најфреквентнијих глагола: *go, have, sleep, work, do, speak...*;
- саксонски генитив;
- модални глаголи (*can, may, could, would, must*);
- *Past simple tense* (потврдни, одрични и упитни облик);
- изражавање будућности са *going to* и *Present continuous tense*.

Обавезни садржаји у трећем циклусу

- ћаскање;
- здравље;
- проблеми и савети;
- компјутер и енглески;
- активности;
- енглески у твом животу;
- око света.

Casual chat

(reacting to what the other person says)

Hi! How are you doing? Do you like it here? What do you do? I am a bus driver. – That's interesting.

I like watching films. – Me too. –So do I. – Do you? –Cool.

What about you? I don't think this is useful.

Health

Are you alright? I am ill. My stomach hurts. You should stay in bed.

Can I make an appointment with Dr Simic, please? I have headache. She's got the flu.

Take two aspirin. You should lie down.

Problems and advice

Can I ask your advice about something? Sure. What's the problem? I am... (too tired to concentrate at school). I think you should/In my opinion you shouldn't... (work so much, stay up late in the evenings...).

I don't have anything to wear. You should wear your red dress...

Oh my God, smoking is not allowed in here. What can I do? Stop smoking, it is dangerous! I know, you are right, but it is difficult. Let's go out.

Computer English

What English words do you know from the computer? Enter, delete, search, internet, e-mail... What does mail mean? What computer parts do you know? Monitor, speaker, mouse...

We need to type this text and insert pictures. Do you have an e-mail? Send some photos. Write to me soon...

Activities

Do you prefer dancing or playing sports? Are you going to study/dance/play football/on Saturday? Let's do it together.

Tell me about your everyday activities. Do you like cooking? How do you make it? It is my favourite cake. It is very easy to make it. You need 2 eggs, sugar... First, you mix everything together. Then, you... After that, you add... Finally...

English in your life

Where can you see 'Made in China', 'small, medium and large', 'pull', 'push', 'light', 'low fat'?

Which English songs do you like? Let's sing 'Let it be'.

What is that on your T-shirt/cup/bag/dress...? It says 'I love dad'. It is from my daughter.

Where is the train station? There's an info desk... Here is the timetable. Look, the next train leaves in 10 minutes. We need tickets...

What is this brochure/ programme/ad/commercial about?

Around the world

What do you know about these people on the pictures? Did you learn about them in school? When/What? Did you learn that in history class?

Where did these people come from? Why are they famous? What else do you know?

What happened in 1969?

What country is this? What's the capital...

What will the world look like in 100 years? Will people speak English everywhere?

No, Chinese will be spoken everywhere...

What next

Every end is a new beginning. How do you feel at the end of the school year?

Have you ever... (thought about studying at the University /been to Italy/eaten snakes...)

How long have you learned English? What are your plans for the next year? Would you like to continue studying?

Where do you see yourself in 5 years? What would be your ideal life? What would you like to change about your life?

Граматички садржаји

- везници;
- просто будуће време – *Future simple tense*;
- основе Present Perfect tense;
- основе пасива;
- компарација придева.

Напредни садржаји за други циклус

CV

Plans (present continuous for future plans)

What are you doing on Saturday/tomorrow/next weekend? I am staying in/going to... (Nis)

Are you going on holiday this year? I am going to Greece. When are you going?

I am seeing the doctor on Tuesday.

Animals/Pets

*I have a pet, a dog. How old is it? What colour is it? It is lovely. Its hair is
What is your favourite animal?*

Life events/experiences

*I was born in Kraljevo. I started school when I was 6, but I did not like it.
I learned to drive when I was 16. My first job was in a shop. I met my husband there.
We got
married...*

Suggestions

*Let's play football/cards on Saturday. Do you fancy... (meeting up later)/Why don't
we meet?
What time? OK. Great! I'll see you at (6.30) Shall I... (bring some drinks)? That
sounds great.*

Напредни садржаји за трећи циклус**English at the airport**

*Departure/arrival/check-in/delayed/flight/customs.
What's the purpose of your visit? You cannot leave your bags here. I am sorry, it is a
rule.
I am at the airport. What do I do now? Go outside and take the bus 41.*

On the phone

*Hello? Hi, it's Anna. Sorry, you have the wrong number. Oh, sorry, goodbye.
Hello. I'd like to speak to Mr Brown, please. Sorry, he isn't here at the moment.
Would you like to leave a message? Please tell him to call me.*

Global issues (health, global warming, poverty, pollution...)

*Which issues are the most important to you? Why? It is pollution because...
Do you know any stories in the news at the moment about these issues?
Are there many homeless people in Serbia? What charities are there in Serbia? Do
you ever help these charities?
How can you help the society?*

Начин остваривања програма

План и програм предмета Енглески језик је подељен у три циклуса. У циљу функционалног, смисленог учења, полазницима ће бити омогућена провера њиховог претходног знања из енглеског језика, без обзира да ли је стечено формалним или неформалним путем. Стога, они полазници који се изјасне да имају предзнање из енглеског језика, биће подвргнути тестирању и према резултатима распоређени на одговарајући степен.

Међутим, како је омогућено више улаза у овај програм, они полазници који се укључују у програм основног функционалног образовања одраслих на неком од виших нивоа, односно каснијих циклуса, енглески језик ће такође похађати у складу са њиховим предзнањем. Примера ради, ако полазник креће у последњи циклус, а нема никаквог предзнања из енглеског језика, он ће моћи да похађа наставу на свом нивоу, односно наставу првог циклуса. Оваквим полазницима ће бити омогућено да заврше основно образовање, иако су прошли кроз само један циклус енглеског језика.

Програм за енглески језик је направљен тако да се у првом циклусу стичу основе језика, док други и трећи циклус подразумевају утврђивање и проширивање знања, као и подизање свести о томе колико је енглески важан и свуда присутан.

Као и програми осталих предмета, и програм енглеског језика заснива се на исходима. То је разлог зашто програм и почиње исходима, где је за сва три циклуса одређено шта је полазник у стању да разуме, препозна, прочита, напише или комуницира по завршетку сваког циклуса. Исходи наставнику служе као водич који му показује на шта да се фокусира и куда да води полазнике. Самим тим, они су циљ и њихово остваривање треба бити стално на уму наставнику током припреме часова, као и реализације. Саджаји, који следе после исхода, служе као средство за остваривање исхода. Они су ту да помогну наставнику како и којом тематиком да оствари исходе. Ти садржаји свакако не морају обавезно да се хронолошки прате, јер ће наставници један исход остваривати кроз разне теме. Да би се наставницима пружио пример увезивања садржаја са исходом, следе примери за сваки циклус.

Исход за говорну вештину у првом циклусу гласи:

– *по завршетку првог циклуса полазник/ца ће бити у стању да комуницира на једноставан начин, уколико саговорник говори полако и јасно и спреман је да пружи помоћ.*

Овај исход је наравно општи и вероватно најважнији и за наставнике и за полазнике, јер би требало да се највише фокусирају на развој говорне вештине. Стога ће се овај исход остваривати током целог првог циклуса и кроз готово све садржаје (поздрављање и упознавање, лични подаци, људи и ствари, допадање – недопадање, осећања и потребе бројеви (време, датуми, цене), места).

Овај исход ће се остварити ако се полазници науче да:

- успоставе контакт, представе себе и друге и одговоре на фразе поздрављања;
- да саопште (о себи и другима) где живе, чиме се баве, ствари које поседују и слично;
- јасно кажу шта не разумеју и да затраже помоћ;
- именују и врло једноставно опишу ствари и људе;
- изкажу допадање/недопадање;
- изразе осећање или конкретну потребу;
- питају и дају информацију о времену, датуму и ценама;
- именују и укратко објасне места и дају једноставна упутства до тог места.

Теме су углавном уопштене јер је циљ овог програма да сваки наставник има слободу приликом реализације и неопходну флексибилност, уз поштовање минималних исхода. Јер, на крају крајева, најважније је бити у потпуности посвећен групи одраслих полазника око себе, помно их слушати и усклађивати наставу према њиховим потребама и могућностима.

Испод сваке теме у садржају налазе се и примери реализације комуникативних функција, да би наставник имао идеју који вокабулар би било пожељно покрити под датом темом. Ти примери су ту и да покажу, иако је можда тема широка, подразумева се да се она обради на најосновнијем нивоу. Такође, из примера се може видети под којом темом је пожељно покрити коју граматичку област.

После обавезног садржаја сваког циклуса, налази се напредни садржај. Он је ту да би омогућио додатна знања и вежбе напреднијим полазницима. У том смислу, јако је важно истаћи да сваки наставник обрати пажњу на индивидуализацију наставе. Када наставник примети да је одређени полазник савладао оно што остали нису, ту су теме напредног садржаја. Те теме се ослањају на теме обавезног садржаја, и углавном представљају проширивање вокабулара, тако да наставницима неће бити тешко да све то постигну на истом часу. Таквим приступом, напреднији полазници ће се више мотивисати, а и бити у доброј позицији да наставе школовање.

С друге стране, сигурно ће бити и оних полазника којима ће се наставници морати индивидуално посветити, јер имају потешкоћа приликом усвајања обавезног садржаја. У тој ситуацији, наставник ће проценити могућности и потребе полазника, и мотивисати их на наставак школовања пажљивим приступом. То значи да наставник треба да се задовољи врло постепеним напретком полазника и одабиром минималног садржаја да би исход био остварен.

Поред индивидуализације, наставници треба да имају на уму и бројне методе успешног рада у учионици. Приликом планирања часа, било би добро да наставник што више повезује садржај са искуствима, потребама и могућностима одраслих полазника. Такође, требало би да имају на уму заједничке исходе целокупног програма који доприноси грађењу самосталнијих, одговорнијих и самопоузданијих индивидуа у друштву. Па би тако предмет енглески језик на општем нивоу могао да допринесе развијању комуникацијске вештине (језичке писмености), стицању увида у различите аспекте употребе језика (комуникација, информисање, рад), развијању мотивације за унапређење, буђењу радозналости према новом и непознатом и жеље за доживотним учењем и аутономијом у учењу, те формирању ставова који ће полазницима развијати поштовање и уважавање различитости.

Да би се све то боље реализовало, било би пожељно да се настава у извесној мери повеже и са наставом других предмета. Ту се првенствено мисли на предмет српски језик, у мањој мери математику, географију, историју и можда у највећој мери дигиталну писменост. Пример таквог повезивања је трећи циклус где се у садржају тема „компјутер и енглески”, „енглески у твом животу”, „око света” из примера реченица наведених испод теме, могу видети идеје како направити везу између предмета.

Како је језик пре свега средство комуникације, треба га као таквог посматрати и у учионици. Требало би стално имати на уму да је време часа, можда једина прилика да полазници комуницирају на циљном језику. Да би се то време што боље искористило, рад у учионици се базира на групном и раду у пару на решавању проблема, потражи за информацијама, решавању мање или више комплексних задатака у којима су увек јасно одређени контекст, процедура и циљ, и у којима се не инсистира на учењу и проверавању граматичких знања ван контекста. Комуникативна настава језика усмерена је на значење и на размену информација, мишљења, ставова (односно на интеракцију), а не на анализу језичких структура. Тако, страни језик треба да се појави као средство комуникације у учионици од првог дана и од првог сусрета са полазницима. Пожељно је од почетка користити циљни језик за инструкције у учионици како би се повећала изложеност језику, нарочито његовој стварној употреби. Дакле, језик у учионици не треба да буде некакав изоловани феномен, него средство комуникације које служи за преношење информација које су од значаја за проширење система знања и вештина полазника.

Ова кратка листа питања може да вам помогне за процену испуњености принципа комуникативне наставе језика, рефлексiju и евалуацију о сопственом раду и полазну тачку за будуће унапређење вашег рада у учионици:

- Да ли је прилагођено нивоу полазника?
- Да ли је мој говор прилагођен животном добу и претходним знањима полазника?
- Да ли је у складу са интересовањима и потребама полазника?
- Да ли се на часу углавном користи енглески језик?
- Да ли полазници користе језик на часу више од мене?
- Да ли је акценат на разумевању, а не на тачности?
- Да ли се језик вежба кроз примере из свакодневног живота полазника?
- Да ли је атмосфера пријатна и опуштена?

Препоручене активности

Слушање и читање су рецептивне вештине, па се углавном

препоручене активности могу односити на обе ове вештине.

Слушање

- повезивање илустрација/слика/речи и аудио материјала;
- попуњавање табеле (руком и на рачунару);
- допуњавање одговора/информације;
- заокруживање понуђених одговора или тачно/нетачно;
- разврставање аудио/аудиовизуелног материјала по врстама /рубрикама;
- слушање и исправљање нетачних података;
- слушање и разумевање на шта се одређена имена, бројеви итд. односе;
- слушање и одговарање на питања;
- активности преношења информација, нпр. обележавање пута на мапи, физичко реаговање на инструкције...

Читање

- предвиђање садржаја текста (из наслова, поднаслова, слика, читање дела текста и предвиђање шта следи...);
- мотивационе активности пре читања нпр. визуелни подстицај, олуја идеја, дискусија;
- схватање значења нових речи из контекста (студентима у групама/паровима дати дефиниције речи/фраза које они налазе у тексту и спајају);
- попуњавање табеле потребним информацијама (руком и на рачунару);
- допуњавање одговора/информације (руком и на рачунару);
- заокруживање понуђених одговора или тачно/нетачно;
- повезивање текста са одговарајућом преформулацијом (руком и на рачунару);
- полазници читају исечене делове текста и слажу их по реду;
- читање и убацивање реченица које су уклоњене из текста.

Писање

- попуњавање формулара (руком и на рачунару);
- писање и одговарање на честитке и позиве (руком и на рачунару);
- писање разгледнице;
- бележење поруке на основу упутстава датих усмено (руком и на рачунару).

Говор

- игре по улогама;
- интервју;
- изражавање на основу звучног или визуелног подстицаја;
- изабрати слику и припремити дијалог;
- квиз;
- направити питања и разговарати са свима у учионици;
- анкета;
- пронађите некога ко...

– кратка презентација (о себи или партнеру).

Да бисте лакше реализовали дати садржај у жељеном контексту, можда ће бити од помоћи неки од ових савета:

- дајте кратке и јасне инструкције;
- упростите ваш енглески језик до максимума;
- користите се језиком тела односно невербалном комуникацијом како би олакшали разумевање;
- увек демонстрирајте односно урадите пример пре што него полазници почну са вежбом;
- проверите да ли су добро разумели шта ће радити (и то што је ређе могуће питањима чији би одговор могао бити само *Да* или *Не*);
- надгледајте да би се уверили да су на правом путу;
- дајте временско ограничење;
- охрабрујте полазнике на интеракцију;
- кад је год то могуће, стављајте полазнике у парове или групе;
- дозволите им да упореде одговоре пре заједничке провере;
- омогућите много простора за вежбање новог језика.

За усвајање садржаја предвиђених програмом потребно је да полазници поседују оспособљеност за базичну употребу матерњег језика у усменој и писаној форми (мисли се на познавање латиничког писма). Уколико то није случај, у реализацији наставе потребно је посебну пажњу посветити основним знањима (кратки дијалози, кратке поруке, основна лексика, основе писмености). То значи да је у настави потребно пре свега утврдити ниво знања полазника и омогућити им да стекну основе комуникативне компетенције у језику који уче.

Праћење рада и оцењивање полазника саставни је део процеса усвајања језика у свим фазама наставе. Оно полазнику и наставнику пружа информацију о степену остварености циљева и задатака наставе и учења. Резултати оцењивања најпоузданији су уколико се базирају на резултатима полазника прикупљеним током дужих временских периода у којима раде под надзором наставника.

У процесу оцењивања посебно су важни:

- праћење развоја и оцењивање комуникативне компетенције;
- систематска провера развоја свих вештина у свим фазама образовног процеса;
- усклађеност метода наставе и поступака оцењивања.

И у оцењивању параметар су исходи, па се увек оцењује у односу на исходе.

Праћење рада и оцењивање полазника, као и настава, требало би да буде индивидуализовано. Приликом оцењивања, наставник увек мора узети у обзир колико је полазник мотивисан, какве су му амбиције, какво предзнање је имао итд.

ОДГОВОРНО ЖИВЉЕЊЕ У ГРАЂАНСКОМ ДРУШТВУ

Циљ наставе предмета одговорно живљење у грађанском друштву је стицање знања, вештина и вредносних ставова за одговоран, компетентан, квалитетан и активан живот и рад у грађанском друштву на принципима толеранције и поштовања људских права и слобода.

Исходи за крај основног образовања

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- препознаје и руководи се у свом понашању правима и одговорностима одраслог

грађанина;

- конструктивно учествује у спречавању насиља, предрасуда, дискриминације, нетолерантности у породичном, микро и макро окружењу;
- користи постојеће механизме за приступ информацијама правовремено и на одговарајући начин;
- разликује јавне и приватне информације и одговорно их користи у јавној и приватној комуникацији;
- разликује изворе информација и вреднује их с обзиром на врсту и поузданост;
- препознаје структуру републичке и локалне власти и идентификује надлежности локалне самоуправе;
- идентификује послове којима се бави општина;
- разликује основне врсте и могуће доприносе удружења на локалном нивоу;
- препознаје значај и улогу грађанске иницијативе и активизма у побољшању живота на локалном нивоу и планира локалну акцију;
- образложи предности и ризике интеграције Републике Србије у ЕУ;
- користи европске вредности приликом доношења одлука, приликом процењивања понашања појединаца и група;
- располаже вештинама интерперсоналне комуникације;
- препознаје значај и поседује стратегије ненасилног решавања конфликта;
- препознаје породицу као систем завистан од окружења и променљив у различитим фазама породичног развоја;
- препознаје повезаност брачних и родитељских улога у породичном функционисању;
- препознаје како је задовољавање потреба деце начин васпитања, пружање подршке учењу, образовању, одрастању и осамостаљивању;
- препознаје различите васпитне стилове и њихове последице на дечји развој;
- препознаје типове родитељског ауторитета и њихов утицај на однос родитељ-дете;
- препознаје и примењује основне принципе здравог начина живота и заштите здравља;
- схвата значај заштите сексуалног и репродуктивног здравља и познаје основне принципе њиховог очувања;
- познаје различите начине превенције полнопрениосивих инфекција и ХИВ/АИДС-а;
- препознаје значај превенције злоупотребе психоактивних супстанци (дуван, алкохол, дрога) и зна последице коришћења истих.

Обавезни садржаји за други и трећи циклус

Грађанин, његова права и одговорности; Насиље и мир у околини

- упознавање са вештинама, ставовима и вредностима одговорног грађанина;
- права грађана – ЕУ повеља о социјалној сигурности (право на здравље, рад, образовање и социјалну заштиту);
- услови и начини остваривања права грађана;
- одлике људских права (неотуђивост, универзалност, недељивост);
- врсте права – људска и дечја права;
- одговорности одраслих (лична, породична, грађанска);
- насиље у нашој околини;
- врсте насиља (физичко, емоционално, сексуално, занемаривање);

- механизми групног притиска;
- вештине одупирања притисцима групе;
- спречавање насиља и постизање мира;
- стереотипи и предрасуде;
- толеранција.

Информације у јавним средствима информисања

- врсте и значај средстава јавног информисања (новине, часописи, радио, телевизија, интернет): сличности, разлике, специфичности, могућности, предности;
- врсте јавних информација (вести, огласи, извештаји, поруке, обавештења, упозорења, рекламе): карактеристике, разлике, примери;
- интернет као средство јавног информисања: карактеристике, могућности и нови облици комуникације (електронска пошта, друштвене мреже, поруке и информације у мобилној телефонији и сл.): карактеристике, предности, ризици, могућности заштите;
- истинитост информација и екстремне злоупотребе у јавном информисању, медијска манипулација (тероризам, педофилија, трговина људима, финансијске преваре, говор мржње): личне и друштвене последице, примери;
- медији и основне људске и моралне вредности (пример „жуте штампе”);
- улога средстава јавног информисања у кризним ситуацијама (природне непогоде, стања опште опасности, социјални нeredи и сл.), примери.

Функционисање републичке и локалне власти, грађанска иницијатива и активизам

- карактеристике и функционисање републичке и локалне власти (контакти, сарадња, ресурси);
- структура републичке и локалне власти (законодавна и извршна власт);
- надлежности локалне самоуправе (послови којима се бави општина: комунални, урбанизам, саобраћај, заштита и унапређивање животне средине, образовање, здравство, култура и спорт, економски развој, информисање);
- организације грађана – терминолошка разноврсност;
- грађанска иницијатива – могућности учешћа у решавању проблема на локалном нивоу;
- удружења на локалном нивоу и њихов допринос развоју локалне самоуправе (шта је удружење, врсте удружења, процедура оснивања удружења на локалном нивоу);
- грађански активизам – значај и улога; планирање локалне акције.

Европска унија и процес европских интеграција

- настанак и главне институције ЕУ, начин функционисања и доношења одлука (Европски Савет, Европски Парламент, Европска комисија, Савет Европе, остала тела и агенције);
- основна документа, Устав, декларације и уговори ЕУ – разграничавање права, обавеза и надлежности ЕУ и земаља чланица;
- етничка, религијска, културна и језичка разноврсност Европе – богатство разноликости („јединствени у различитости”) и велики изазов за постизање хармоничних односа и дефинисања права и слобода појединих народа, религија, културних и осталих група;
- предуслови за приступање процесу интеграција – гаранција стандарда и квалитета у многим појединачним областима, али и суочавање са рестрикцијама

- и ограничавањем суверенитета;
- питање идентитета у Европској унији – могућности очувања националног идентитета и стварање новог, европског – историјска условљеност и савремене димензије проблема. Постојећи елементи европског идентитета;
- основни принципи функционисања ЕУ као заједнице – поштовање људских права на свим нивоима, мобилност (слобода путовања, учења и тражења посла, али и строгост у поштовању правила и норми), права потрошача и корисника, заштита природе;
- слободан проток људи, роба, капитала и услуга – поједностављење свих процедура, уз ризик губљења тајности информација и личних података;
- основни принципи социјалног функционисања ЕУ – поштовање људских права на свим нивоима, заштита слабих и маргинализованих, јак социјални систем (поређење са САД); солидарност (појединци, земље, интергенерацијска солидарност), полна и родна равноправност, социјална правда;
- образовање у Европској унији – повећање могућности, понуде и шанси, уз повећање захтева, притиска и самоодговорности;
- Република Србија у процесу придруживања Европској унији – предности и изазови за друштво и за појединца.

Животне вештине

- вештине ненасилне комуникације;
- различите врсте комуникације и њихове карактеристике;
- конфликти и врсте конфликта;
- стратегије ненасилног решавања конфликта.

Породица као систем

- породица као систем;
- међузависност породичног функционисања и социјалног окружења;
- различити модели организације породичног живота (ригидан, флексибилан и хаотичан);
- елементи здравог породичног функционисања (типови организације породичног живота, породичне улоге, расподела моћи, успостављање контроле, начини комуникације међу члановима породице;
- здравље породице као процес развоја и адаптације на кризе и промене.

Унапређење квалитета породичног живота и родитељства

- развојни задаци породице у различитим етапама породичног развоја;
- дисфункционални породични обрасци – породично насиље;
- одговорно родитељство – повезаност брачних и родитељских улога;
- васпитање и васпитни стилови родитеља;
- дечје потребе и начини њиховог задовољавања;
- коришћење награда и казни у васпитању деце;
- постигнућа детета као (не)успех родитеља;
- улога и одговорност родитеља у пружању подстицаја, подршке и помоћи детету у школском раду;
- успешни начини решавања неизбежних сукоба деце и родитеља.

Здравствено образовање кроз животне вештине

- заштита сексуалног и репродуктивног здравља и одговорно планирање породице;

- превенција полнопреносивих инфекција;
- ХИВ/АИДС – превенција и развој сензитивности према оболелима;
- превенција злоупотребе психоактивних супстанци: дуван, алкохол, дроге;
- последице коришћења психоактивних супстанци.

Начин остваривања програма

Сврха програма *Одговорно живљење у грађанском друштву* и његове реализације је мењање позиције одрасле особе у контексту друштвених промена – од позиције пасивног и „немоћног” посматрача до позиције активног, компетентног и ОДГОВОРНОГ ГРАЂАНИНА.

Садржаји предмета *Одговорно живљење у грађанском друштву* груписани су око основних улога, потреба и интересовања одраслог човека, око подручја његовог живота: здравља, породице и породичног функционисања, локалне средине, грађанских права и активизма, интегративних друштвених процеса, социјалног и радног окружења. Припрема за одговорно обављање задатака из бројних животних, личних и грађанских домена – припрема за одговорно живљење у грађанском друштву подразумева подизање свести о степену личне одговорности, али и цео низ практичних вештина које су нужне за свакодневно функционисање одраслог човека.

Програм предмета *Одговорно живљење у грађанском друштву* је оријентисан на исходе, а његову садржинску структуру чине две обалсти, у оквиру којих се налази осам тема: Област *Грађанско образовање*:

- грађанин, његова права и одговорности; насиље и мир у околини;
- информације у јавним средствима информисања;
- функционисање републичке и локалне заједнице, грађанска иницијатива и активизам;
- Европска унија и процес европских интеграција.

Област *Одговорно живљење*:

- животне вештине;
- породица као систем;
- унапређење квалитета породичног живота и родитељства;
- здравље и здравствено образовање кроз животне вештине.

Стиче се утисак да су разноврсне тематске области затворене, независне целине. Међутим, оне су врло погодне за функционално повезивање. Наиме, у првој половини другог циклуса упутно је реализовати две здружене и врло блиске тематске области – *Грађанин, његова права и одговорности, насиље и мир у околини* и у том контексту *Право на здравље као једно од основних људских права и здравствено образовање кроз животне вештине* (пети разред). У другој половини другог циклуса (шести разред) препоручује се функционално повезивање следећих области – *Информације у јавним средствима информисања и Животне вештине*. Препоручује се да први део трећег циклуса буде посвећен *Породици и родитељству* (седми разред). Други део трећег циклуса (осми разред) односи се на област *Грађанских иницијатива и активизма у локалној средини и Процеса европских интеграција*.

Грађанско образовање

Ова област предмета је базирана на уважавању реалних грађанских потреба одраслих особа, као и савремених интегративних друштвених процеса и промена.

Полазници се прво сусрећу са својим основним грађанским правима и одговорностима, потом са правом на информисаност и доступност информацијама као веома важним предусловом за разумевање друштвених кретања. Након стицања знања и разумевања релевантних феномена и појава који припадају области грађанских права и одговорности, следи схватање и развијање активног и одговорног односа према друштвеним појавама, утемељеног на људским правима. То представља добру сазнајну основу разумевања структуре и надлежности локалне самоуправе, феномена грађанске иницијативе и оспособљавања за самостално припремање и извођење грађанских акција, пре свега у локалном окружењу. Све је то у функцији оспособљавања полазника – грађана да преузму улогу учесника у јавном животу. Четврто образовно подручје Европска унија и процес европских интеграција је у функцији разумевања интегративних друштвених процеса и на тој основи припремања за њихово прихватање и активно учествовање у њима.

Препоручује се да у садржинској структури програма значајно место имају примери из грађанског живота полазника које они сами делегирају, тако се садржај сваке програмске теме или јединице може градити око конкретног примера. Посебна пажња се придаје теми која се односи на Права и одговорности грађана. С обзиром да полазници представљају угрожену групу у погледу остваривања својих права, услед неадекватног досадашњег образовања, акценат се стваља управо на њихово оснаживање за остваривање грађанских и људских права, као и начина њиховог остваривања (лична права, политичка права, економско-социјална права, здравствена права, културна права и права припадника националних мањина). Дискутујући о конкретним примерима из живота, полазници идентификују разлике између потреба, жеља и права људи, уочавају суштинске одлике и врсте људских права и одговорности, посматрају однос права и одговорности и повезују их, те се на тој основи припремају за понашање базирано на својствима одговорног грађанина (што представља један од жељених исхода). Како би били у стању да конструктивно реагују на испољавање предрасуда и дискриминације, да предузимају разумне и допуштене мере против ширења насиља, неопходна је свестрана, аргументована елаборација и сучељавање примера добре и лоше праксе. Кроз такве примере, код полазника се буди свест о различитим врстама насиља у свим сегментима друштва, а посебно о прикривеним видовима насиља којима су људи изложени.

Наставник може искористити свакодневни информативно – медијски контекст као праву „природну” средину за учење о праву на информисаност, доступност информацијама и о јавним средствима информисања. Про и контра расправа о „(не)омиљеном” медију/извору информација, добар је пут ка критичком процењивању информације и њеног извора, те на тој основи за пут тражења, вредновања и селектовања информација.

Препоручује се да полазници сами, на основу сопственог искуства, делегирају грађанске иницијативе у локалној средини у било којем од сектора надлежности локалне самоуправе, а потом пролазе кроз све фазе формулисања иницијативе, симулирају заседање скупштине и тако одлучују о предлогу грађана. Кроз сусрете са представницима удружења на локалном нивоу, полазници се упознају са удружењем (појмом, улогом, врстама) као важним сегментом цивилног друштва и информишу о примерима добре праксе. Осим грађанских иницијатива и удружења, посебан акценат је стављен на грађански активизам као један од начина на који грађани могу активно учествовати у животу своје локалне самоуправе. Кроз процес планирања (конкретне) локалне акције (дефинисање проблема, планирање корака решавања проблема, изабор ресурса подршке акцији), полазници стичу ваљану припрему за прави, реалан грађански активизам. Дидактички оквир за реализацију образовног подручја Грађанска иницијатива и партиципација у локалној самоуправи представљају реалне животне ситуације и потребе.

Основано се може претпоставити да ће полазници умети да образложе предности и ризике интеграције Републике Србије у ЕУ након ваљаних објашњења, дискусије

и дебате о начинима функционисања Уније, о односу националног и европског идентитета, о принципима функционисања Уније (поштовање људских права, мобилност, слобода путовања, учења и тражења посла, слободан проток људи и роба, равноправност, социјална правда).

Наставник и полазници заједнички креирају приоритете у локалном контексту и контексту њихових животних улога, којима ће посветити већу или мању пажњу. У сарадњи са полазницима наставник умрежава основне појмове из области грађанског васпитања (право, слобода, одговорност, једнакост, демократија...) и тако стварају ваљану основу за позитивне промене у њиховом грађанском животу.

У том контексту, наставник заједно са полазницима обезбеђује да се остваре битне димензије грађанског васпитања, когнитивна (разумевање идеја, концепата и вредности грађанског друштва), афективна (прихватање демократских вредности и понашања) и социјална (понашање и живљење у складу са принципима и вредностима демократског друштва).

С обзиром да се процес грађанског образовања заснива на критичком мишљењу, решавању проблема и учењу путем истраживања, коришћењем метода активног учења, наставник омогућава трансфер знања у различита животна подручја. Управо такав дидактичко-животни контекст омогућава развијање бројних кроскурикуларних компетенција.

Кроз реализацију области Грађанског образовања неопходно је остварити корелацију са садржајима готово свих предмета, а посебно предмета Историја (нпр. улога савремених европских институција у остваривању права грађана...), Географија (регионална географија Европе и Република Србија у интеграцијским процесима...), али и оних попут српског и енглеског језика и дигиталне писмености који доприносе развијању комуникацијских вештина изузетно потребних сваком грађанину у процесу остваривања његових грађанских права.

Одговорно живљење

Животне вештине чине окосницу ове области. Оне представљају дар за адаптивност и позитивно понашање које омогућава да се ефикасно носи са захтевима свакодневног живота. Животне вештине представљају неку врсту психосоцијалних компетенција које људима помажу да донесу одлуке на основу информација, да критички и креативно размишљају, да решавају проблеме, ефикасно комуницирају, изграђују односе, саосећају са другима и залажу се за управљање својим животима на здрав и продуктиван начин. Животне вештине могу бити усмерене ка личним активностима и активностима према другим људима или се могу применити на активности које мењају окружење.

С обзиром да је стицање вештина дуг и веома комплексан процес, програм Одговорно живљење у грађанском друштву, у целости, треба да иницира, усмери и оснажи полазнике да схвате, препознају и развијају своје потенцијале који ће им помоћи да на најефикаснији начин управљају својим животима.

Нагласак је стављен на вештине комуникације и решавање сукоба, као предуслов за успешну реализацију осталих области овог предмета и вештине које су у основи подизања квалитета породичног живота, личног и породичног здравља и успешно сналажење и функционисање у социјалном окружењу. Комуникационе вештине и решавање конфликта су основне вештине за грађење добрих међуљудских односа. У оквиру ових радионица полазници могу научити и вежбати да имају добре вербалне/невербалне комуникације; презентују аргументе за и против одређених ставова; избегну и/или изађу из конфликта; науче, вежбају и покажу интресовање уз активно слушање других; буду пажљиви и саосећајни; пруже и осете емпатију.

Посебан нагласак стављен је на сет животних вештина које треба да омогуће

полазницима да се снађу у свакодневном животу, одговоре изазовима савременог технолошког друштва и успешно користе продукте и услуге које оно нуди.

Здравствено образовање базирано на вештинама омогућава полазницима примену знања и развијање вештина помоћу којих уче да доносе одговорне одлуке и предузимају активности на промовисању и чувању сопственог здравља и здравља других људи. Животне вештине повезане са здрављем представљају здравствену едукацију која поред стицања знања и грађења ставова подразумева читав низ вештина које су неопходне за стварање и покретање најпогоднијих и најпозитивнијих одлука повезаних са здрављем.

Деценијама је здравствена едукација била базирана на пружању информација, теоријским излагањима и изношењима чињеница. У складу са променама у приступу, овај програм је интерактиван и у великој мери је окренут ка развијању вештина. Здравствено образовање базирано на вештинама је приступ стварању или одржавању животних навика, кроз стицање знања, изградњу ставова и развијање вештина, коришћењем различитих искустава у учењу, уз наглашавање и избор метода са активним учествовањем. Вештине се најбоље уче када полазници имају прилику да активно примењују знање. Уколико се полазницима омогући да одређене вештине вежбају у безбедном окружењу (учионици), већа је вероватноћа да ће бити спремни да их адекватно користе и у реалним животним ситуацијама.

Важно је нагласити да овакав модел промовише здраво понашање и да у складу са тим мора бити што атрактивнији, занимљивији и неоптерећујући за полазнике.

Циљ Здравственог образовања кроз животне вештине је да се код полазника подигне свест о значају здравља, да препознају везу која постоји између ризичног понашања и нарушавања здравља, да увиде да ризично понашање може бити узрок низа здравствених и психосоцијалних проблема људи и да их мотивише да стицањем знања и развојем најразличитијих вештина сачувају своје здравље.

Полазна основа за реализацију овог дела програма јесте упознавање полазника са основним принципима здравог начина живота и заштите здравља. С обзиром на то да се у овом делу програма говори о важности превенције, вакцинације, редовним контролама здравља, правилној исхрани и заразним болестима, препоручује се да се оствари сарадња са неком здравственом установом, нпр. домом здравља и да се у обраду ових садржаја укључе одговарајући лекари.

Четири важне целине које чине тему Здравствено образовање кроз животне вештине су:

- превенција злоупотребе психоактивних супстанци: дувана, алкохола и осталих врста дрога;
- репродуктивно и сексуално здравље;
- ХИВ/АИДС и полно преносиве инфекције (ППИ);
- вештине одупирања притисцима.

Задатак наставника је да пробуди интересовање полазника, да их мотивише и мобилише за стицање великог броја вештина које имају крајњи резултат сагледавање ризика и последица које конзумирање психоактивних супстанци доноси и прихватање неконзумирања свих ових супстанци. Овај задатак се може реализовати кроз радионице које су предвиђене у реализацији ове теме.

Теме везане за репродуктивно здравље и сексуалност уопште у многим породицама су табу теме, па када се о њима разговара и у школи, подстичу осећање стида и некомфора како код ученика тако и код наставника. Улога наставника је да, помоћу радионица које су предвиђене, управо помогне да се та нелагодност превазиђе и помогне полазницима да својим знањима и вештинама које стичу у овом програму, побољшају квалитет свог репродуктивног и сексуалног здравља.

У оквиру пакета радионица на тему ХИВ/АИДС и полно преносиве инфекције

полазници ће савладати основне информације о овој теми, препознати понашања која стављају појединце у ризик за добијање ХИВ-а и ППИ, развити вештине којима се усваја понашање за смањење ризика од ХИВ-а и ППИ, развити сензибилност за недискриминаторни однос према особама које живе са ХИВ/АИДС-ом.

Вештине одупирања притисцима представљају једну од кључних тактика за избегавање великог броја потенцијално ризичних понашања. Полазници ће увежбати и градити вештине преговарања за отпор притиску других за конзумирање психоактивних супстанци, неодговорно упуштање у сексуалне односе и ризик да се добије нека ППИ или ХИВ.

Унапређење квалитета породичног живота има за циљ подизање квалитета породичног живота едукацијом полазника. Циљ није усмерен ка стицању готовог пакета знања, већ се знање које се стиче користи као интервенишућа снага која служи као основ и оквир за интеграцију личног искуства и (ре)дефинисање личне – породичне ситуације.

Унапређење квалитета породичног живота се реализује кроз следеће теме:

- породица;
- брак;
- дете;
- родитељство.

Полазници ће бити у стању да препознају основне елементе здравог породичног функционисања, као и последице дисфункционалних односа у породици и према деци. Нагласак је стављен и на препознавање променљивости породичних задатака у различитим фазама породичног развоја.

Одабране радионице и вежбе ће омогућити полазницима да препознају повезаност брачних и родитељских улога у породичном функционисању.

Важно место у овом делу програма имају теме које се односе на положај детета у породици, као и дечје потребе и начин њиховог правилног задовољења као један од најважнијих услова за правилан развој деце. Иако је реч о детету, треба нагласити да је овде пажња усмерена пре свега на родитеље, односно на појачавање осетљивости родитеља за препознавање сигнала (вербалних и невербалних) које емитују деца и боље разумевање порука које родитељи добијају од своје деце. Такође, пажња је усмерена на препознавање властите, родитељске, одговорности за развојно-психолошке проблеме детета који настају услед нарушене, неадекватне или смањене интеракције родитеља и деце. Због тога је у практичној реализацији оваквих задатака планирано да се полазници стављају у позицију деце, како би на нов и продубљен начин почели да сагледавају понашање и поступке деце.

С обзиром на важну улогу образовања, важно је да се код полазника развије свест за подршку и подстицање деце у учењу и образовању.

У оквиру теме о родитељству предвиђене су радионице које ће омогућити полазницима да препознају различите васпитне стилове и њихове последице на дечји развој.

Централну улогу има разумевање стратегија решавања сукоба као битног индикатора квалитета односа родитељ – дете и ревалоризовање властитих васпитних поступака уз подстицај за корекцију у правцу изграђивања функционалних и конструктивних решења. Реализација Родитељства подразумева и наглашавање озбиљне, одговорне и тешке васпитне функције родитеља. Како би се избегло одузимање општег тона радости родитељства, предвиђено је давање различитих порука полазницима којима се оживљава позитивна слика родитељске улоге у којој доминира осећање љубави и привржености према детету. Важно место у реализацији ове теме заузима и препознавање различитих типова родитељског ауторитета и њихов утицај на однос дете-родитељ. Ауторитет родитеља је један од најсигурнијих емпиријских валидационих критеријума за ниво личне, породичне, брачне и родитељске компетенције.

Унапређење квалитета породичног живота треба полазницима да омогући

стицање знања, нове увиде и боље разумевање себе и своје породице; да изграде осетљивост и отвореност за питања личног и породичног напредовања; да изграде нове типове релација са другима.

С обзиром на специфичност области Одговорно живљење, неопходно је остварити *корелацију са садржајима многих предмета*. Посебно се могу истаћи следећи предмети: дигитална писменост (долажење до информација путем интернета, комуникације, коришћење савремених уређаја и сл.); српски језик (писмена комуникација), математика (читање графикона); историја и географија (читање мапа, карата, извори информација), предузетништво (пословна комуникација и етика, менаџмент новцем), биологија (репродуктивно здравље).



Предмет Одговорно живљење у грађанском друштву се реализује кроз радионице. Основни принцип радионичарског рада је *активно учешће* полазника. Доказано је да је активно учешће најефикаснији метод развијања знања, ставова и вештина заједно. Основне предности методе активног учешћа и радионичарског рада уопште су:

- појачана свест полазника о себи самима и другима;
- развијање сарадње уместо конкуренције;
- омогућавање полазницима и наставницима да препознају и вреднују појединачне вештине и повећају самопоуздање;
- могућност да се полазници међусобно боље упознају;
- промовисање вештина слушања и комуникације;
- олакшан рад на осетљивим проблемима;
- промовисање толеранције и разумевања појединаца и њихових потреба;
- охрабривање и подстицање иновација и креативности.

Осим активног учешћа полазника, треба нагласити други принцип радионичарског рада – *равноправност свих учесника*. Под овим се подразумева да сви полазници учествују у раду, односно да нема посматрача, с тим да треба водити рачуна да свако има право да задржи за себе неки свој доживљај.

С обзиром на то да су сви полазници (учесници) равноправни, предуслов њихове равноправности је да *сви седе у кругу*, како би се сви свима обраћали и сви све чули. *Свако мишљење је драгоцено*, без обзира колико се разликује од других. Ово су уједно и најосновнија радионичарска правила, која се успостављају на почетку рада, уз договор са групом.

Наставник је у реализацији овог програма у улози *водитеља радионице*. Неопходан услов за успешну реализацију програма је стварање међусобног поверења између наставника и полазника.

Најдрагоценији извор у реализацији радионица је *искуство полазника*. Оне су и конципиране тако да се стално ослањају на њихова искуства, а наставник, односно водитељ радионица треба стално да се позива на искуства полазника.

Сценаријом сваке радионице је прецизно назначено који је облик рада предвиђен (индивидуални рад, рад у пару, групни рад), као и технике: играње улога, олуја идеја, игре симулације, итд.

Препоручује се *описно оцењивање*, с обзиром на природу предмета. Оно што се може оцењивати јесте ангажованост полазника, сарадња и уважавање осталих учесника. Успех и постигнуће не могу бити предмет оцењивања у оваквом програму.

ПРЕДУЗЕТНИШТВО

Циљ наставе предмета предузетништво је да оспособи полазнике/це за спровођење активности из контекста породичног, макро и микро социјалног окружења и развој компетенција потребних за успршно укључивање у свет рада и стицање економске и бизнис писмености.

Исходи за крај основног образовања

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- развија план спровођења једноставне активности из контекста породичног, макро и микро социјалног окружења;
- припрема буџет и временски план за реализацију једноставне активности;
- организује и спроводи, индивидуално или као члан тима, једноставну активност из контекста породичног, макро и микро социјалног окружења у складу са материјалним и временским ресурсима;
- препознаје прилике за генерисање прихода потем запошљавања и самозапошљавања и анализира ризик који се односи те прилике;
- креира једноставну радну биографију и обавља поступак пријављивања за добијање запослења;
- израчунава потребне ресурсе за самозапошљавање;
- идентификује ресурсе који су доступни у породичном, макро и микро социјалном окружењу да помогну остваривање циљева самозапошљавања;
- осмишљава једноставан комерцијални производ/услугу;
- израчунава потребна улагања и формира продајну цену производа/услуге;
- прави једноставан план дистрибуције производа/услуге;
- креира једноставан рекламни летак.

Обавезни садржаји за други и трећи циклус

Формулисање циљева и планирање спровођења активности

- доношење одлука и постављање циљева;
- припрема организационог плана за спровођење активности;
- планирање потребних средстава за реализацију активности;
- израда временског плана за реализацију активности.

Спровођење активности и процена постигнућа

- одговорно извршавање задатака у складу са планом реализације активности; средствима која су на располагању и у предвиђеним временским оквирима;
- иницијативност и преузимање разумног ризика при извршавању задатака;
- разумевање улоге, права и одговорности чланова тима;
- праћење остваривања постигнутих у односу на планиране резултате и процена постигнућа.

Свет рада

- различити облици рада – волонтирање, повремени и привремени послови, стално запослење, samozapošljavanje;
- очекивања послодаваца, вештине које омогућавају бољи положај на тржишту рада и увећавају шансе за запослење;
- креирање радне биографије;
- тражење информација о могућностима за запослење;
- подношење захтева за запослење – пријавни обрасци, мотивационо писмо, обављање интервјуа;
- закључивање уговора о запослењу – трајање запослења, зараде и услови рада, људска права и права радника.

Самозапошљавање

- предузетник и предузетничко деловање – особине предузетника, мотиви, предности, недостаци и ризици самосталног обављања делатности;
- развој пословне идеје и потребна улагања у пословање;
- извори почетног финансирања пословања – сопствена и позајмљена средства;
- инокосно власништво и облици удруживања капитала.

Пословање

- роба и услуге;
- понуда и тражња;
- процес производње – улаз, процеси и излаз;
- добит и губитак.

Развој комерцијалног производа/услуге

- осмишљавање производа/услуге односно, асортимана производа/услуга у циљу задовољења одговарајућих потреба потрошача;
- истраживање тржишта понуде и тражње за истим и/или сличним производима;
- формирање цене коштања и продајне цене;
- паковање, означавање и етикетирање;
- пласман и продаја;
- промоција;
- квалитет производа/услуге и хигијенско-безбедоносни аспекти.

Напредни садржаји

Формулисање циљева и планирање спровођења активности

- кораци и поступци: одлучивање, планирање, контрола и евалуација, буџетирање, расподела средстава, људски ресурси;
- планирање појединачних активности;
- представљање детаља активности;
- финансијско планирање.

Спровођење активности и процена постигнућа

- управљање временом, људима и ресурсима;
- примена унапред утврђених стандарда током реализације;
- развој динамике тима, сарадња у тиму;
- такмичење као начин за остваривање бољег ефекта.

Свет рада

- промене радне снаге, нови производи и производне методе;
- трендови у запошљавању и будући трендови на тржишту рада.

Самозапошљавање

- глобална тржишна привреда;
- преломна тачка рентабилитета;
- пословна и корпоративна етика;
- управљање отпадом;
- искоришћавање и трансформација ресурса.

Пословање

- процена функције, вредности и изгледа производа/услуге;
- културне разлике и разлике у навикама;
- разумевање глобализације и предвиђање промена које су последица глобализације.

Развој комерцијалног производа/услуге

- производња производа/услуге – техничко-технички захтеви;
- врсте материјала за производњу – природни и вештачки;
- дизајн производа у складу са циљном популацијом;
- производна технологија.

Начин остваривања програма

Наставни програм предмета предузетништво за основно образовање одраслих у другом и трећем циклусу садржи следеће области:

- формулисање циљева и планирање спровођења активности;
- спровођење активности и процена постигнућа;
- свет рада;
- самозапошљавање;
- пословање;
- развој комерцијалног производа/услуге.

У другом и трећем циклусу настава предузетништва је усмерена ка стицању предузетничке компетенције (знања, вештина и ставова) кроз усвајање основних појмова из

подручја економије, пословања и менаџмента. Настава предузетништва омогућава полазницима да се упознају са процесом осмишљавања и планирања у различитим контекстима породичног, макро и микро социјалног окружења, од поимања пројекта и прецизирања исхода, преко истраживања и предузимања корака за реализацију циљева. Усмерена је на развој предузетничких ставова, стицање вештина и економску и бизнис писменост у циљу квалитетног и успешног функционисања у заједници. У фокусу је стицање економских и бизнис знања и вештина, упознавање света рада, планирање каријере и спровођење активности које развијају тзв. меке вештине. Развој свести полазника о запошљавању и samozapoшљавању треба да омогући њихово успешно укључивање у свет рада по завршетку образовања.

Неопходно је да полазници овладају основним појмовима из области економије, да се упознају са могућностима за запошљавање и samozapoшљавање, тржиштем, са проценом неопходних ресурса. Полазницима је потребно дати могућност да се упознају са проценом неизвесности и ризика при отпочињању бизниса. Настава предузетништва у другом и трећем циклусу базира се на следећим принципима:

- разумевање односа између рада и друштва/привреде;
- проналажење и/или осмишљавање посла/рада;
- проналажење и ефикасно коришћење информација у приватне сврхе и због посла;
- позитивна и ефикасна интеракција са другима;
- учествовање у доживотном учењу ради остваривања приватних и професионалних циљева;
- одржавање уравнотеженог односа између радног ангажовања и задовољавања приватних потреба.

Програм предмета предузетништво је конципиран како би подстакао остваривање везе са реалним животним ситуацијама, са светом рада, како би помогао боље разумевање улоге, права и одговорности запосленог, менаџера, послодавца и предузетника, и како би се реализовали практични предузетнички пројекти. Полазници треба да развију вештине као што су комуникативност, тимски рад, организационе вештине, вештине планирања, да се подстакну на препознавање важности и значаја садржаја које изучавају. Потребно је подстицати развој вештине обраде информација (сакупљања, организовања, интерпретације и преношења информација). У целом том процесу треба водити рачуна о индивидуалним потребама и интересовањима тако да полазници по сопственом темпу развијају стратегију учења у циљу прилагођавања индивидуалним потребама. Такође је потребно охрабривати полазнике да преузму ризик, подстицати иновативност, креативност и флексибилност. Стицање знања, вештина и развијање ставова треба да буде усмерено на примере из реалног живота и света рада.

Начин реализације садржаја, односно развијање ставова, стицање знања и вештина треба да буде орјентисано на пројектну наставу, реализацију активности ван учионичког окружења, учешћем госта-предавача, особа чији пример може бити користан полазницима да уоче и сагледају своје могућности. У настави треба да доминира практичан и, кад год је то могуће, самосталан рад полазника. Треба примењивати облике и методе рада са полазником у центру и учење засновати на стварном контексту, да би се јачала одговорност и власништво полазника над учењем, рад у групи и да би полазници знали колико знају и шта даље. Садржаји се доминантно реализују путем реализације активности. Активности су осмишљене на начин да доприносе достизању једног или више исхода учења. Дужина трајања спровођења активности варира у зависности од обима и природе активности. При спровођењу наставе, наставник треба да прати и надзире сваки део активности, како би био сигуран да

иста води развијању знања, вештина и ставова специфичних за дати исход учења. Са друге стране, мора полазницима оставити слободу да сами доносе одлуке и преузму ризике. При реализацији програма предузетништва важно је ослањање на претходна искуства и знања полазника стечена кроз искуство и кроз наставу осталих предмета, и на њихову примену.

Наставницима је за реализацију на располагању широк спектар метода наставе и учења са полазником у центру међу којима се, као посебно корисне, издвајају: изношење идеја, учење кроз рад, менторство и усмеравање, учење откривањем, подела улога на основу стварне ситуације, студије случајева и стварни сценарији, евалуација према заједнички утврђеним критеријумима, пројекти, рад у групи, „SWOT” анализа, дискусија и презентације. Важно је направити пажљив одабир да би се обезбедило да одређена метода одговара конкретним исходима учења.

Расположиви фонд часова треба распоредити на следећи начин:

- за реализацију области *Формулисање циљева и планирање спровођења активности* и *Спровођење активности и процена постигнућа* треба одредити укупно 17 часова, равномерно распоређених за реализацију обе области;
- за реализацију области *Свет рада* и *Самозапошљавање* треба одредити укупно 17 часова у сразмери 50 – 60 % фонда за реализацију прве односно, 40 – 50 % фонда за реализацију друге области;
- за реализацију области *Пословање* и *Развој комерцијалног производа/услуге* треба одредити укупно 17 часова у сразмери 20 – 30 % фонда за реализацију прве односно, 70 – 80 % фонда за реализацију друге области;

Садржаје треба реализовати према редоследу датом у програму.

С обзиром на то да је предузетништво специфична дисциплина која треба да пренесе одговарајуће ефекте на наставу других предмета, при реализацији садржаја је од кључне важности корелација са осталим наставним предметима и активностима.

Реализација савремене наставе предузетништва је уско везана за кориштење рачунара и дигиталне опреме. Од нивоа захтевности исхода учења зависе конкретне активности и садржаји који ће бити повезани, али је препорука да, где год је то могуће, треба употребити информатичка знања и вештине полазника за спровођење наставних активности предузетништва (израда једноставних промотивних материјала, финансијских табела и сл.). На овај начин је полазницима дата могућност да уоче важност информационих технологија у савременом друштву, било у сфери пословања или за личне потребе.

Математика игра кључну улогу у припреми за свет рада, како кроз стицање нумеричке компетенције, тако и кроз развој способности за апстрактно размишљање и систематски приступ решавању проблема. Повезивање наставних садржаја предузетништва и математике се манифестује кроз примену математике у финансијама, истраживању тржишта и др.

Српски језик је веома погодан за све облике корелације и веома је важан за стицање самопоуздања кроз развој вештине презентовања и писане и усмене комуникације, јавног наступања. Повезивање наставе српског језика и предузетништва може да се одвија кроз реализацију великог броја садржаја, између осталог, у изради радне биографије, излагањима током групног рада, презентовању, изради планова и друго.

Осим ових наставних предмета, настава предузетништва је у директној корелацији са предметима Одговорно живљење у грађанском друштву и Енглески језик. Повезивање садржаја предузетништва са осталим предметима је такође могуће и допринеће развоју предузетничке компетенције полазника.

На крају основног образовања очекује се да полазници имају развијене предузетничке вештине за планирање, организацију, спровођење и праћење остваривања

реализације активности на нивоу који је у сагласности са њиховим реалним могућностима и прилагођен примени у свакодневним животним ситуацијама, приватним и професионалним. Полазници треба да стекну функционалну економску и бизнис писменост која ће им омогућити разумевање свакодневних економских појава у породичном микро и макро социјалном окружењу и припремити их за могућност samozapošljavanja. Коначно, полазници ће стећи вештине и знања потребна за успешно укључивање у свет рада.

Формулисање циљева и планирање спровођења активности

Ова област је доминантно усмерена на стицање предузеничких вештина, надовезује се на резултате предузетничког образовања током првог циклуса и представља основ за касније стицање предузетничких знања. Кључни резултат је полазник који уме да сагледа активност „од почетка до краја” и да, у складу са тим, планира спровођење – формулише циљ и начин како да циљ оствари. Полазника треба обучити како да правилно формулише циљ за одређену активност, изради једноставан буџет и временски план спровођења активности. Настава треба да буде пројектног типа, а активност која се спроводи из контекста породичног макро и микро окружења.

Спровођење активности и процена постигнућа

Полазник развија вештине од важности за успешну реализацију планираних резултата. Организационе вештине заузимају кључно место у овој области, уз развој способности процене и самопроцене тј. критичког процењивања оставреног у односу на планирано и развој вештина правилног располагања средствима и временом.

Свет рада

Током реализације ове области ће полазник, као резултат комбинованог стицања предузетничких вештина и знања о свету рада, моћи да дође до информација о могућностима за генерисање прихода путем запошљавања и/или samozapošljavanja, размотри опције које су на располагању и определи се за ону која је у складу са његовим интересовањима и потенцијалима. Полазника треба обучити како да дође до информација о могућностима за запослење, како да правилно разуме шта се од њега тражи и како се може пријавити на конкурс за посао. При реализацији ове области треба користити све доступне изворе информација са тржишта рада, примере огласа за посао, радних биографија, мотивационих писама и осталих образаца који се користе у поступку пријављивања за запослење. Препоручује се симулација овог поступка, укључујући симулацију пословног интервјуа путем играња улога.

Samozapošljavanje

Област треба реализовати кроз четири фазе:

- 1) ко је предузетник;
- 2) шта је пословна идеја и како се долази до ње;
- 3) одакле предузетнику средства за финансирање пословне идеје;
- 4) на који начин предузетник може да оствари активност.

За реализацију прве фазе је веома важно да буде реализована путем гостовања неког од предузетника који би поделио искуства са полазницима, из свог угла говорио о мотивима који су били пресудни за samozapošljavanje, особинама које предузетник треба да поседује, предностима и недостацима које самостално бављење делатношћу носи са собом. Друга фаза подразумева примену процеса генерисања, разматрања и евалуирања идеје на конкретном – комерцијалном производу/услугу. За реализацију треће и четврте фазе треба користити доступне информације из агенција које подржавају развој малих и средњих предузећа и предузетништва, финансијских организација и др.

Пословање

Ова област је доминантно усмерена ка стицању економске писмености чију примену ће полазници да остваре при реализацији развоја комерцијалног производа/услуге. Економске појмове треба уводити кроз примену у свакодневним ситуацијама из породичног макро и микро окружења и прилагодити нивоу полазника. Не препоручује се употреба техничког вокабулара и, где год је то могуће, треба уместо формалних економских термина користити једноставне формулације које ће полазник са лакоћом да разуме и повеже са знањима која је претходно стекао.

Развој комерцијалног производа/услуге

Стицање предузетничких знања током треће фазе ће омогућити да полазник уме да сагледа све аспекте развоја и реализације једног комерцијалног производа/услуге. При реализацији наставе употребу стручне терминологије треба свести на минимум, а нове појмове (нпр. фиксни трошкови, рентабилност и сл.) треба објашњавати коришћењем примера из свакодневног живота.

Оцењивање напредовања и успеха полазника

Полазници треба да учествују у дефинисању критеријума учинка и развијају вештине самопроцене. За проверу постигнућа примењују се три облика процене: процена полазника од стране наставника, од стране других полазника и лично (самопроцена). Треба примењивати следећу динамику процене: иницијална евалуација – утврђивање предзнања на почетку процеса учења, формативна евалуација – праћење напредовања полазника и утврђивање тешкоћа у току процеса учења и сумативна евалуација – евалуација постигнућа. За проверу постигнућа исхода учења треба користити следеће приступе: усмено испитивање о знању и разумевању, групни пројекат/индивидуални пројекат (полазник или група полазника добија задатак за који планира и организује спровођење), разговор или презентација теме, играње улога (обсервирају се вештине понашања полазника током игре улога), писана провера, групна процена, портфолио (полазници прикупљају доказе својих постигнућа), традиционални испити.

ПРИМЕЊЕНЕ ПРИРОДНЕ НАУКЕ

Циљ модула примењене природне науке је оспособљавање полазника за разумевање и примену основних знања, законитости и принципа из физике, хемије и биологије у свакодневном животу и раду.

Исходи за крај основног образовања

По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- разуме природне појаве и њихов утицај на квалитет човековог живота;
- критички размишља о појавама и стварима које се догађају у окружењу;
- управља догађајима и пословима од важности за свакодневни живот;
- се понаша безбедно по себе и околину приликом употребе различитих ствари или процедура;
- примењује знања од критичне важности за квалитет и поштовање потребних;
- стандарда у обављању различитих послова.

Исходи модула усмерени ка обукама за услуге

- разуме улогу микроорганизама као узрочника болести;
- разуме улогу и функцију, антибиотика, вакцина и серума у лечењу болести;
- познаје средства и начине сузбијања штеточина опасних по људско здравље;
- познаје значај и важност хигијене у одржавању и чувању свог и туђег здравља.

Исходи модула усмерени ка обукама за пољопривредне послове и исхрану

- познаје начине заштите биља од штеточина;
- познаје функцију орања и ђубрења земљишта;
- познаје начине прехранивања биљака;
- разуме значај правилне исхране и здравствене заштите стоке;
- познаје начине одржавања, чувања и конзервирања хране;
- разуме последице термичке обраде хране на квалитет (хранљиви састојци, чување, јестивост) хране;
- у стању је да објасни међузависност воде и развоја микроорганизама;
- у стању је да објасни улогу соли и шећера у спречавању развоја микроорганизама;
- познаје начине уништења микроорганизама;
- разуме улогу сирћетне киселине у конзервирању биљних материјала;
- у стању је да објасни функцију термичке обраде хране.

Исходи модула усмерени на обуке у области грађевинарства и занатских услуга

- познаје врсте и карактеристике старих материјала за зидање кућа;
- познаје врсте и карактеристике нових материјала за зидање кућа;
- познаје врсте и функције изолационих супстанци (зидних, подних и кровних);
- познаје карактеристике енергената који служе за загревање куће;
- у стању је да објасни функцију водовода и канализације у очувању квалитета живота и здравља;
- разуме разлику између боја и пигмената;
- разуме функцију разређивача и лакова;
- разуме функцију заштите материјала (отклањање корозије, старе фарбе и одмашћивања);
- познаје врсте и карактеристике текстилних материјала (природних и вештачких);
- разуме значај складиштења, чувања и рециклаже индустријског и кућног отпада (уља, масти, киселине, пластика, расхладне течности, електролити, био-материјали).

Исходи модула усмерени на обуке у области машинско-електричарских послова

- наведе карактеристике наизменичне струје;
- познаје функције осигурача у струјној инсталацији;
- објасни начин добијања електричне струје из различитих извора;
- разуме разлоге за економичност потрошње енергетских извора (дневна и ноћна

- струја);
- познаје врсте обновљивих извора енергије (соларна, хидро, ветар);
- сигурно рукује електричним апаратима и машинама.

Обавезни садржаји

Садржај овог предмета чине знања о природним појавама и стварима из свакодневног окружења људи организоване у три целине:

1. кућа и око куће;
2. храна;
3. здравље.

1. Кућа и око куће

1.1. Стари материјали за зидање кућа

- малтер, хемијски састав, хемијски процес за добијање;
- цигла, хемијски састав, добијање, хемијска својства;
- гипс, хемијски састав, добијање, хемијска својства.

1.2. Новији материјали за куће

– Изолационе супстанце

катрани, стиропор, хемијски састав, добијање, хемијска својства, безбедно коришћење; фасадне облоге као изолације: хемијски састав, хемијска и физичка својства која омогућују да се користе за изолацију, био материјали за изолацију (трска, слама...);

Нови материјали за кровне покривке: хемијски састав, хемијска и физичка својства која омогућују да се користе као кровна покривка, безбедно коришћење;

– Боје и лакови, разређивачи, фирниси и растварачи за ове супстанце

боје, пигменти: хемијски састав, хемијска и физичка својства, безбедно коришћење;

разређивачи: хемијски састав, хемијски процес у коме се користе, безбедно коришћење;

Фарбе, лакови – шта су по хемијском саставу, сличности и разлике, добијање, безбедно коришћење.

1.3. Живот у кући

– Како се све зими грејемо?

Гас, лож-уље, мазут, угаљ и дрво као горива за грејање куће зими. хемијски састав, процес сагоревања, безбедно коришћење, калоријске вредности појединих горива;

– Гас, бензини и дизел-уља

горива за моторе, хемијски састав, процес сагоревања, безбедно коришћење;

– Водовод и канализација

вода за пиће, техничка вода, сличности и разлике у хемијском саставу, добијање чисте воде за пиће, постројења за прераду воде за пиће, цеви за водовод, хемикалије за „третман” воде;
канализација – функционисање, септичке јаме, колекторске канализационе цеви и постројења за прераду отпадних вода;

- **Електрична струја и кућни апарати**
електрична струја, монофазна и (наизменична) електрична струја – природа и настајање, дневна и ноћна струја, функција осигурача у струјној инсталацији.

2. Храна

2.1. Производња хране

- **Ратарство: њива, башта, воћњак**
орање – функција;
ђубрење – хемијски састав, функција – хемијски процеси који се постижу ђубрењем;
прихрањивање биљака – сврха, хемијска природа прихрањивања, заштита од „штеточина” – смисао, хемијска природа овог поступка, сличности и разлике међу појмовима ђубрење, прихрањивање, заштита, безбедна употреба хемијских супстанци;
- **Сточарство**
исхрана и здравствена заштита стоке, сточни и живински концентрати, биолошки и хемијски састав, сврха и смисао употребе, ризици и безбедно коришћење;
вакцине, биолошки и хемијски састав и принципи деловања, сврха и смисао употребе, ризици и безбедно коришћење;

2.2. Чување (конзервирање) хране

- **Појам конзервирања**
биолошки смисао, хемијска и биолошка природа овог процеса, старе процедуре у домаћинствима, основни поступци;
- **Загревање хране**
биолошки смисао, хемијска и биолошка природа овог процеса, микроорганизми, практична употреба;
- **Дехидратација (сушење)**
биолошки смисао, хемијска и биолошка природа овог процеса, микроорганизми, практична употреба;
- **Инактивација ниском температуром (нпр. смрзавање)**
биолошки смисао, хемијска и биолошка природа овог процеса, микроорганизми, практична употреба;
- **Осмотска инхибиција (Додатак већих количина соли или шећера у**

концентрацијама које су неповољне по микроорганизме)

биолошки смисао, хемијска и биолошка природа овог процеса, микроорганизми, практична употреба;

- **Спречавање развоја микроорганизама (МО) њиховим тровањем (димљењем, употребом угљен-диоксида, алкохола итд.)**
биолошки смисао, хемијска и биолошка природа овог процеса, микроорганизми, практична употреба;
- **Мењање киселости раствора**
биолошки смисао, хемијска и биолошка природа овог процеса, микроорганизми, практична употреба;
- **Оксидација или Озонизација**
биолошки смисао, хемијска и биолошка природа овог процеса, микроорганизми, практична употреба;

2.3. Припрема хране

- **Основни састојци храна и молекули који улазе у састав појединих врста хране**
масти, угљени хидрати, протеини, витамини, минерали, појам, сличности и разлике у хемијском саставу;
- **Припрема хране у савременим условима**
биолошки, хемијски и физички процеси који се дешавају;
- **Мешење хлеба и теста**
биолошки, физички или хемијски процеси, управљање процесом, практичне користи;
- **Термичка обрада (кување, печење и пржење) хране**
појмови, сличности и разлике. биолошки, физички или хемијски процеси, управљање процесом, практичне користи, физичке и хемијске промене састојака хране током обраде, промене у структурама ткива која се обрађују и молекулима протеина, масти, угљених хидрата, витамина и минерала који чине та ткива.

3. Здравље

3.1. Здравље и болест

- **Бактерије, квасци, гљивице, вируси**
појам, сличности и разлике;
микроорганизми као узрочници болести, најчешћи узрочници болести људи;

3.2. Лечење од болести изазваних микроорганизмима

- **Антибиотици**
појам, хемијска и биолошка природа деловања, сврха и смисао употребе, ризици

и безбедно коришћење;

– **Вакцине и серуми**

појам, хемијска и биолошка природа деловања, сврха и смисао употребе, ризици и безбедно коришћење;

3.3. Лечење од других напасти

– **Штеточине (инсекти и глодари који угрожавају човека)**

средства за дератизацију (мишомор) и отрови за животиње, појам, хемијска и биолошка природа деловања, сврха и смисао употребе, ризици и безбедно коришћење;

– **Инсекти, вашке, буве и отрови за инсекте**

средства за дезинсекцију (ДДТ) и отрови за инсекте, појам, хемијска и биолошка природа деловања, сврха и смисао употребе, ризици и безбедно коришћење;

3.4. Кућна хигијена

– **Хемијска средства за кућну хигијену**

киселине, соне и варикине, прашкови, сапуни, пасте за зубе, шампони, избелјивачи, освеживачи, дезодоранси, парфеми, креме природне супстанце које су се некад користиле и садашњи индустријски производи, ризици и безбедно коришћење;

Начин остваривања програма

На почетку програма наведени су исходи према којима се планира и реализује настава у овом модулу. У оквиру овог модула полазници би требало да савладају научна објашњења о „обичним” стварима којима су окружени и са којима живе. Овај предмет се састоји од низа лекција и објашњења како би полазници разумели на којим научним принципима се заснивају знања и вештине употребљиве у свакодневном животу.

Сва објашњења прилагођена су одраслима који, с једне стране, имају „животна” знања и искуства (по чему се разликују од редовних полазника основне школе). С друге стране, полазници су стекли нова знања из природних наука (које су савладали у оквиру ФООО). Основни циљ овог модула је да се повежу и усагласе животна и новостечена знања и искуства.

Делови садржаја овог модула засновани су на знањима које је човек освајао у последњих неколико стотина година кроз природне науке: биологију, физику и хемију. Због тога би реализацију овог модула могу (алтернативно) да остваре наставници сва три предмета из природних наука: биологије, физике и хемије.

Садржај модула требало би да буде организован око тема (тематска организација садржаја) које су наведене у Садржају модула. То значи да би требало да свака тема композитно окупи релевантна знања из свих појединих наука, хемије, физике и биологије.

У начину реализације доминантан је интерактивни начин рада. Наставник мора уважити постојећа знања и искуства полазника и од њих почети реализацију сваког часа. У току тог првог сегмента часа, требало би обезбедити услове да учесници слободно изнесу

своја мишљења и објашњења, ма како она била другачија или погрешна од научних. Ова објашњења и мишљења полазника морају бити полазна основа за изградњу знања из овог модула. Наставник, уз помоћ малих прича датих у дидактичком материјалу (по неколико смештених у један час), али и свих помоћних информација добијених из других извора информација, даје објашњење са становишта природних наука на начин да полазници разумеју научна објашњења, а тиме им олакшава њихову каснију примену у свакодневном животу.

Начин рада би требало да омогући и да сами полазници буду у прилици да једни са другима размењују сопствена искуства, али и да, у разговору са наставником, добију одговоре на питања која су се њима постављала као проблематична за разумевање и да се научно интерпретирају постојеће евентуалне заблуде.

Током наставе наставници из сва три предмета природних наука, морају обавезно бити упознати са садржајем овог модула и реферирајући стално на овај модул у свим пригодним ситуацијама током наставе из одговарајућих предмета, тако да садржаји овог модула представљају логични наставак појединих поглавља како из биологије, тако и из физике и хемије. Тиме ће се дати подршка остваривању хоризонталне повезаности међу претметима.

Напредовање полазника се стално прати у односу на исходе. У зависности од одговора потребно је планирати повратне информације којима се могу превазићи грешке и заблуде у начину мишљења. Према врсти грешке али и према успешном одговарању потребно је планирати додатни материјал. Важно је да наставник буде спреман да мења примере и активности на часу кад уочи да се јављају проблеми у разумевању садржаја.

Садржаји су подељени у три велике целине:

1. кућа и око куће;
2. храна;
3. здравље.

Редослед тема у обавезном садржају и приручном дидактичком материјалу дат је по одређеном логичком редоследу. Међутим, уколико се из неких разлога покаже да је потребно да се редослед измени, то је сасвим прихватљиво.

У оквиру програма из прве целине („кућа и око куће”) највећи део обавезе реализације пожељно би било да лежи на наставницима хемије и/или физике који би требало да полазницима омогуће повезивање њихових животних и искуствених вештина са научним истинама у хемији и физици.

За сваку тему, замисао је да часови прате сличан сценарио: почињу сегментом у коме наставник различитим проблемским питањима од полазника тражи да изнесу сва своја постојећа искуства и објашњења појаве, феномена, процеса (као што су: шта је малтер, како се добијају цигле (како се, колико и зашто пеку) и како се користи гипс, зашто се он брзо стврдњава). Потом наставник презентује научна објашњења о покренутим питањима и хемијским и физичким процесима којима се могу објаснити одговори. При том, своју презентацију моделује и усклађује са потребама, објашњењима и питањима полазника. Наставник стално реферира на „народну мудрост” и на добра решења која су се задржала у традицији.

Исто важи и за реализацију сегмента о новим материјалима, наставник у објашњењу, пошто је утврдио знања и искуства полазника, ставља акценат на објашњења која су важна за свакодневну употребу ових материјала (на пример: како су изграђене и како функционишу изолационе супстанце које се користе у савременом животу, како користити фасадне облоге и слично).

Све садржаје из одељка „Живот у кући” (о грејању, енергентима, водоводу и добијају чисте воде требало би да реализују, сходно теми која се обрађује, наставници хемије,

и/или наставници физике, посебно у сегменту где су објашњења о електричној струји и кућним апаратима).

У оквиру програма из друге целине („Храна”) обавезе леже на наставницима биологије и/или хемије, који би требало да полазницима омогући повезивање знања о производњи хране (ратарство и сточарство) са њиховим животним искуствима.

Исто важи и за разумевање важних процеса на којима се базира чување тј. конзервирање хране. Чување хране је процес којим човек третира храну како би зауставио или успорио кварење хране (било да спречи губитак квалитета, јестивост или хранљиву вредност те хране). Зато су током историје развијени многи поступци које традиционално зовемо „припремање зимнице”. Који су поступци које примењујемо да бисмо постигли конзервирање хране? Како постижемо да се убију или у развоју закаче микроорганизми (МО)? Шта је смисао разумевања ових процеса за полазника и који су ти процеси?

Истим приступом требало би обрађивати и садржаје који обрађују припрему хране, где би код полазника требало постићи разумевање о томе који се то процеси (биолошки, физички или хемијски) дешавају током припреме хране за конзумирање, како то радимо данас месећи хлеб, термички обрађујући храну (кување, печење и пржење), као и шта се дешава са састојцима хране током обраде (шта се дешава са молекулима масти, протеина и угљених хидрата који сачињавају биљна и животињска ткива).

Садржаје из треће целине реализовали би наставници биологије и/или наставници хемије. Они би, кроз разговоре, одговарали на питања из здравља дајући полазницима потпуна објашњења о микроорганизмима као узрочницима болести, али и на који начин се можемо лечити од болести изазваних микроорганизмима (антибиотици, вакцине). Полазницима би требало дати и основна објашњења о начинима на које се боримо против неких других напасти (глодара, инсеката), али и о основним начинима одржавања хигијене.

Све основне садржаје помоћу којих би требало да реализују интерактивне часове, наставници ће имати припремљене у додатном инструктивном материјалу, пошто за овако конципиран модул до сад не постоји одговарајући штампани материјал.

VIII Начин остваривања програма обуке

На крају завршеног седмог разреда полазници имају право да бирају један од програма обуке прописаних овим правилником и Правилником о наставном плану и програму основног образовања одраслих („Просветни гласник”, бр. 13/13), у складу са сопственим потребама, интересовањима и способностима и у складу са могућностима школе. Основна школа организује саветовање и вођење полазника у избору програма обуке.

На основу избора програма обуке, основна школа одлучује са којим стручним школама ће закључити уговоре. Основна и стручна школа усаглашава време и организацију наставе и обуке и друга питања од интереса за успешно остваривање огледа.

Основна школа закључује уговор о остваривању програма обуке са стручном школом у свом седишту, која има решење о верификацији за одговарајуће подручје рада у оквиру које су изабрани програми обуке.

Ако нема стручне школе верификоване за подручје рада у коме постоји интерес за обуку, основна школа закључује уговор са другом стручном школом ван свог седишта, водећи рачуна о економичности организације и остваривања програма огледа. Стручна школа може за одређени програм обуке да закључи посебан уговор са другим физичким

или правним лицем регистрованим за обављање делатности у оквиру које се обављају послови за које се врши та врста обуке.

X Начин оцењивање и вођење документације

Одрасли је завршио разред ако има позитивне бројчане оцене из свих предмета.

Одрасли се оцењује из предмета и модула описном и бројчаном оценом.

Вредновање постигнућа одраслих из предмета и модула врши се за сваку завршену годину образовања.

Одрасли је завршио годину образовања ако има позитивне бројчане оцене из свих предмета и модула, а ако има недовољне оцене полаже испите из тих предмета и модула.

Владање одраслих се не оцењује.

Након завршеног разреда одраслима се издају сведочанства о завршеном разреду.

Након завршеног осмог разреда, полазници полажу завршни испит по програму и на начин прописан Законом.

Након завршене обуке одрасли полаже испит за обуку и стиче право на издавање уверења о положеном испиту за обуку.

Евиденција о раду са одраслима води се у Дневницима рада, Дневнику осталих активности образовно-васпитног рада и Матичној књизи.

XI Сарадња са партнерима

У току реализације програма ФООО, школа ће интензивно сарађивати са Националном службом за запошљавање, локалном самоуправом и одговарајућим службама Општине Ваљево, Центром за социјални рад, Домом здравља Ваљево, Црвеним Крстом, осталим основним школама на подручју Општине, као и основним и средњим школама Општине Ваљево који су нам директни партнери у реализацији овог програма.

XII Евалуација образовног рада

Евалуацију образовног рада вршиће наставници предавачи након сваке теме кроз разговор са полазницима, повратну информацију, наставне листиће, практичну примену наученог, итд.

Евалуација реализације програма ФООО врши се периодично на састанцима и седницама, обиласком наставе од стране стручног сарадника, директора, као и екстерно од стране просветног инспектора и просветних саветника из наше Школске управе.

ВД Директор школе

Предраг Бранковић

